

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı

**ÇEVİRİMİÇİ OYUN OYNAYAN ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK/MAĞDURİYET
DÜZEYLERİ İLE EMPATİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Talha Eren YARDIM

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Müjen İLNEM

İstanbul – 2022

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Talha Eren YARDIM
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Çevrimiçi Oyun Oynayan Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık/Mağduriyet Düzeyleri İle Empati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Psikoloji
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 28/01/2022
- SAYFA SAYISI** : 126
- TEZ DANIŞMANI** : Dr. Öğr. Üyesi Müjgen İLNEM
- DİZİN TERİMLERİ** : Üniversite öğrencisi, siber zorbalık, siber mağduriyet, empati
- TÜRKÇE ÖZET** : Demografik değişkenlere göre siber zorbalık/mağduriyet ve empati düzeyleri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Siber zorbalık/mağduriyet ile empati arasında negatif yönde ilişki vardır. Yaş empatiyi pozitif yönde yordarken siber zorbalık negatif yönde yordamaktadır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Talha Eren YARDIM

**T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Psikoloji Anabilim Dalı
Klinik Psikoloji Bilim Dalı

**ÇEVİRİMİÇİ OYUN OYNAYAN ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK/MAĞDURİYET
DÜZEYLERİ İLE EMPATİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Talha Eren YARDIM

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Müjen İLNEM

İstanbul – 2022

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin/projenin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Talha Eren YARDIM

.../.../2022

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Talha Eren YARDIM'ın 'Çevrimiçi Oyun Oynayan Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık/Mağduriyet Düzeyleri ile Empati Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi' adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Psikoloji anabilim dalı, Klinik Psikoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Dr. Öğr. Üyesi Müjgan İLNEM*
(Danışman)

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Arzu SOMAY*

Üye *Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL*

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2022

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

ÇEVİRİMİÇİ OYUN OYNAYAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK/MAĞDURİYET DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI VE EMPATİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Siber mağduriyet ve zorbalık kavramları gelişen teknoloji ve bilimsel yeniliklerle birlikte hayatımızda daha çok yer etmeye başlayan kavramlardır. Özellikle çevrimiçi ortamın yaygınlığı ve sosyal medya kullanımındaki artış siber dünyanın bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini artırmaktadır. Özellikle empati kavramı bu teknolojik gelişmeler ve çevrimiçi sosyalleşme durumunda olumsuz etkilenmektedir. Çalışmanın amacı çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin araştırmak ve empati ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla hazırlanan anket formunda sosyodemografik bilgi formu, Üniversite Öğrencileri İçin Siber Zorbalık Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği yer almıştır. Yapılan çalışmaya 120 kadın ve 280 erkek olmak üzere toplam 400 üniversite öğrencisi katılmıştır. Elde edilen bulgularda, kadın öğrencilerin empatik eğiliminin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca yaş, maddi durum, ebeveyn eğitim, ebeveyn birlikteliği, kardeş sayısı, kalınan yer, bilgisayar varlığı, internet kullanım ortamı, internet kullanım amacı, internet kullanım süresi ve oynanan oyun türleri değişkenlerine göre katılımcıların siber zorbalık/mağduriyet ve empati puan ortalamaları anlamlı farklılık göstermektedir. Siber zorbalık ve mağduriyet ile empati arasında negatif yönde ilişki bulunurken siber zorbalık ve yaş değişkenleri empati puanını yordamada anlamlı parametreler olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular özellikle genç bireylerde görülen siber zorbalık/mağduriyet kavramlarının anlaşılmasında, üniversite öğrencilerinde gözlenebilecek olumsuz durumlara ışık tutulmasında alanyazına güncel bilgiler sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: üniversite öğrencisi, siber zorbalık, siber mağduriyet, empati

SUMMARY

INVESTIGATION OF CYBER BULLYING/VICTIMIZATION LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS PLAYING ONLINE GAMES AND INVESTIGATION OF THEIR RELATIONSHIP WITH EMPATHY

The concepts of cyber victimization and bullying are concepts that have started to take more place in our lives with the developing technology and scientific innovations. Especially the prevalence of the online environment and the raise in the use of social media increase the negative effects of the cyber world on the mental health of the individual. In particular, the concept of empathy is negatively affected by these technological developments and online socialization. The aim of the study is to investigate the cyberbullying/victimization levels of university students who play online games and to examine its relationship with empathy. Sociodemographic information form, Cyberbullying Scale for University Students and Empathic Tendency Scale were included in the questionnaire prepared for this purpose. A total of 400 university students, 120 women and 280 men, participated in the study. In the findings, it was seen that the empathic tendency of female students was high. In addition, the cyberbullying/victimization and empathy score averages of the participants differ significantly according to the variables of age, financial situation, parent education, parental union, number of siblings, place of residence, computer presence, internet usage environment, purpose of internet use, duration of internet use and types of games played. While there was a negative relationship between cyberbullying and victimization and empathy, the variables of cyberbullying and age were found to be significant parameters in predicting the empathy score. The findings have provided up-to-date information to the literature, especially in understanding the concepts of cyberbullying/victimization seen in young individuals, and in shedding light on the negative situations that can be observed in university students.

Key Words: university student, cyber bullying, cyber victimization, empathy

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
EKLER LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GENEL BİLGİLER

1.1. Çevrimiçi Oyun Kavramı	7
1.1.1. Çevrimiçi Oyun Tanımı ve Tarihçesi	7
1.1.2. Çevrimiçi Oyun Türleri	8
1.1.3. Çevrimiçi Oyunların Faydaları	9
1.1.4. Çevrimiçi Oyunların Zararları	10
1.1.5. Çevrimiçi Oyunlar ve Siber Zorbalık	11
1.2. Siber Zorbalık.....	13
1.2.1. Siber Zorbalığın Tanımı ve Gerçekleştirildiği Araçlar.....	13
1.2.2. Siber Zorbalık ve Geleneksel Zorbalık.....	15
1.2.3. Siber Zorbalık Türleri	16
1.2.4. Siber Zorbaların Özellikleri	17
1.2.5. Siber Zorbalığın Risk Faktörleri ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi	21
1.2.5.1. Cinsiyet Farklılıkları	21
1.2.5.2. Yaş Farklılıkları	22
1.2.5.3. Çevrimiçi Ortamlarda Harcanan Süre	25
1.2.5.4. Aileyle İlgili Değişkenler	26
1.2.6. Siber Zorbalığın Sonuçları ve Sebep Olduğu Problemler	27
1.2.7. Siber Zorbalığın Yaygınlığı	31
1.2.8. Siber Zorbalığı Önleme ve Müdahale Çalışmaları	32
1.2.9. Siber Zorbalığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar	34
1.2.9.1. Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı	34

1.2.9.2. Ekolojik Kuram.....	35
1.2.9.3. Genel Saldırganlık Kuramı	36
1.2.9.4. Rutin Aktivite Kuramı.....	36
1.2.9.6. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı	38
1.2.9.7. Çevrimiçi Disinhibisyon	38
1.3. Siber Mağduriyet.....	39
1.3.1. Siber Mağduriyetin Tanımı.....	39
1.3.2. Siber Mağduriyetin Görülme Biçimleri	40
1.3.3. Siber Mağduriyetin Risk Faktörleri	41
1.3.3.1. Cinsiyet Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi	41
1.3.3.2. Yaş Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi	42
1.3.3.3. Çevrimiçi Ortamda Harcanan Vakit Açısından Değerlendirilmesi ...	42
1.3.3.4. Aile Faktörleri Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi.....	43
1.3.3.5. Akran İlişkileri Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi	43
1.3.3.6. Kişilik Faktörleri ve Psikolojik Açından Değerlendirilmesi.....	43
1.3.4. Siber Mağduriyetin Etkileri ve Mağdurların Özellikleri	44
1.3.5. Siber Mağduriyetin Yaygınlığı	45
1.4. Empati	47
1.4.1. Empatinin Tanımı ve Tarihçesi.....	47
1.4.2. Empatinin Boyutları.....	48
1.4.2.1. Bilişsel Empati	49
1.4.2.2. Duygusal Empati	49
1.4.3. Aşamalı Empati Basamakları.....	50
1.4.4. Empati ile Karıştırılan Kavramlar.....	53
1.4.4.1. Sempatı.....	53
1.4.4.2. Sezgisel Tanı	54
1.4.4.3. Özdeşim	54
1.4.4.4. İçtenlik.....	54
1.4.5. Empatinin Faydaları.....	55
1.4.6. Empati Eğitimi.....	56
1.4.7. Empati ve Siber Zorbalık.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi.....	61
2.2. Evren ve Örneklem	61
2.3. Veri Toplama Araçları	63
2.3.1. Sosyodemografik bilgi formu.....	63
2.3.2. Empatik Eğilim Ölçeği.....	63
2.3.3. Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği.....	64
2.4. İşlem.....	65
2.5. Verilerin Analizi	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Karşılaştırma Analizleri.....	66
3.2. İlişki Analizleri.....	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	104

KISALTMALAR

KDK	: Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı
MMOFPS	: A Massively Multiplayer Online First-Person Shooter Game
MMOG	: Massive Multiplayer Online Game
MMORPG	: Massive Multiplayer Online Role Playing Game
MMORTS	: Massively Multiplayer Online Real-Time Strategy
MUD	: Multi Users Dungeons
RAK	: Rutin Aktivite Kuramı
RPG	: Role Play Games
SMS	: Short Message Service

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Aşamalı Empati Sınıflama Tablosu (Dökmen, 2015).....	51
Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri İçin Sayı ve Yüzde Dağılımı.....	61
Tablo 3. Araştırma Ölçek ve Alt Boyutları İçin Betimleyici İstatistik.....	65
Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi ..	66
Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	66
Tablo 6. Maddi Durum Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	66
Tablo 7. Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	67
Tablo 8. Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	68
Tablo 9. Anne-Baba Birliktelik Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	69
Tablo 10. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	69
Tablo 11. Şahsi Bilgisayarı Olma Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	70
Tablo 12. Kalınan Yer Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	70

Tablo 13. İnternet Kullanım Ortamı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	71
Tablo 14. İnternet Kullanım Amacı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	72
Tablo 15. İnternet Kullanım Süresi Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	73
Tablo 16. Oynanan Çevrimiçi Oyun Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi	74
Tablo 17. Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası İlişkilerin İncelenmesi	75
Tablo 18. Empatik Eğilim Ölçeği Yordayıcılarının İncelenmesi	75

EKLER LİSTESİ

EK A : Sosyodemografik Bilgi Formu

EK B : Empatik Eğilim Ölçeği

EK C : Üniversite Öğrencileri İçin Siber Zorbalık Ölçeği

EK D : Ölçek Kullanım İzinleri

EK E : Etik Kurul Onayı

ÖNSÖZ

Çalışmanın başından itibaren bilgisiyle ve tecrübesiyle her zaman yanımda olan, değerli vakitlerini benim için harcayan sayın danışman hocam; Dr. Öğr. Üyesi Müjen İLNEM'e, mesleki açıdan ve sosyal anlamda yanımda olan sayın meslektaşım Emre AKBIYIK'a ve bu zorlu süreçlerde hiçbir zaman beni yalnız bırakmayan ve desteğini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Talha Eren YARDIM

GİRİŞ

Teknolojinin hızlı ilerlemesi ile birlikte bireyler sosyal ilişkilerinde, yaşam stillerinde bazı değişimlere gitmektedirler. Bu değişimler telefon, internet gibi teknolojik araç ve gereçlerin toplum arasında yaygınlaşmasıyla yeni boyutlar kazanmaktadır. Özellikle genç bireyler arasında sosyal ağlar ve diğer etkinlikler için bu araç ve gereçler aktif olarak kullanılmaktadır. Çevrimiçi ortamların giderek fazla kullanılması aynı zamanda yeni risklerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bilgi teknolojilerinin sonunun olmaması ve herhangi bir denetleyicinin bulanmaması özellikle çocuklar ve ergenler için bazı riskleri ortaya çıkarabilmektedir. İnternet bağımlılığı, kopya bilgilere erişim, pornografi gibi durumlar bu risklere örnek gösterilebilmektedir. Ayrıca çevrimiçi ortamda denetlemenin yeterince olmaması ve anonimlik gibi etmenler siber zorbalık kavramının ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir (Yaman ve Peker, 2012).

Siber zorbalığı tanımlamadan önce zorbalığın terimsel anlamına bakılması siber zorbalık teriminin daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Zorbalık bir grup veya bireyin kendisini savunma konusunda güçlük yaşayan kurban rolündeki diğer bireye karşı istemli olarak sürdürülen saldırganca davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bireyleri zorbalık davranışına iten noktalardan bir tanesi güç dengesizliğinin olmasıdır. Fiziksel ve sözel şekilde meydana gelen bu saldırı biçiminde temel amaç karşı tarafa zarar vermektir (Slonje ve Smith, 2008).

Zorbalık kavramı bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle yeni bir form olan siber zorbalık kavramına dönüşmüştür. Siber zorbalık çevrimiçi ortamlar üzerinden teknolojik araçları kullanarak (telefon, tablet, laptop vb.) tekrarlayan, tehdit edici ve irade içeren davranışlar kümesi(siber takip, dışlama vb.) olarak tanımlanmaktadır (Hoff ve Mitchell, 2008). Siber zorbalığın temel noktası, davranışın iradeli, tekrarlayıcı ve zarar verici olmasıdır. Siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayırt eden noktalardan bir tanesi ise bu davranışların çevrimiçi ortamlar üzerinden (sosyal ağ platformları, e-postalar) teknolojik araç ve gereçleri kullanarak (telefon, laptop vb.) gerçekleştiriliyor olmasıdır. Ayrıca geleneksel zorbalık hem fiziksel hem de sözlü olarak saldırganca davranışlar gerçekleştirebiliyorken siber zorbalıkta fiziksel saldırı söz konusu değildir (Görzig ve Ólafsson, 2013). Siber zorbalığı tehlikeli kılan

noktalardan bir tanesi ise çevrimiçi ortamda yapılan tehdit edici hareketlerin çevrimdışı olarak devam ettirilmesidir. Böyle durumlarda aktif olarak devam eden siber zorbalık, mağdur olan bireyin diğer sorunlarıyla birleşerek ağır sonuçlara yol açabilmektedir. Akademik anlamda zorlukların yaşanması, duygusal ve psikolojik sorunlar, düşük benlik saygısı, kaygı durumları bu gibi sonuçlara örnek olabilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010).

Teknolojinin bu denli ilerlemesi ile birlikte sohbet odaları ve sosyal ağ paylaşım platformlarının yanı sıra oyun sektöründe de büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle ergen ve genç bireyler arasında çevrimiçi oyunlar son derece yaygınlaşmaya başlamıştır. Çevrimiçi ortamlarda daha çok aktif olmayı gerektiren bu tür oyunlar siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının da önünü açmaktadır. Örneğin çevrimiçi oyun türü olan MMORPG (Massive Multiplayer Online Role Playing Game, Devasa Çoklu Rol Yapma Oyunları) türüne 26 yaşındaki bir birey ortalama olarak haftada 22 saat aktif giriş sağlamaktadır (Yee, 2006). Çevrimiçi oyunların en önemli özelliklerinden bir tanesi fizyolojik ve psikolojik olarak hızlı bir geri bildirim alabiliyor olmalarıdır (Kim, Oh ve Lee, 2005). Çevrimiçi oyun platformlarının özellikleri zorbalık davranışları için zemin hazırlamaktadır. Çünkü çevrimiçi oyunlar aracılığı ile bağlantı sağlayan oyuncular anonim olarak giriş yaparlar ve anonimliğinin arkasına saklanabilirler. Yapılan çalışmalarda şiddet içeren çevrimiçi oyun oynayan kişilerin bu oyunu bıraktıktan sonra saldırganlık seviyelerinde azalmaya meydana geldiğini görmüşlerdir (Dugarin, Romo, Tijus ve Zerhouni, 2020)

Diğer bir değişken olan empati ise bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyarak düşünceleri doğru bir şekilde anlamlandırma ve duygularını hissederek karşısındaki bireye aktarma süreci olarak tanımlanmaktadır (Tutarel-Kışlak ve Çabukça,2002). Literatürdeki çalışmalara bakıldığında zaman saldırganlık ile empati arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda empati düzeyinin fazla olması saldırganlığın azalması anlamına gelmektedir. Literatürde empatinin bilişsel ve duygusal boyutlarının saldırganlığın engellemesinde önemli etmenlerden olduğuna yer verilmiştir (Batanova ve Loukas, 2013). De Kemp, Overbeek, Wied, Engels ve Scholte (2007) yapmış oldukları çalışma doğrultusunda yüksek seviyede duygusal empatinin saldırganlığı engellediği aktarmışlardır.

Alanyazın incelemesinde görüldüğü üzere empatik eğilimin siber zorbalık üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Literatürden yola çıkılarak bu bilgiler

ışığında yapılan çalışmada çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ile empati arasındaki ilişkisinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bilgi ve teknolojinin hızlanmasıyla birlikte ortaya çıkan siber zorbalık kavramı son dönemlerde çevrimiçi oyunlarda sık sık görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırmanın temel amacı çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin araştırmak ve empati ile ilişkisinin inceleyerek literatüre katkı koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Bilgisayar ve internet ortamlarının hızla gelişmesinden dolayı öğretmenler ve uzman kişiler öğrencilerine daha iyi bilgi aktarabilmek için çevrimiçi ortamları sık sık kullanmaktadırlar. Bu ortamların hızla yayılmasıyla birlikte siber zorbalık kavramı literatüre girmiştir. Siber zorbalık genel hatlarıyla tekrarlayan saldırganca, utanç verici davranış olarak tanımlanmaktadır. Literatür çalışmalarında görüldüğü üzere empati seviyesinin artmasıyla saldırganca ve zorbaca davranışlar önlenmektedir. Bu çalışmaya son dönemde popüleritesi artan ve hemen hemen her genç bireyin aktif olarak giriş yaptığı çevrimiçi oyunlar da eklenilerek siber zorbalığın oyun bağlamında incelenmesi sağlanacaktır. Bu doğrultuda özellikle literatüde çevrimiçi oyun türleri açısından katkı koyabileceği düşünülmektedir. Ayrıca zamanının büyük bir bölümünü oyunlarda geçiren genç yetişkinlerin maruz kalacağı olumsuz durumları önleme açısından bu çalışma önce ebeveynleri ve daha sonra da kendileri için bir bilgi kaynağı olacaktır. Çevrimiçi ortamları aktif olarak kullanan öğretmenler için de oluşabilecek riskler hakkında referans olması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Alt Amaçları

Araştırmanın temel amacı: “Çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ve empati arasında ilişki var mıdır?”. Temel

hipotez doğrultusunda aşağıda yer alan alt amaçlara cevaplar aranacaktır ve yanıtlar ışığında literatüre katkı koyulması planlanmaktadır.

- Cinsiyete göre katılımcıların siber zorbalık düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Cinsiyete göre katılımcıların siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Cinsiyete göre katılımcıların empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Yaşa göre katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Sosyoekonomik duruma göre katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Sosyoekonomik duruma göre katılımcıların empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Ebeveyn eğitim durumuna göre katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Ebeveyn birliktelik durumuna göre katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Ebeveyn birliktelik durumuna göre katılımcıların empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Kardeş sayısına göre katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Kardeş sayısına göre katılımcıların empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların kendine ait bilgisayara sahip olma durumu ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların kaldıkları yere göre siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların interneti kullandıkları ortama göre siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların interneti kullanım amacına göre siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?

- Katılımcıların interneti kullanım amacına göre empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların interneti kullanım süresine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların interneti kullanım süresine göre empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların oynadığı oyun türlerine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Katılımcıların oynadığın oyun türlerine göre empatik eğilim düzeyleri arasında fark var mıdır?
- Siber zorbalık ile empati arasında bir ilişki var mıdır?
- Siber mağduriyet ile empati arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Varsayımları

Yapılan çalışmada;

- Katılımcıların soruları iyi şekilde anladıkları ve bu doğrultuda samimi, objektif şekilde cevapladıkları varsayılmıştır.
- Verilen cevapların gönüllülük ilkesi çerçevesinde yanıtlandığı varsayılmıştır.
- Seçilen örneklemin evreni temsil etme açısından yeterli olduğu varsayılmıştır.
- Araştırmada veri toplama aşamasında kullanılan Demografik Anket, Üniversite Öğrencileri İçin Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri ve Empatik Eğilim Ölçeğinin yeterli oldukları varsayılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Yapılan çalışma;

- 2020-2021 eğitim-öğretim yılı ile,
- Gelişim üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler ile,
- Katılımcıların demografik özellikleri, çalışmaya katılan bireylerin doldurduğu demografik ankete bağlı olarak elde edilen veriler ile,

- Katılımcıların siber zorbalık ve mağduriyet puanlarına ilişkin veri girdileri sadece Üniversite öğrencileri için yenilenmiş Siber Zorbalık Envanterinin ölçtüğü özelliklerle,
- Araştırmada katılımcıların empati puanlarına ilişkin veri girdileri Empatik Eğilim Ölçeğinin ölçtüğü özelliklerle,
- Kullanılan veri toplama ölçekleri ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

Çalışma içerisinde çevrimiçi oyun, empati, siber zorbalık ve siber mağduriyet kavramları detaylı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda değişkenlerle ilgili terimsel açıklamalar aktarılmıştır. Devamında ise kuramsal yaklaşımlara ve literatür incelemelerine yer verilmiştir.

1.1. Çevrimiçi Oyun Kavramı

Bu bölüm içerisinde çevrimiçi oyun kavramının ortaya çıkışı, tanımlanması, oyunların getirmiş olduğu faydalar ve zararlara değinilmiştir. Devamında ise literatür üzerinden çevrimiçi oyunlar ile siber zorbalık ilişkisinin incelendiği çalışmalara yer verilmiştir.

1.1.1. Çevrimiçi Oyun Tanımı ve Tarihçesi

Son yıllarda internete erişimin kolaylaşması, altyapıların hızlanması ve diğer teknolojik gelişmelerle birlikte çevrimiçi oyunlar yaygınlaşmıştır (Hilton, 2006 aktaran Wu ve Liu, 2007). Kavramsal olarak bakıldığında çevrimiçi oyunlar, oyuncuların aynı anda ve çoklu bağlantılarla sanal ortam içerisinde oynadıkları oyunlardır. Çevrimiçi oyunlarda başarı elde etmek isteyen oyuncuların bu başarısı sürekli olarak sanal ortamı ziyaret etmelerine ve kişisel deneyimlerine dayanmaktadır. Çevrimiçi oyunların en belirgin özelliği ise anlık etkileşim içerisinde olunmasıdır. Bu etkileşim beraberinde rekabeti, iş birliğini ve çevrimiçi iletişimi de getirmektedir. Çevrimiçi oyunların getirmiş olduğu bir diğer özellik ise oyuncuların eylemlerinin geri dönütünü fizyolojik ve psikolojik olarak hızlı bir biçimde alıyor olmalarıdır. Bu oyunlara bilgisayar ağları veya internete erişim özelliği bulunan diğer cihazlar üzerinden giriş sağlanabilmektedir. Günümüzde özellikle telefonlar ve bilgisayarlar aracılığı ile bu tür oyunlar oynanmaktadır (Kim, Oh ve Lee, 2005).

Çevrimiçi oyunların ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelendiğinde, yazılı metin tabanlı oyunlar 1980 ve 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. İlk çevrimiçi oyun çeşitleri çok kullanıcılı olarak giriş yapılan zindan şeklinde ortaya çıkarılmıştır (MUD-Multi

Users Dungeons, Çok Kullanıcılı Zindanlar). Oyuncular burada birbirileri ile aktif etkileşime geçerek role play (rol yapma) oyun tarzını benimseyerek görevler yapmaya başlamışlardır. İlk dönemlerde fazla popüler olmasa da takip eden zaman içerisinde yerini çok oyunculu çevrimiçi rol yapma oyununa bırakmış ve en fazla tercih edilen oyun türleri arasına girmiştir (Kim, Oh ve Lee, 2005).

1.1.2. Çevrimiçi Oyun Türleri

İnternetin son dönemlerde yaygınlaşması beraberinde oyun türlerinin de çeşitlenmesine olanak sağlamıştır (Doğusoy ve İnal, 2006). Bu türlerden bazıları:

1) Rol yapmayı içeren çevrimiçi oyunlar (Role Play Games, RPG) (Kırcaburun, Jonason ve Griffiths, 2018).

- MMORPG (Devasa Çok Oyunculu Rol Yapma Oyunları)
- MMOFPS (A Massively Multiplayer Online First-Person Shooter Game, Oyuncu Gözünden Çok Oyunculu Atış Oyunları)
- MMORTS (Massively Multiplayer Online Real-Time Strategy, Gerçek Zamanlı Çok Oyunculu Strateji Oyunları)

Rol yapma oyunlarının dışında, aksiyon, spor, atış, macera, savaş-strateji, türleri de yer almaktadır (Ho ve Wu, 2012). Bu türlere ek olarak çevrimiçi oyunların eğitim amacıyla da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin:

1) Sosyal olay içeren çevrimiçi oyunlar: Oyuncular yaşanan sosyal ortamları çevrimiçi olarak görme ve oluşabilecek durumlar hakkında bilişsel kapasitelerini kullanarak yeni düşünceler üretme fırsatı yakalayabilirler (Doğusoy ve İnal,2006). Bu tür oyunlara örnek olarak "Quest Atlantis" verilebilir (Barab, Thomas, Dodge, Carteaux ve Tuzun, 2005).

2) Tarihi konular içeren çevrimiçi oyunlar: Son dönemlerde çıkan tarihi konuları içerisinde barındıran çevrimiçi oyunlar, oyuncunun geçmiş ile bağlantı kurmasına olanak sağlamaktadır. Oyuncu seçmiş olduğu tarih içerisinde yer alan ülkenin bilimini ve ekonomisini kullanarak ülkesini geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Oyuncu seçtiği tarihsel dönemdeki önemli gelişmeleri çevrimiçi oyunlar sayesinde öğrenme fırsatı yakalar. Bu tür oyunlara örnek olarak: Revolution verilebilir (Doğusoy ve İnal, 2006).

1.1.3. Çevrimiçi Oyunların Faydaları

Oyunlar üzerine çalışma yapan araştırmacıların genel görüşleri doğrultusunda bazı zararlardan bahsedilmiştir. Bu tür oyunlara bağımlılık beraberinde sosyal iletişimlerin parçalanmasına, depresyona ve ilerleyen dönemlerde intiharla bile sonuçlanabilmektedir. Fakat bu zararların dışında literatürel anlamda çevrimiçi oyunların faydaları olduğundan da bahsedilebilmektedir (Soltani, 2010).

Muijden, Band ve Hommel'in (2012) yapmış oldukları çalışmada bilişsel gelişimi içeren çevrimiçi oyunların yaş aralığı 60-77 olan yaşlı yetişkinlerin bilişsel kontrol yeteneklerini geliştirip geliştiremeyeceğini araştırmışlardır. Ölçüm esnasında 54 yaşlı yetişkine yedi hafta süre ile günde 30 dakika boyunca beş farklı çevrimiçi bilişsel egzersiz oyunları oynatarak bu katılımcılara oyun grubu adı verilmiştir. Yaşları 61-73 aralığında olan 20 kişilik diğer gruba ise belgesel izletilerek belirli soruları cevaplamaları istenmiştir. Çalışma sonucunda çıkan bulgulara göre belgesel izletilen grup ile oyun oynatılan grup karşılaştırıldığında, oyun grubu akıl yürütme konusunda daha fazla ilerleme gösterirken belgesel grubu ise seçici dikkat üzerinde ilerleme göstermiştir. Muijden, Band ve Hommel'e (2012) göre sağlıklı yaşlılarda bilişsel yeteneklerin artması için eğitici çevrimiçi video oyunların oynatılması ufak da olsa bir destek sağlayabilecektir.

Literatürde yer alan yeni bulgulara göre oyunların içeriği ne olursa olsun, ister savaş içeren video oyunları olsun ister farklı türdeki oyunlar olsun çocukların yaratıcılıkları konusunda kapasitelerini genişletmekte yardımcı olmaktadır. Çocuklar oyun içerisinde sürekli olarak yeni sorunlarla karşılaşmakta bu doğrultuda yaratıcılıkları devreye girmektedir (Granic, Lobel ve Engels, 2014). Jackson, Witt, Games, Fitzgerald, Von Eye ve Zhao (2012) 500'e yakın 12 yaşındaki öğrenci ile yaptıkları çalışmada video oyun oynamak ile yaratıcılıkları arasında pozitif bir ilişki olduğunu aktarmışlardır.

Oyun yapımcıları oyuncuların içerde kalmalarını sağlayarak aktif olmalarını istedikleri için oyuna zor görevleri eklemektedirler. Bu zor görevler karşısında oyuncular çoğu kez başarısız olurlar ve tekrar deneyerek başarılı olmak için uğraş verirler (Granic vd., 2014). Yapılan bazı çalışmalarda oyuncuların başarısızlıkları karşısında öfke, sinir ve strese bürünmediklerini aksine heyecanlı bir şekilde olaylara

karşı ilgi düzeylerinin arttığını aktarmışlardır (Salminen ve Ravaja, 2008). Bu motivasyon tarzı hayatın geri kalan kısımları için genellendiği takdirde diğer alanlarda da başarı sağlanacağı düşünülmektedir (Granic vd., 2014). Her ne kadar şiddet içeren oyunların prososyal davranışları azalttığı literatür düzeyinde öngörülse de diğer çevrimiçi oyun türlerinin yardımlaşmayı, paylaşmayı ve ekip olarak hareket etmeyi içermesi nedeniyle prososyal becerileri geliştirdiği düşünülmektedir (Gentile, Anderson, Yukawa, Iori, Saleem, Ming, Liao, Khoo, Bushman, Huesman ve Sakamoto, 2009).

1.1.4. Çevrimiçi Oyunların Zararları

Çevrimiçi oyunlar çocukların gelişim evrelerindeki basamakların sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin önüne geçebilmektedir. Çocuklar bu tür oyunlara bağımlı hale geldiklerinde diğer bireylerle iletişim kurma yeteneklerinde azalmalar meydana gelebilmekte ve sosyal etkileşimleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Çevrimiçi oyunlarda çok fazla vakit geçiren çocukların diğer akranlarına oranla daha fazla yalnızlık hissi yaşadıkları ve bu hissiyatla birlikte depresif hale büründükleri görülmektedir (Soltani, 2010).

Bireyler çevrimiçi oyunlar aracılığı ile iletişim kurarken bilinçli veya bilinçsiz olarak iki önemli faktörü de beraberinde getirirler. Bu faktörler görünmezlik ve anonimlikdir. Literatürde yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere göz temasının eksik olduğu ortamlar disinhibisyonu etkileyerek kontrol kaybına neden olmaktadır. Bireyler anonimlik ve görünmezlik etkisiyle birlikte karşı tarafındaki kişinin duygularının farkına varamamakta ve empatik yeteneklerinde azalmalar meydana gelebilmektedir. Dolaylı yoldan bakıldığı zaman empatinin azalması ile birlikte prososyal davranışlarda da azalmalar meydana gelebilmektedir. Literatürde görüldüğü üzere şiddet içeren çevrimiçi oyunları bırakan kişilerin saldırganlık düzeylerinde azalmalar meydana gelmiştir (Dugarin, Romo, Tijus ve Zerhouni, 2020).

Garcia, Jarabe ve Paragas (2018) 154 lise öğrencisi ile çevrimiçi oyunların akademik performans üzerindeki olumsuz etkilerini incelemiştir. Örneklem içerisindeki 99 katılımcı aktif olarak çevrimiçi oyuncu ve %72'si erkek öğrencilerden oluşmaktaydı. 99 katılımcı içerisinde sadece 12 kişinin not ortalaması yüksek seviye olarak aktarılmıştır. Kadın katılımcıların çevrimiçi oyun oynama oranları çok az

seviyede olduğu ve en yüksek not ortalamasına onların sahip olduğu aktarılmıştır. Ayrıca çevrimiçi oyuncuların ne tür oyunları tercih ettiklerini de bulguarında yer veren araştırmacılar katılımcıların %82'sinin MMORPG oyun türünü tercih ettiklerini aktarmışlardır. Çocuklar özellikle web tabanlı çevrimiçi oyun oynamak amacıyla giriş yaptıkları siteler üzerinden sayfalara yerleştirilmiş olan pornografi ve şiddet içeren eklentilere maruz kalabilmektedirler (Sağlam ve Kayaduman, 2018). Çevrimiçi oyunların uzun süre kullanımı aile arasındaki iletişimin zedelenmesine sebep olabilmektedir. İletişim eksikliği beraberinde agresif davranışları da getirebilmektedir (Taş ve Güneş, 2019). Literatürde çevrimiçi oyunlar için harcanan sürenin doğru orantılı olarak sosyal kaygı düzeyini de artırdığı belirtilmiştir (aktaran Akkaş, 2020).

1.1.5. Çevrimiçi Oyunlar ve Siber Zorbalık

Siber zorbalık kavramının literatür açısından yeni çalışılan bir konu olması nedeniyle çevrimiçi oyunlarla siber zorbalığın derinlemesine kıyas yapıldığı araştırma sayısı sınırlı düzeydedir.

Yapılmış olan çalışmalara bakıldığında ise Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Reese (2012) üniversite öğrencileri ile yürütmüş oldukları araştırma ile birlikte siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını, sadece çevrimiçi oyun oynama düzeyinde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla siber zorbalık ve mağduriyet yaşadıklarını aktarmışlardır. Yapılan bir başka çalışmada ise Tayvan'daki 26 liseden 2.315 lise öğrencisinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının ortaya çıkışındaki risk faktörleri incelenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre çevrimiçi oyun oynama durumunun siber zorbalık deneyimlerinin ortaya çıkışında önemli bir risk faktörü olduğu belirtilmiştir (Chang, Chiu, Miao, Chen, Lee, Huang ve Pan, 2015).

Bir diğer çalışmada ise Kanada'da 670 4., 7. ve 10. Sınıf öğrenci ile siber zorbalığın çevrimiçi oyun platformlarında çocuklar ve gençler üzerindeki durumu incelenmiştir. Çalışma neticesinde cinsiyet açısından erkeklerin çevrimiçi oyunlara giriş yapma olasılıkları daha fazla bulunmuştur. Ayrıca erkeklerin siber zorbalık tanımlamasına uygun şekilde davranışlar sergiledikleri görülmüştür. Örneğin oyun hedeflerine ulaşmak için saldırgan davranışlar sergilemek, anonimliğini kullanmak gibi özellikler katılımcılarda yer almıştır. Ayrıca bu tür oyunları tercih eden

katılımcılar saldırgan davranışlarını zorbalık kavramından ziyade oyun kültürünün içerisinde yer alan normal bir davranış olarak tanımlamışlardır (McInroy ve Mishna, 2017). Çin’de yapılan kesitsel bir çalışmada ise çevrimiçi oyunlarda siber zorbalığın görülme sıklığını üniversite öğrencileri bağlamında incelenmiştir. Yaş ortalaması 20.43 olan katılımcıların %64’ü siber zorbalık bağlamında problem yaşadığını, %26’sı ise siber zorbalık yaptığını bildirmiştir. Bulgular ışığında siber zorbalığın çevrimiçi oyunlarla ilişkili olduğu aktarılmıştır. Çalışmaya katılan 461 (%51,39) öğrencinin sosyal medyada, 355 (%39,58) öğrencinin ise çevrimiçi oyunlarda siber zorbalığa maruz kaldığı bildirilmiştir. 233 öğrenci ise (%25,98) çevrimiçi oyunlarda siber zorbalık yaptığını aktarmışlardır (Huang, Zhong, Zhang ve Li, 2021).

Ballard ve Welch (2015) yapmış oldukları çalışmada devasa çoklu çevrimiçi oyunlardaki (Massive Multiplayer Online Game, MMOG) siber zorbalık ve mağduriyet durumlarını incelemişlerdir. Tercih edilen oyun türleri içerik bakımından genellikle şiddeti barındırmasından dolayı katılımcıların siber zorbalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Oyun sırasında katılımcıların yarıdan fazlası siber mağduriyet deneyimlerini yaşadıklarını aktarmışlardır.

Bu bulguları destekler düzeydeki başka bir çalışmada ise şiddet içeren çevrimiçi video oyunları ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda şiddet içeren çevrimiçi oyunları tercih etme durumunda saldırganlığın arttığı ve bu doğrultuda siber zorbalık seviyesinde yükseliş görüldüğü tespit edilmiştir (Lam, Cheng ve Liu, 2013). Yang (2012) yapmış olduğu çalışmada çevrimiçi oyunların, agresif davranışlarla ve siber zorbalık, mağduriyet durumları ile olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmaya katılanların %86,77’si çevrimiçi oyun oynadığı aktarılmıştır. Bulgular doğrultusunda çevrimiçi oyunların agresif davranışlarla ve siber zorbalık, mağduriyet deneyimleri ile ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Cotler, Fryling ve Rivituso (2017) çevrimiçi oyunları siber zorbalık bağlamında oyuncu gözünden araştırmışlardır. Araştırmacılara göre siber zorbalığın sadece şiddet içeren çevrimiçi oyunlarla sınırlı olamayacağını ve çevrimiçi oyunlar üzerinden detaylı araştırmalar yapılması gerektiği aktarılmıştır. Katılımcılar açık uçlu sorulara cevap vererek çevrimiçi oyunlarda siber zorbalığın nedenleri hakkında görüşler bildirmişlerdir. Çıkan sonuçlara göre çevrimiçi oyunların sağlamış olduğu, anonimlik, zorbalık davranışlarının arkasından herhangi bir cezalandırıcı unsurun olmaması gibi durumların siber zorbalık davranışlarını tetiklediğini aktarmışlardır. Son dönemlerde

ortaya çıkan ve birçok gencin intiharına sebep olan Mavi Balina (Blue Whale) oyunu da içerisinde siber zorbalığı barındırmaktadır. Çünkü oyun içerisinde yer alan tehditkâr görevler kullanıcıları intihara süreklemiş olup genç bireylerin ölümü ile sonuçlanmıştır. Oyuncuların yapması gereken görevlerle birlikte kendilerini zarar vermeleri istenmekte ve onlara fiziksel, psikolojik olarak saldırılar düzenlenmektedir. Bu bağlamda mavi balina türevi video oyunları siber zorbalıkla ilişkilendirilmektedir (Yılmaz ve Candan, 2018).

Türkiye’de yapılan bir diğer çalışmada ise Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık ve Özkorumak (2015) siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığını ve risk faktörlerini incelemişlerdir. Çalışmaya yaşları 14 ila 18 arasında değişen 160 ergen katılım göstermiştir. Araştırmanın bulguları ışığında interneti en fazla çevrimiçi oyun oynamak amacıyla kullanım ile siber zorbalık ve siber mağduriyet arasında ilişki olduğunu aktarmışlardır. Bu tür oyunlarda yer alan gruplarda dışlanmamak ve hedefe ulaşmak amacıyla ergenlerin siber zorbalık yapabileceği bildirilmiştir. Eroğlu ve arkadaşlarına göre çevrimiçi oyunların yapısı gereği ekip ile birlikte hareket etmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda çevrimiçi gruplar tarafından onaylanmak amacıyla yapılan davranışlar siber zorbalık seviyesini artırmaktadır.

1.2. Siber Zorbalık

Bu bölüm içerisinde siber zorbalığın tanımı, gerçekleştiği ortamlar, siber zorbaların özellikleri, yaygınlığı gibi konulara değinilmiştir. Sonrasında ise siber zorbalığın sonuçlarına bağlı olarak önleme ve müdahale programlarından bahsedilmiştir.

1.2.1. Siber Zorbalığın Tanımı ve Gerçekleştirildiği Araçlar

Siber zorbalık kavramını açıklamadan önce zorbalığın kendisini incelemek siber zorbalığın net olarak anlaşılmasını kolaylaştırabilecektir. Zorbalık kavramı temel olarak bir grup veya bireyin, kendisini savunmakta güçlük çeken kurbanı karşı zamana bağlı olarak agresif ve istemli davranışları olarak tanımlanmaktadır (Whitney ve Smith, 1993; Olweus, 1999; akt. Slonje ve Smith, 2008). Zorbalık kavramında önemli nokta güç dengesizliğidir. Zorba kurbandan daha güçlü olduğunu düşünerek bu tür davranışlar sergilemektedir. Yaygın zorbalık şekilleri fiziksel, sözlü ve ilişkiseldir.

Fiziksel olarak zorba kurbanı karşı yumruklama gibi zarar verici davranışlar sergileyebilmektedir. Sözlü olarak ise zorba genelde kurbanını tehdit ederek ona karşı üstünlük kurma niyeti içerisindedir. İlişkisel olarak ise zorba, kurban rolündeki bireyin var olan sosyal ilişkilerini zedelemeye yönelik hareket edebilmektedir (Slonje ve Smith, 2008).

Bu bağlamda siber zorbalık kavramı ise genel bir terminoloji olarak elektronik ortamlarda gerçekleşen (e-posta, bloglar, sosyal paylaşım ağları, çevrimiçi oyunlar), tekrarlanan ve istemli saldırganlık davranışı olarak tanımlanmaktadır. Siber zorbalık kavramının evrensel bir tanımı olmamakla birlikte çoğu araştırmacıya göre bu kavramın temel noktası geleneksel zorbalıkla benzer şekilde kendisini savunmakta güçlük çeken kurbanı karşı tekrarlayan, saldırgan davranışlar olarak literatürde yer edinmiştir (Moreno,2014).

Siber zorbalık kavramının literatür bağlamında ilk tanımını Bill Belsey 2003 yılında bilgi iletişim teknolojileri kullanılarak bir grup veya bireyin istemli, tekrarlayan ve düşmanca davranışları olarak tanımlamıştır (Tanrıku, 2020 s.9). Siber zorbalık kavramının tehlikeli noktalarından bir tanesi ise zorbanın 24 saat boyunca kurbanı ulaşabiliyor olmasıdır. Çevrimiçi ortamlar bireylere zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın erişim imkânı sağlamaktadır (Watts, Wagner, Velasquez ve Behrens, 2017). Genel bir ortalama ile Avrupa’da yaşayan çocukların yaklaşık olarak %18’nin siber zorbalık durumlarına karıştığı ve bu durumun sonucunda ağır depresyonlar yaşadığını bildirilmiştir. Ağır depresyonlarla birlikte intihar girişimleri de görülmektedir. (Dadvar, Trieschnigg, Ordelman ve De Jong, 2013).

Siber zorbalık davranışları e-posta, SMS(kısa mesaj), sohbet odaları, sosyal medya ağları, web site paylaşımları, çevrimiçi oyunlar gibi platformlarda cep telefonları, kişisel bilgisayarlar vb araçlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu araçların günlük yaşamın büyük bir bölümünü kaplıyor olması siber zorbalığın yayılmasına zemin hazırlamaktadır (Rachoene ve Oyedemi, 2015). Yapılan çalışmalar doğrultusunda en yaygın kullanımın bilgisayar ve telefon aracılığı ile e-posta üzerinden %21 oranında olduğu aktarılmıştır. E-posta kullanımını %20 ile sosyal ağ siteleri takip etmektedir (Notar, Padgett ve Roden, 2013). Schultze-Krumbholz ve Scheithauer (2009) Almanya’da lise öğrencileri ile yürütmüş oldukları çalışmada katılımcıların %17’sinin kendini siber zorba olarak tanımladıklarını ve siber zorbalık

davranışlarını %8,5 oranında cep telefonları üzerinden %5,6 oranında ise e-posta üzerinden sergilediklerini aktarmışlardır.

1.2.2. Siber Zorbalık ve Geleneksel Zorbalık

Geleneksel ve siber zorbalık kavramları çeşitli yönlerden birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılıklara bakıldığında örneğin güç dengesizliği teriminden bahsedilebilmektedir. Geleneksel zorbalıkta yer alan güç dengesizliği terimi fiziksel bir güç dengesizliğinden bahsederken, siber zorbalık kavramı içerisinde yer alan güç dengesizliği ise bilgi teknolojilerine hâkim olma durumu ile alakalıdır (Vandebosch ve Cleemput, 2009). Geleneksel zorbalık kavramında zorbalılar fiziksel olarak daha güçlü iken siber zorbalıların daha güçlü oldukları her zaman söylenememektedir. Siber failer zorbaca davranışlarını anonimlik çatısı altında gösterirler ve davranışlarının kurbanda yarattığı fiziksel, duygusal etkilerin farkında değildirler.

Siber zorbalık davranışları geleneksel zorbalığa göre daha yıkıcı olabilmektedir. Bunun sebepleri arasında siber zorbalıların anonimliği ve çevrimiçi disinhibisyona bağlı kontrolsüzlüğü yer almaktadır. Failer anonimlik unsurunu fark ettikleri anlarda zorbaca davranışlarını daha sert konuma getirerek kurban üzerinde ciddi problemler yaratabilmektedir (Kiriakidis ve Kavoura, 2010). Mağdur durumundaki bireyler yaşadıkları zorbalıkları ebeveynlerine bahsettikleri zaman çevrimiçi veya çevrimdışı sosyal izolasyona gireceklerini düşündükleri için çoğu zaman sessiz kalmaktadırlar. Siber zorbalık kavramı mekânsal açıdan bakıldığında geleneksel zorbalığa göre daha fazla yaygınlık gösterebilmektedir. Geleneksel zorbalık kavramında ev güvenilir bir ortam olarak gözükmürken siber zorbalıkta ise kurban için her yer güvensiz olabilmektedir (Kiriakidis ve Kavoura, 2010). Kowalski ve Limber'e (2007) göre siber zorbalık geleneksel zorbalığa oranla daha fazla kitleye erişebilmektedir.

Siber zorbalık kavramında anonimliğe bağlı olarak mağdurlar, zorba olan failin kim olduğu ve amacının ne olduğu hakkında bilgi sahibi olamazlar. Teknoloji ortamında telefon ve bilgisayarlar aracılığı ile zorbalık davranışı geniş kitlelere yayılabilir ve mağdurlar için ağır sonuçlar yaratabilir (Moreno, 2014). Bazı araştırmacılara göre ise siber zorbalık kavramı yüz yüze zorbalığın devamı niteliğindedir. Geleneksel zorbalık içerisinde yer alan zorbalılar, çevrimiçi ortam

içerisinde sosyal paylaşım siteleri aracılığı ile yine aynı kurbanları ile iletişime geçebilmektedirler (Notar vd., 2013).

Geleneksel zorbalık sonucunda kurbanda depresyon, anksiyete, güvensizlik duygusu, yalnızlık hissiyatı, okul yaşamında problemler meydana gelebilmektedir. Siber zorbalık kavramında da benzer şekilde mağduriyet durumunda kurbanlarda okulda güvensiz hissetme, psikolojik sorunlar ve depresyon yaşama ihtimalleri yüksek bulunmuştur. Siber ve geleneksel zorbalıkta, mağdur durumundaki bireyler, siber zorbalıların yüz yüze görüştükleri akranları olabilmektedir (Yang, Stewart, Kim, Kim, Shin, Dewey, Maskey ve Yoon, 2013).

1.2.3. Siber Zorbalık Türleri

Siber zorbalık kavramı nasıl gerçekleştirildiğine bağlı olarak farkı türlere ayrılmaktadır.

Alevlendirme (Flaming): Bireylere veya gruplara karşı çevrimiçi ortamlar üzerinden teknolojik araçlar kullanılarak öfke dolu, sert mesajlar göndermektedir. Bu mesajlar eğer ki diğer insanların da görebileceği platformlarda gerçekleşirse tartışma ortamı oluşabilmektedir.

Çevrimiçi Taciz (Online Harassment): Karşı tarafa rahatsızlık vermek amacıyla tekrarlanan şekilde öfke içeren mesajlardır. Taciz mesajları genel olarak e-posta veya kişisel mesaj ağları üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Kimliğe Bürünme (Impersonation): Başka bireye ait olan bilgileri kullanarak onun gibi davranma ve neticesinde özel bilgilerini ele geçirmektedir. Ele geçirilen bilgiler aracılığıyla karşı taraf zor durumlarda kalabilmektedir.

İfşa (Outing): Bireyin özel bilgilerini ele geçirerek çevrimiçi ortamda yayınlamak ve onu utanç verici durumlara düşürmek olarak adlandırılmaktadır. Örneğin: Özel videolarını veya fotoğraflarını herkes içinde paylaşmak.

Dışlama (Exclusion): Çevrimiçi ortamlar üzerinden belirli bir kişinin istemli olarak çıkarılmasıdır. Siber zorbalı istemli olarak bireyden gelen mesajlara ve e-postalara cevap vermezler. Bu tür dışlamalar genellikle belirli bir grubun içerisinde meydana gelmektedir.

Karalama (Denigration): İnternet üzerinden başkası hakkında doğru olmayan bilgiler üreterek bu bilgilerin yayılmasını sağlamaktır. Kendisi hakkında doğru olmayan bilgilere maruz kalan kişi zor durumlar yaşayabilmektedir. Örneğin zorba photoshop (fotoğraf düzenleyiciler) programları ile mağdura ait olmayan bir fotoğrafı ona aitmiş gibi göstererek ilişkilerine zarar verebilmektedir.

Siber Takip (Cyber Stalking): Tekrarlayan şekilde kendisini göstermeden hedefini takibe alarak baskı hissetmesini sağlamaktadır. Zorbalar hedef konumundaki bireyin ilişkilerine zarar vermek amacıyla hareket etmektedir (Willard, 2007; akt. Akca ve Sayımer, 2017).

Mutlu tokatlama (Happy Slapping): Mutlu tokatlama kavramı geleneksel zorbalık ile başlayarak çevrimiçi ortamlarda devam eder ve özellikle sosyal paylaşım siteleri üzerinden yayılır. Zorbalar kurbanlarına karşı fiziksel olarak saldırıda bulunurlar ve izleyici konumundakiler bu anları kaydederek çevrimiçi platformlarda yayılmasına sebep olurlar (Willard, 2007; akt. Newey ve Magson, 2010).

Tanrıkulu, Kınay ve Arıcak'a (2013) göre siber zorbalığın iki çeşidi bulunmaktadır. İlk çeşidi genel olarak teknikseldir. Burada zorba bilgi ve teknolojileri hakkındaki bilgisini kullanmakta ve sahip olduğu bilgi sayesinde istediği yerlere erişim sağlayarak işlemez hale getirebilmektedir. Diğer zorbalık çeşidi ise iletişim ile ilgilidir. Burada zorba teknik işlerden ziyade kurbanların utanç duygusu yaşaması için sosyal platformları kullanarak dedikodular yayabilmektedir.

1.2.4. Siber Zorbaların Özellikleri

Siber zorbaların özellikleri literatür bağlamında incelendiğinde bazı değişkenlerin etkili olduğu görülmektedir. Goodboy ve Martin (2015) yaptıkları çalışmada siber zorbalık davranışları ile Dark Triad (Karanlık üçlü) arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. 227 Üniversite öğrencisi ile yürütülen çalışma neticesinde karanlık üçlü içerisinde yer alan narsisizm, makyavelizm ve psikopati özellikleri ile siber zorbalık davranışları arasında olumlu yönde ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bu kavram ilk olarak Paulhus ve Williams tarafından 2002 yılında ortaya atılmıştır. Bu özelliklere sahip olan bireylerin insanları kandırma ve davranışlarıyla onlara engel olma gibi özellikler gösterdikleri aktarılmıştır (Goodboy ve Martin, 2015). Karanlık üçlü özellikleri sergileyen bireyler yaşadıkları rahatsız edici olaylarla baş etmek ya da

rahatlamış hissedebilmek için siber zorbalık faaliyetlerini bir aracı olarak kullanabilmektedirler (Kircaburun, Jonason ve Griffiths, 2018).

Karanlık üçlünün içerisinde yer alan Makyavelizm kavramı terimsel olarak, bireyin belirlediği hedef uğruna iyi veya kötü yapılan her davranışın doğru olduğu yönünde inanışlardan oluşabilmektedir. Bu doğrultuda hedefine ulaşmak için başka insanları aldatabilmekte ve uygun olmayan davranışlar sergileyebilmektedir. Makyavelizm özelliği sergileyen bireylerin genellikle motivasyon kaynakları dışsal faktörlerden oluşmaktadır. Makyavelizm özellikleri sergileyen bireyler sosyal platformlarda aktif görünebilmek ve yer edinebilme hedefini gerçekleştirmek amacıyla siber zorbalık faaliyetlerinde bulunma ihtimalleri yüksektir (Gibb ve Devereux, 2014). Karanlık üçlüden bir diğeri olan narsisizm ise empati eksikliği, ben merkezlik, kendini diğerlerinden üstün görme özellikleri ile açıklanmaktadır. Narsist bireyler bu özelliklerini sosyal platformlara da aktarabilmektedirler. Özellikle sosyal paylaşım sitelerinde üstünlük kurmak amacıyla siber zorbalık faaliyetleri gösterebilmektedirler. Yüklemiş olduğu bir fotoğraf veya herhangi bir paylaşım yeteri kadar beğeni almadığında siber zorbalığı araç olarak kullanmaktadırlar (Tanrikulu,2015).

Fan, Chu, Zhang ve Zhou (2019) yaptıkları çalışmaya göre iki tür narsisizmden bahsetmişlerdir. Açık ve örtük olarak ayırdıkları bu türlerden açık narsisizm davranışları sergileyen bireyler başkalarını etkileme yönünde davranırken, örtük narsisizmin ise bilinç dışı olduğunu aktarmışlardır. Yaptıkları çalışmanın bulguları ışığında açık narsisizm siber zorbalığı yordamazken, örtük narsisizm ise siber zorbalığı pozitif yönde yordadığını aktarmışlardır. Yapılan bir diğer çalışmada ise Ekşi (2012) narsistik kişiliğin siber zorbalık üzerinde ne kadar etkili olduğunu incelemiştir. Lise öğrencinleri ile yapılan çalışma sonucunda narsistik kişiliğin dolaylı yünden siber zorbalık üzerinde etkisi olduğu aktarılmıştır. Karanlık üçlünün üçüncüsü olan psikopati ise içerisinde antisosyal davranışları, dürtüsellliği, kurallara karşı gelme davranışını, olumsuz davranışlarından dolayı herhangi bir pişmanlık yaşamama ve saldırganlık gibi özellikleri içerisinde barındırır (Rauthmann,2012). Yapılan çalışmalarla birlikte psikopatiye sahip olan bireylerin siber zorbalık yapma ihtimallerinin diğerlerine göre daha fazla olduğu aktarılmıştır (Goodboy ve Martin,2015; Gibb ve Devereux,2014).

Siber zorbalarnn saldırganlık düzeylerinin zorba-kurban davranışlarından herhangi birine dahil olmayanlara oranla daha fazla olduğu görülmüştür. Örneğin 849 Alman lise  ğrencisi ile yürütülen çalışmada zorba veya zorba-kurban davranışları sergileyen öğrencilerin herhangi bir olaya karışmamış olan öğrencilere oranla saldırganlık seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Schultze-Krumbholz, Hess, Pfetsch ve Scheithauer, 2018). Agresif eğilimler gösteren ve sosyal ortamdaki iletişim konusunda problem yaşayan ergenlerin siber zorbalık ve mağduriyet yaşama oranlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Agresif eğilimler gösteren bu ergenler sosyal ortamlarda açığa ıkaramadıkları güçlerini gösterebilmek için evrimii ortamlarını kullanarak arkadaşlarını hedef almakta ve öfkesini bu tür platformlara aktarabilmektedirler (Escortell, Aparisi, Martinez-Monteagudo ve Delgado, 2020). Gimenez, Maquilon ve Arnaiz 2015 yılında İşpanya'da yapmış oldukları çalışmada siber zorbalarnn diğer öğrencilere kıyasla daha fazla saldırgan davranışlar sergilediklerini bildirmişlerdir (Akt. Escortell vd., 2020). Arıca (2009) yapmış olduğu çalışmada siber zorbalık davranışları ve psikiyatrik belirtiler ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. ıkan sonuçlara bakıldığında siber zorbalık davranış sergileyen öğrencilerin daha fazla düşmanca düşüncelere sahip olduklarını bulmuştur.

Siber zorbalık davranışı sergileyen  niversite  ğrencilerinde düşük  zg ven ve depresyon özellikleri görülebilmektedir. Bu etkilerin görülmesinin başlangıç noktası yalnızlık ile alakalı olabilmektedir. Sosyal anlamda kendilerini yalnız hissetmesine bağlı olarak depresyona girebilmekte ve bu depresyondan kurtulmak için kendisini evrimii ortamlara adayabilmektedir. Çevrimiçi ortamların sık kullanımı ile birlikte öğrenciler bu tür ortamların riskleri ile baş başa kalabilmektedir. Bu şekilde dolaylı yoldan siber zorbalık ve mağduriyet ortaya çıkabilmektedir (Varghese ve Pistole, 2017). Siber zorbalık davranışları sergileyen genç bireylerde yoğun olarak depresyon, duygusal daralmalar, akademik açıdan düşük başarı oranları gibi sorunlar yer almaktadır (elik, Atak ve Erguzen, 2012).

Yapılan çalışmalarla birlikte siber zorbalarnn özellikleri arasında ahlaki kopmalar, okuldan uzaklaşmalar yer alabilmektedir. Bunların yanı sıra siber zorbalarnn evrimdişi ortamlarda da saldırganca davranışlar göstermeye devam ettikleri görülmektedir. Sosyal ortamlarda verilen maddi zararlar, fiziksel saldırılar, alkol ve sigara kullanımı gibi davranışlar bunlara örnek olabilmektedir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2009). Siber zorba davranışları ile düşük empati arasında da ilişki yer

almaktadır. Saldırganlık ve düşük empati seviyeleri birleştiği zaman çevrimiçi zorbalık davranışlarında artış meydana gelebilmektedir (Varghese ve Pistole, 2017).

Siber zorbaların genellikle düşük benlik saygılarına sahip olması dolaylı yoldan açıklanabilmektedir. Düşük benlik saygısı beraberinde azalmış sosyal aktivite, iletişim eksikliği ve depresif durumları beraberinde getirebilmektedir. Bu ruh haline bürünmüş olan bireyler sosyal iletişimlerini güçlendirmek amacıyla çevrimiçi platformlarda uzun süre vakit harcama yönelimindedirler. Bu şekilde düşük benlik saygısına sahip olan bireyler dolaylı yoldan siber zorba veya mağdur rolünü üstlenebilirler (Varghese ve Pistole, 2017). Brewer ve Kerslake'ye (2015) göre düşük benlik saygısına sahip olan bireyler yüz yüze iletişimlerde kendilerini zayıf hissettikleri için saldırganca davranışlarını çevrimiçi ortamlarda gösterme eğilimindedirler.

Beş faktör kişilik özelliği içerisinde yer alan dışadönüklük kavramı da siber zorbalıkla ilişkilendirilmektedir. Terimsel olarak dışadönüklük, sosyal ilişkilerin kuvvetli olmasını, yardımseverliği ve sıcakkanlılığı barındırmaktadır. Dışadönük bireyler genellikle heyecan arayışı içerisindeydirler. Bu arayış onları yeri geldiğinde çevrimiçi oyunlara itebilmektedir. Çevrimiçi oyunlardaki rekabet siber zorbalığı da beraberinde getirebilmektedir (Eroğlu,2014). Zhou, Zheng ve Gao (2018) 655 üniversite öğrencisi ile yürütmüş oldukları çalışmada beş faktör kişilik özellikleri ile siber zorbalığın ilişkisini incelemişlerdir. Bulgular doğrultusunda dışadönüklük ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu aktarmışlardır.

Siber zorbaların genelde ahlaki kopmalar yaşadıkları da görülmektedir. Kurallara uygun şekilde hareket etmeyen bireyler ahlaki olarak yadırganmamak ve yaptıklarının yanlış olmadığını gösterme uğraşına girerler. Bu süreç yapılan olumsuz davranışların aslında olumlu olduğu şeklinde bireyin kendisi içerisinde evrilir ve yaptığı davranışların sorumluluğunu genelde başkalarına atfeder (Mcnulty,2014). Ahlaki kopmalar genelde karanlık üçlü özellikleri ile birlikte görülebilmektedir (Yavuz-Birben ve Bacanlı, 2017).

1.2.5. Siber Zorbalığın Risk Faktörleri ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

1.2.5.1. Cinsiyet Farklılıkları

Siber zorbalık çalışmaları yürüten araştırmacıların devamlı olarak raporladığı cinsiyet farklılıkları bu kavramın içerisinde yer alan önemli risk faktörlerinden bir tanesidir. Bu doğrultuda alanyazında yapılan çalışmaları incelemek daha sağlıklı müdahale programlarının ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde siber zorbalık ve cinsiyet araştırmalarının tutarsız sonuçlar aktardığı görülmektedir.

Uluslararası alanda yapılan çalışmalara bakıldığında zaman Connell, Schell-Busey, Pearce ve Negro (2013) 3.867 ortaokul öğrencisi ile yürütmüş oldukları araştırma neticesinde kızların erkeklere oranlara daha fazla siber zorbalık yaptıkları aktarılmıştır. Bu bulguyu destekleyen bir başka araştırmada ise Snell ve Englander (2010) üniversite öğrencileri ile yürütmüş oldukları çalışmayla birlikte kadınların erkeklere oranla daha fazla zorbalık yaptıklarını ve siber mağduriyet bakımından da erkeklere oranla daha fazla mağdur durumunda oldukları aktarılmıştır.

Bu çalışmaların aksine literatürde erkeklerin kadınlara oranla daha fazla siber zorbalık yaptığını aktaran araştırmalar da mevcuttur. Örneğin 2186 ortaokul öğrencisi ile yürütülen çalışmanın sonuçları doğrultusunda erkek öğrencilerin kadınlara oranla daha fazla siber zorbalık yaptığı aktarılmıştır (Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla ve Daciuk, 2012). Bir meta analiz çalışmasının bulguları doğrultusunda cinsiyet ve siber zorbalık arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla siber zorbalık davranışları sergiledikleri aktarılmıştır (Sun, Fan ve Du, 2016). Bu çalışmaları destekler bulgulara sahip bir başka araştırmada ise 264 ortaokul öğrencisi ile yürütülmüş. Bulgular ışığında erkeklerin kadınlara oranla daha fazla geleneksel ve siber zorba olasılıkları oldukları aktarılmıştır (Li, 2006). Cinsiyet ile siber zorbalık arasında farklılığın olduğunu aktaran çalışmaların yanı sıra herhangi bir farkın olmadığını bildiren çalışmalar da literatürde mevcuttur. Örneğin Beran ve Li (2005) Kanada'da yürütmüş oldukları çalışmanın bulguları ışığında cinsiyet ile siber zorbalık davranışları arasında farkın olmadığını aktarmışlardır.

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığı zaman uluslararası literatürle örtüşen bulguların yer aldığı görülmektedir. Erdur-Baker (2010) yapmış olduğu çalışmada cinsiyet farklılıklarının siber ve geleneksel zorbalıkla olan ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın bulguları ışığında erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla hem geleneksel hem de siber zorba ve mağdur olma oranlarının daha fazla olduğu aktarılmıştır. Bu bulguları destekleyen bir başka çalışmada ise ilköğretim 6,7 ve 8.sınıf öğrencilerinin siber zorba ve kurban durumları incelenmiştir. Bulgular doğrultusunda erkek öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri kız öğrencilere göre daha fazla olduğu aktarılmıştır. Zorba durumlarına benzer şekilde yine erkek öğrencilerin mağduriyet durumları kız öğrencilere göre daha fazla bulunmuştur (Kavuk ve Keser, 2015).

Bir diğer çalışmada ise Topçu ve Erdur-Baker (2012) 13-18 yaş aralığındaki 795 ergen ile yürütmüş oldukları çalışma içerisinde siber zorbalık davranışlarında cinsiyet farklılıklarını araştırmışlardır. Çalışma içerisinde bilişsel ve duygusal empatiyi de inceleyen araştırmacılar bulgular ışığında erkeklerin kızlara göre daha az empatik olduğunu ve bu doğrultuda daha fazla zorbalık yapma eğilimde olduklarını aktarmışlardır. Akbulut ve Erişti (2011) 254 üniversite öğrencisi ile yürütmüş oldukları çalışmada erkek öğrencilerin kadın öğrencilere oranla daha fazla siber zorba ve siber mağdur durumunda olduklarını aktarmışlardır. Türkiye’de yapılan çalışmalar içerisinde kadınların erkeklere oranla daha fazla zorbalık davranışlarını sergileme ihtimallerinin olduklarını aktaran bir araştırmada ise 412 Eğitim Fakültesi öğrencisi ile cinsiyet farklılıkları incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadınların siber zorbalık eğilimlerinin erkeklere oranla daha fazla olduğu aktarılmıştır (Levent ve Taçgın, 2017).

Siber zorbalık bağlamında cinsiyet farklılıklarının olduğunu aktaran çalışmaların yanı sıra uluslararası literatürde olduğu gibi Türkiye’de de farklılaşmanın olmadığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Büyükyıldırım ve Dilmaç (2015) 1028 ortaokul öğrencisi ile yürütmüş oldukları çalışma neticesinde siber zorbalık ve siber kurbanlık bağlamında cinsiyete göre farklılaşmanın olmadığını aktarmışlardır.

1.2.5.2. Yaş Farklılıkları

Siber zorbalığı etkileyen bir diğer faktör olan yaşın detaylı incelenmesi ilerde yapılacak olan önleme ve müdahale çalışmalarının hangi zaman diliminde başlanması

gerektiği konusunda araştırmacılara kaynak sağlayabilecektir. Ergenlik dönemi içerisinde gelişimlerini başarıyla tamamlamış olan çocuklar kendilerine daha fazla güvenmekte ve bu bağlamda sosyal iletişimleri yüksek, saldırgan olmayan bireyler haline gelmektedirler. Aksine gelişimlerinde problem yaşamış olan çocuklar ise daha saldırgan ve zorbalık görülme ihtimali yüksek çocuklar olarak tanımlanmaktadır (Mesch, 2009).

Bu bağlamda siber zorbalık incelemeleri genellikle ortaokul ve lise örneklemleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin Kowalski, Morgan ve Limber (2012) 6-12 yaş aralığındaki 4531 öğrenci ile yapmış oldukları çalışmanın bulguları doğrultusunda çalışmaya katılan öğrencilerin ortalama olarak %11'i son iki ay içerisinde siber zorbalık davranışları sergilediğini, %18'i siber mağduriyet yaşadığını aktarmışlardır. Popović-Ćitić, Djurić ve Cvetković (2011) Belgrad'da 11-15 yaş aralığındaki 387 ortaokul öğrencisi ile yürütmüş oldukları çalışmanın sonuçları doğrultusunda öğrencilerin %10'u siber zorbalık davranışları sergilediklerini, %20'si ise mağduriyet yaşadıklarını aktarmışlardır. Ortaokul ve lise dönemlerini kapsayan bir çalışmada ise Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk ve Solomon (2010) 2186 öğrenci ile yürütmüş oldukları araştırma sonucunda öğrencilerin hemen hemen yarısının siber zorbalığa uğradığını %34'ünün ise siber zorba durumda olduğunu aktarmışlardır. 5-8 ve 11.sınıflarda öğrenim gören 3.339 öğrenci ile yürütülen bir diğer çalışma ise siber zorbalığın sınıf düzeyinde ne yönde değiştiğini incelemiştir. Çalışmanın bulguları doğrultusunda en yüksek siber zorbalık ve mağduriyet seviyelerinin 8.sınıfta olduğu ve lise dönemine doğru ilerledikçe bu seviyelerde düşme görüldüğü aktarılmıştır (Williams ve Guerra, 2007).

Juvonen ve Gross (2008) tarafından yürütülen araştırmada çalışmaya katılan 12-17 yaş aralığındaki ergenlerin %72'sinin ömürleri boyunca en az bir defa siber zorbalığa maruz kaldıkları, %19'unun birden fazla kez bu durumu yaşadıkları aktarılmıştır. Ayrıca bu katılımcıların %85'i de en az bir defa dahi olsa geleneksel zorbalığa maruz kaldıklarını aktarmışlardır. 1438 lise öğrencisi ile Çin'de yapılan çalışmada ise katılımcıların ortalama olarak %35'inin siber zorbalık yaptığı, %57'sinin ise siber mağduriyet yaşadığı aktarılmıştır (Zhou Tang Tian, Wei, Zhang, Morrison, 2013). Bir başka çalışmada ise 25 Avrupa ülkesinden internet kullanan 1000 katılımcı ile yürütülen araştırmada 9 ve 16 yaş aralığında siber zorbalığın %95 oranında artış gösterdiği aktarılmıştır (Görzig ve Ólafsson, 2013).

Literatür çalışmalarının çoğunluğu ortaokul ve lise örneğine odaklanmış olsa dahi üniversite dönemiyle ilgili de çalışmalar alanyazında yer almaktadır. Zalaquett ve Chatters (2014) üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada katılımcıların %19'unun siber mağduriyet yaşadığı aktarılmıştır. Ayrıca bu oranın içerisinde yer alanların %35'inin lise döneminde de siber mağduriyet yaşadığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda siber zorbalık ve mağduriyet durumlarının üniversite döneminde de devam ettiğinden bahsedilebilmektedir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada ise 439 üniversite öğrencisi üzerinde siber zorbalığın yaygınlığı incelenmiştir. Bulgular doğrultusunda katılımcıların %38'inin siber mağduriyet yaşayan birini tanıdıkları, %22'sinin direk kendisinin siber mağduriyet yaşadığını ve %8,6'sının siber zorba durumda oldukları aktarılmıştır (MacDonald ve Roberts-Pittman, 2010).

Türkiye'de yapılan çalışmaların bulgularına bakıldığında lise öğrencileri yürütülen çalışmada katılımcıların sınıf düzeyleri ile siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bulgular doğrultusunda siber zorbalık açısından bu farkın en fazla 11. sınıfta öğrenim gören katılımcılar da olduğu, siber mağduriyet bağlamında ise en fazla 10. sınıfta öğrenim gören katılımcılarda olduğu aktarılmıştır (Dalmaç-Polat ve Bayraktar, 2016). Taştekin ve Bayhan (2018) yaptıkları araştırmada siber zorbalık puanları ile yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu bulmuşlardır. Farkın hangi gruplar arasında yer aldığını anlamak amacıyla yapılan analizler sonucunda 14 yaş grubunun siber zorbalık puanının 17 yaş grubuna oranla daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Erdur-Baker ve Tanrıukulu (2010) yaptıkları çalışmada ortaokul dönemindeki çocukların siber zorbalık deneyimlerinin demografik değişkenlerle olan ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmaya 10-14 yaş aralığındaki 165 öğrenci katılım göstermiştir. Sonuçlar doğrultusunda 14 yaşındaki kız öğrencilerin aynı yaş grubundaki erkek öğrencilere oranla daha fazla siber zorba oldukları aktarılmıştır. Ayrıca 14 yaşındaki kız öğrencilerin kendisinden küçüklere oranla daha fazla siber zorbalık davranışları sergilediği, erkek öğrencilerin ise 11-13 yaş aralığında daha fazla siber zorbalık davranışları sergiledikleri aktarılmıştır. Fırat ve Ayran (2016) tarafından yürütülen çalışmada 1.864 üniversite öğrencisinin sanal zorbalığa maruz kalma ve uygulama düzeylerinin demografik etmenlere göre ilişkisi incelenmiştir. Bulgular ışığında üniversite öğrencilerinin yaşları arttıkça sanal bağlamda zorbalık davranışlarına maruz kalma ihtimallerinin de arttığı aktarılmıştır.

1.2.5.3. Çevrimiçi Ortamlarda Harcanan Süre

Kwan ve Skoric (2013) Singapur'daki 13-17 yaş aralığında yer alan öğrenciler ile yürütmüş oldukları çalışma doğrultusunda internette harcanan süre artıkça siber mağduriyet yaşama riskinin de arttığını aktarmışlardır. Yapılan bir başka çalışmaya göre çevrimiçi ortamlarda fazla vakit geçirmek, bilgi ve teknoloji konularında daha uzman hale gelmesine ve bu bağlamda siber zorbalık davranışları sergileme oranlarının da artmasına neden olmaktadır (Walrave ve Heirman,2011). Balakrishnan'ın (2015) yaptığı çalışma ile birlikte, günlük olarak 2-5 saat arası çevrimiçi ortamlarda vakit harcayanların, günlük bir saatten daha az vakit harcayanlara oranla daha yüksek seviyede siber zorbalık davranışları sergiledikleri ve siber mağduriyet yaşadıklarını bildirmiştir. You ve Lim (2016) 3449 öğrenci ile Kore'de yapmış oldukları çalışma ile interneti uzun süre kullanmanın siber zorbalıkla ilişkili olduğunu aktarmışlardır. Literatürde yer alan bir diğer çalışmaya göre mevcut siber zorbalığın ve mağduriyet yaşayan kişilerin hepsinin günlük olarak en az 3 saat boyunca çevrimiçi ortamlarda vakit harcadıkları aktarılmıştır (Rice, Petering, Rhoades, Winetrobe, Goldbach, Plant ve Kordic, 2015).

Türkiye'de yapılan çalışmaların bulguları incelendiğinde ise Özdemir ve Akar (2011) 336 lise öğrencisi ile yürüttükleri çalışmada günlük olarak internet ortamında harcanan sürenin beş saati aştığı kişilerin diğerlerine oranla daha fazla siber zorbalık davranışları sergilediğini aktarmışlardır. Benzer şekilde Süslü ve Oktay (2018) 1085 lise öğrencisi ile yaptıkları çalışmada günlük olarak 3 saatten fazla internet kullanan öğrencilerin bu sürenin altındaki gruplara oranla daha fazla siber zorbalık ve mağduriyet puanlarına sahip oldukları aktarılmıştır. Eroğlu ve arkadaşlarının (2015) yaptıkları araştırma doğrultusunda sosyal paylaşım platformlarına günlük olarak 3 saat ya da daha fazla giren ergenlerin, günlük en fazla bir saatini harcayanlara oranla daha fazla siber zorbalık puanlarına sahip oldukları aktarılmıştır. Bu çalışmaları destekler bulgulara sahip olan bir diğer çalışmada ise Göldağ (2017) internet ortamında harcanan vaktin azalması durumunda siber zorbalık ve mağduriyet oranlarının da azaldığını aktarmıştır.

1.2.5.4. Aileyle İlgili Değişkenler

Siber zorbalığı etkilediği düşünölen diğer bir risk faktörü ise ailedir. Ailelerin çocuklarıyla olan ilişkilerini anlamak, bilgi ve teknolojiye olan hâkimiyetlerini ölçmek siber zorbalık kavramının önlenme ve müdahale aşamaları için fayda sağlayabilecektir (Makri-Botsari ve Karagianni 2014).

Uluslararası literatüre bakıldığı zaman Chen, Lo, Zhu, Cheung, Chan ve Ip (2008) Çin’de 15-17 yaş arasındaki 18.341 ergen ile yürütmüş oldukları çalışmada ebeveynlerin boşanma durumu sosyoekonomik gelirlerinin düşük olması, annenin düşük eğitim düzeyi, babanın çalışmıyor oluşu gibi durumlar siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili olduğunu aktarmışlardır. Makri-Botsari ve Karagianni (2014) ebeveynlerin tutumları ve davranışlarının siber zorbalık üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, yetkili ebeveynlere sahip olan ergenlerin düşük seviyede siber zorbalık davranışları gösterme ihtimallerinin olduğu aktarılmıştır. Otoriter ebeveynlere sahip olan ergenlerin ise daha yüksek seviyede siber zorbalık davranışları gösterme ihtimallerinin olduğu bildirilmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre yetkili ebeveynlere sahip olan ergenler siber zorbalık durumunda yaşadıklarını ailelerine aktarma eğiliminde olurlarken, ihmalkâr veya otoriter ebeveynlerde bu durum tam tersi yönde ilerleyebilmektedir. Bu bulgulara ek olarak ailesinin eğitim durumu yüksek olan ergenler düşük seviyede siber zorbalıkla ilişkilendirilmiştir. Bu durum ise ailelerin çocuklarını siber zorbalık hakkında bilinçlendirmesi olarak düşünülmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında ise Beyazıt, Şimşek ve Ayhan (2017) yürütmüş oldukları çalışmada bazı faktörlerin siber zorbalığı öngörme açısından önemli olduğunu aktarmışlardır. Örneğin kütüphaneden ya da internet kafeden giriş sağlayan ergenler yerine kendine ait bilgisayara sahip olması veya ebeveynlerin aktif olarak takip etmesi gibi faktörlerin siber zorbalığın önemli tahmincilerinden olduklarını aktarılmıştır.

Türkiye’de ebeveynlik tutumlarının siber zorbalıkla ilişkisini inceleyen bir çalışmada ise otoriter tutum sergileyen ebeveynlerin bu davranışlarının siber zorbalık ve mağduriyete yol açtığı aktarılmıştır. Demokratik tutumun ise zorbalığı ve mağduriyeti önlediği araştırmacılar tarafından eklenmiştir (Dilmaç ve Aydoğan, 2010). Akbaba ve Eroğlu (2013) ilköğretim öğrencinleri ile yürüttükleri çalışmanın bulguları doğrultusunda ebeveynlerin eğitim durumu ve denetimlerinin siber zorbalığı

yordadığı aktarılmıştır. Bu doğrultuda eğitim düzeyi düştükçe öğrencilerin siber zorbalık yapma durumları artmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin internet üzerindeki denetimlerinin artması durumunda da siber zorbalık davranışlarında azalma meydana gelmektedir.

Dalmaç-Polat ve Bayraktar (2016) 506 lise öğrencisi ile yürütmüş olduğu çalışmanın sonuçları doğrultusunda öğrencilerin anne-babalarını eğitim düzeyleri ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Bu doğrultuda araştırmaya göre anne-baba eğitim düzeyi siber mağduriyette herhangi bir fark yaratmamaktadır. Çalışmanın dikkat çekici bulgularından bir diğeri ise annelerin eğitim durumu içerisinde okur-yazar olmama düzeyi siber zorbalığı artırırken babalarının üniversite veya daha üst düzeyde eğitime sahip olması siber zorbalık davranışlarını artırmaktadır. Eroğlu ve arkadaşlarının (2015) yapmış olduğu araştırmaya göre aylık gelir düzeyi 2000 TL'nin altında kalan bireylerin, bu miktardan daha yüksek olanlara göre daha fazla siber zorbalık davranışları sergileme ihtimallerinin olduğu aktarılmıştır.

1.2.6. Siber Zorbalığın Sonuçları ve Sebep Olduğu Problemler

Siber zorbalık kavramı, geleneksel zorbalık kavramına oranla daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Siber zorbalığa uğramış olan bireylerin ilerleyen dönemlerde ciddi sıkıntılar yaşayabilmesi mümkündür. Mağdur durumundaki kişiler okul ve sosyal ortamlarda güvensizlik duygusu geliştirebilirler ve bu onlarda intihar düşünceleri yaratabilmektedir (Huang ve Chou,2013).

Siber zorbalığın geleneksel zorbalığa oranla daha fazla etkili olmasının bazı sebepleri vardır. Bunlara örnek olarak geleneksel zorbalığa uğrayan bir kişi, zorbalığa uğradığı ortamı terk ettiği zaman bir dahaki sefere kadar kendini rahatlamış hissedebilmektedir. Ama siber zorbalık için aynı durumdan bahsetmek pek mümkün olmayabilir. Kurban durumundaki birey nereye giderse gitsin teknoloji ortamından uzaklaşmadığı sürece her zaman risk altındadır. Bilgi ve teknoloji araçlarının kullanımının herhangi bir zaman zarfına sığdırılamaması nedeniyle kurbanlar 24 saat boyunca kendilerini baskı altında hissedebilirler. Bu baskı beraberinde anksiyeteyi ortaya çıkarabilmektedir. Siber mağdurlarda fiziksel olarak ise sürekli bir üzüntü hali, kızgın olma durumu görülebilmektedir (Watts vd., 2017). Literatürde yer alan

karşılaştırma çalışmalarına bakıldığı zaman siber mağdurların geleneksel zorbalığa oranla daha yüksek seviyede kaygı, depresyon ve sosyal sıkıntılar yaşadıkları aktarılmıştır (Campbell ve Bauman, 2018).

Raskauskas ve Stoltz (2007) 13-18 yaş aralığındaki 84 genç ile yapmış oldukları çalışma neticesinde siber mağdurların yaşadıkları olaylardan sonra kendilerini depresif, umutsuz olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Siber zorbalığın sebep olduğu problemlerin ağırlığı, zorbalığın ne kadar süreyle devam ettiğine, sertliğine ve tekrarlanmasına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bazı çalışmalara göre ara ara gerçekleşen siber zorbalığın etkileri, sürekli tekrarlayan siber zorbalığa oranla daha hafiftir (Tokunaga,2010; akt. Safaria, Tentama ve Suyono, 2016).

Siber mağduriyet yaşayan kişilerde duygusal sıkıntılarla birlikte akademik performanslarında düşmeler, okula gitme konusunda isteksizliklerin yaşanması gibi durumlar da görülebilmektedir. Beran ve Li (2007) 432 öğrenci ile yapmış oldukları çalışmada katılımcıların %58'inin siber zorbalık davranışıyla birden fazla kez yüz yüze kaldıklarını bildirmişlerdir. Bu oranın %37'si ise hem geleneksel hem de siber zorbalıkta kurban rolünde olduklarını aktarmışlardır. Çalışma neticesinde mağdur durumundaki ergen öğrencilerde akademik anlamda odak kaybı, isteksizlik ve üzüntü görüldüğü aktarılmıştır.

Siber mağdurlar yaşadıkları olayların getirdiği stresle birlikte öfkeli ve mutsuz olma gibi ruh hallerine bürünebilirler. Bu stresin temel nedenlerinden bir tanesi siber zorbalığın zaman ve mekân taşımıyor olmasıdır. Siber mağdurlar günün her anında zorba tarafından tehdit edici mesajlar alabilmektedirler. Mağdur durumundaki birey bu mesajların sürekli devam etmesiyle kaygı yaşamaya başlamakta ve ilerleyen dönemlerde mesajların tekrarlayıcı olması durumunda intihara varacak şekilde ağır sonuçlar doğabilmektedir (Safaria vd., 2016). Siber mağdurlar ve zorbalılar, zorba-kurban davranışı yaşamamış olan diğer kişilere oranla daha düşük seviyede benlik saygısına sahiptirler. Düşük benlik saygısı beraberinde kaygı seviyelerinde artış ve sosyal anlamda sıkıntılar yaratabilmektedir. Akranları ile sosyal anlamda zorluk yaşayan kişiler siber mağduriyete daha yatkın olabilmektedir (Campbell ve Bauman, 2018). Suler (2004)'e göre çevrimiçi ortamlarda bireyler sosyal kuralları görmezden gelir ve bu doğrultuda davranmaya başlar. Siber zorbalılar yüz yüze geldiğinde hedefine karşı aktarmayacağı düşünceleri, fikirlerini çevrimiçi ortamda aktarma fırsatı bulur.

Bu fırsatlara anonimlik de eklendiği zaman mağdurlara karşı daha ağır sonuçlar doğabilmektedir.

Siber zorbalar seçmiş oldukları hedefin ondan saklanamayacağı ve gizlenemeyeceğini bilmesinden dolayı, zorba davranışlarını mümkün olduğunca en ağır şekilde uygulayabilmektedirler. Hinduja ve Patchin (2009) yapmış oldukları çalışma ile birlikte mağdur durumundaki öğrencilerin yarısında sinir, endişe, korku, öfke gibi duyguların yer aldığını aktarmışlardır (akt. Baek ve Bullock, 2013).

Literatürde yer alan bir başka çalışmada ise Olenik-Shemesh, Heiman ve Eden (2012) İsrail’de yürütmüş oldukları araştırmada siber mağduriyetin yalnızlıkla ilişkili olduklarını bulmuşlardır. Yalnızlığın beraberinde depresyonu getirdiğini de eklemişlerdir. Diğer bir çalışmada ise Yang ve arkadaşları (2013) 1344 ğrenci ile Kore’de siber zorbalığın sonuçlarını incelemişlerdir. Çalışma zorba ve kurbanlarda depresyon görüldüğünü aktarmışlardır. Ayrıca düşük benlik saygısının kurban olma durumuyla da ilişki olduğunu da eklemişlerdir.

1.2.7. Siber Zorbalığın Yaygınlığı

Bilgi ve teknoloji kavramının gün ve gün ilerleyişinden dolayı evrimii ortamlara ulaşım eskisinden daha kolay bir hale gelmiştir. Bu kolaylığın getirmiş olduğu risklerden bir tanesi olan siber zorbalık kavramı teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır (Whittaker ve Kowalski, 2014).

Siber zorbalık kavramının ne düzeyde yaygınlaştığı incelenirken tek düze bakmak yeterli olmayabilir. Bu kavram ile ilgili araştırmalar yapılırken zorbaların cinsiyeti, kullanılan ölçeklerin hangi düzeyde zaman aralığını ölçtüğü, zorbalığın başlangıç noktasından itibaren ne kadar süre ile devam ettiği ve katılımcıların teknolojiyi ne denli aktif olarak kullandığı gibi değişkenler göz önüne alınmalıdır. Detaylı olarak bulgular irdelenmeden önce literatürde yer alan genel sonuçlara bakıldığında siber zorbalığın yaygınlık oranlarının %10 ila %40 arasında değişkenlik gösterdiği aktarılmıştır (Lenhart, 2010; O’Brennan, Bradshaw ve Sawyer, 2009; aktaran Whittaker ve Kowalski, 2014).

Literatürde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu öğrenciler üzerine gerçekleştirilmiştir. Li (2006) Kanada’da yapmış olduğu çalışmada %17 oranında siber zorba %25 oranında mağduriyet olduğunu aktarmıştır. İlkokul dönemindeki

öğrenciler arasında siber zorbalığın yaygınlığını ölçmek amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Arslan, Savaser, Hallet ve Balci (2012) 372 ilkokul öğrencisi siber zorbalığın yaygınlığını araştırmışlardır. Sonuçlar doğrultusunda son altı ayda öğrencilerin %18'nin siber zorba ve %15'inin zorba-mağdur rolünde olduklarını bildirmişlerdir.

Siber zorbalığın yaş değişkeni açısından yaygınlık oranında ise araştırmacılar farklı görüşler bildirmektedirler. Kimi araştırmacıya göre ortaöğretim kademesindeki öğrenciler arasında siber zorbalığın daha sık olduğunu aktarmaktadırlar. Örneğin İskandinavya'da yapılmış olan bir çalışmada ortaöğretimde eğitim gören öğrencilerin %17,6'sının siber zorbalıkta kurban olduğunu ve bu oranın yükseköğretimde %3,3'e düştüğünü aktarmışlardır (Slonje ve Smith, 2008). Ortaokul örneklemindeki çalışmalara örnek olarak ise Ayas ve Horzum (2012) 413 öğrenci ile yürüttüğü çalışma neticesinde öğrencilerin %11,6'sının zorbalık faaliyetlerinde bulduklarını ortaya çıkarmışlardır. Lise örnekleminde yapılan çalışmalara bakıldığında ise Huang ve Chou (2010) yürüttükleri çalışma sonucunda siber zorbalık yaygınlık oranını %20,4 olarak bulmuşlardır. Lee ve Shin (2016) yaptıkları çalışmada Güney Kore'deki 4000 ergen ile siber zorbalığın yaygınlığını araştırmışlardır. Çalışmaya 24 ortaokul ve 24 Liseden öğrenciler katılım sağlamıştır. Çalışma neticesinde katılımcıların içindeki %34'nün %6,3 kısmının sadece zorba, %14,6'nın kurban ve %13,1'nin hem zorba hem kurban olarak görüldüğünü aktarmışlardır. Cinsiyet açısından analiz edildiğinde ise erkek öğrencilerin siber zorbalık oranlarının kız öğrencilere göre daha fazla olduğuna ulaşılmıştır. Çevrimiçi ortamlarda harcanan sürenin artışı ile siber zorbalığa yakalanma arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Sınıf bazından bakıldığında ise 10. sınıf öğrencilerinin en yüksek seviye zorbalık oranına sahip olduğu, 11. sınıfların ise en yüksek mağduriyet oranına sahip olduğuna ulaşılmıştır. Literatür anlamında üniversite öğrencileri arasındaki siber zorbalığın yaygınlığını net olarak ölçenin zor olduğu görülmektedir. Bunun sebepleri arasında öğrencilerin bu terimi tam olarak kavrayamaması veya böyle bir terimin olduğunu kabul etmemesi gibi faktörler yer almaktadır. Bu sebeplerden dolayı üniversite bağlamında çıkan yaygınlık oranları tutarsız olabilmektedir (Gahagan, Vaterlaus ve Frost, 2016).

Genel bir ortalama olarak üniversite öğrencileri arasında siber zorbalığın yaygınlık düzeyine bakıldığında bu oranın %8 ila %21 aralığında değiştiği tahmin edilmektedir (Kraft ve Wang,2010; McDonald ve Roberts-Pittman, 2010; Schenk ve

Fremouw,2012; aktaran Crosslin ve Golman, 2014). Zalaquett ve Chatters (2014) yapmış oldukları çalışmada katılımcıların lise ve üniversite döneminde yaşadıkları siber zorbalık deneyimlerini incelenmiştir. Çıkan sonuçlar doğrultusunda %35'inin siber zorbalığa lisedeyken maruz kaldığını, %19'unun ise üniversite döneminde siber zorbalığa maruz kaldığını aktarmışlardır.

Walker, Sockman ve Koehn (2011) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışma sonucunda siber zorbalığa maruz kalanlarının oranın %11 olduğunu ancak %54'lük bir kısmın ise mağduriyete uğrayan birisini tanıdıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca dolaylı yoldan katılımcıların %56'sının Facebook adlı sosyal medya platformu üzerinden siber zorbalığa uğrayan kişileri gördüklerini eklemişlerdir. Bu sonuçlar ışığında en yüksek siber zorbalığın sosyal medya platformlarında olduğunu aktarmışlardır. Son olarak Walker, Sockman ve Koehn'e (2011) göre siber zorbalığın yaygınlığını tespit etmenin zor olmasının sebeplerinden bir tanesi de mağdurların yaşadıkları durumları ailelerine, öğretmenlerine ve diğer gerekli yerlere bildirmemeleri olarak aktarmışlardır.

MacDonald ve Roberts-Pittman'ın (2010) yapmış oldukları çalışma ile siber zorbalığın üniversite öğrencileri üzerindeki yaygınlığını incelemişlerdir. 439 üniversite öğrencisi ile yürütülen çalışma sonucunda bazı bulgulara ulaşılmıştır. Katılımcıların %38'inin siber zorbalığa uğrayan biri ile iletişimde olduklarını, %22'si direk kendisinin siber zorbalığa maruz kaldığını ve %8,6'sının siber zorba durumda siber zorba olduğunu aktarmışlardır. Ek olarak katılımcıların siber zorbalığa uğradığı alanlar detaylı olarak incelenmiştir. Çıkan sonuçlara göre %25'i dönemin sosyal ağlarından zorbalığa uğradığını aktarmışlardır. Diğer katılımcıların %21,0'i SMS aracılığı ile %16,1'i e-posta üzerinden zorbalığa maruz kaldığını aktarmışlardır. Bu sonuçlar ışığında sosyal medya platformlarında siber zorbalığa uğrama oranın en yüksek olabileceği araştırmacılar tarafından aktarılmıştır.

Alanyazında bazı çalışmaların kıtalar arası olarak araştırmalar yaptığı görülmektedir. Bunlara örnek olarak Genta ve ark (2012) 5862 öğrenci ile çalışma yürütmüşlerdir. Katılımcıların 1964'ü İtalya'dan 2227'si İngiltere'den ve 1671'i ise İspanya'dan araştırmaya dâhil olmuşlardır. Çıkan sonuçlar neticesinde İtalya'da eğitim gören öğrencilerin %5'i siber zorbalığı cep telefonu üzerinden gerçekleştirdiğini, %3,4'ü ise internet aracılığı ile zorbalık yaptığını aktardı. İngiltere'deki öğrencilerin ise %2'si telefon üzerinden siber zorbalık davranışları

sergilediklerini bildirmişlerdir. İspanya’da öğrenciler ise %2,3’ü internet ortamlarını kullanarak siber zorba durumda olduklarını bildirmişlerdir (aktaran Baek ve Bullock, 2013).

1.2.8. Siber Zorbalığı Önleme ve Müdahale Çalışmaları

Siber zorbalık müdahale çalışmalarında önemli olan noktalar birincil ve ikincil önleme çalışmalarıdır. Bu doğrultuda araştırmalardaki temel amaç siber zorbalığın oluşmasını engellemek ya da oluşuktan sonra ortaya çıkabilecek olan olumsuz etkileri en düşük seviyeye indirgemektir (Hutson, Kelly, Militello, 2018). Cantone, Piras, Vellante, Preti, Danielsdóttir D’Aloja, Lesinskiene, Angermeyer, Carta ve Bhugra (2015) yapmış oldukları literatür taraması sonrasında çocukların psikososyal ve iyi oluş düzeyleri (empati, öz benlik) artırıldığında her çeşit zorbalığa karşı mücadele edebileceklerini aktarmışlardır. Bu bulguları destekleyen bir diğer çalışmada ise Ang ve Goh (2010) 12-18 yaş aralığındaki Singapurlu ergenlerle yürütmüş oldukları çalışma neticesinde düşük duygusal ve bilişsel empati puanına sahip olan erkek ve kız ergenlerin siber zorbalık puanlarının daha yüksek çıktıklarını bildirmişlerdir.

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında Nedim-Bal ve Kahraman (2015) üstün yetenekli öğrenciler için “Siber Zorbalığa Karşı Duyarlılık Geliştirme Grup Psiko-eğitim Programı” oluşturarak siber zorbalıkta fail olma, mağdur olma ve siber zorbalığa uğramamak için gerekenleri aktarmışlardır. Araştırmanın sonucunda grup psiko-eğitim programının siber zorbalığa karşı duyarlılık oluşturma noktasında başarılı olduğu görülmektedir (Nedim-Bal ve Kahraman, 2015). Türkiye’de yer alan bir başka çalışmada ise Peker (2013) ‘İnsani Değerler Yönelimli Psiko-eğitim Programı” ile katılımcılara insani değerler kazandırarak siber zorbalık davranışlarının önüne geçmeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda çıkan bulgulara göre bu programın siber zorbalığı önleme noktasında başarılı olduğu aktarılmıştır. Buna ek olarak siber zorbalık kavramı içerisinde hem zorba hem de mağdur davranışlarında azalma meydana geldiği görülmüştür.

Uluslararası düzeyde siber zorbalık önleme ve müdahale çalışmalarına bakıldığı zaman ise Amerika Savunma Bakanlığı tarafından ortaya atılan “Zorbalığı Önleme ve Farkındalığı Artırma Programı” siber zorbalık kavramını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Amerika’da yer alan “Wiredsafety” programı ile birlikte siber

zorbalığa uğramış olan mağdurlar destek alabilmektedir. Bu programla birlikte mağdurlara yasal bilgilendirmeler yapılarak mağduriyet yaşamaları durumunda ne yapmaları gerektiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (Strom ve Strom, 2006). Çocuk Sömürüsü ve Çevrimiçi Koruma Merkezi tarafından geliştirilen ve 11-16 yaş arası grupları hedefleyen ‘‘ThinkUKnow’’ adlı program içerisinde siber zorbalık durumunda nasıl güvende kalınması gerektiği gibi bilgileri içermektedir. ‘‘ThinkUKnow’’ siber zorbalığı tetikleyebileceği düşünülen uygun olmayan, tehlikeli paylaşımları rapor etme fırsatı da sağlamaktadır (Marczak ve Coyne, 2010).

Önleme yöntemi olarak önerilen eğitimlerden bir tanesi temel empati seviyelerini artıracak düzeyde eğitimler yapılmasıdır. Ayrıca okullarda yer alan eğitimciler için siber zorbalık kavramı detaylı bir şekilde anlatılarak akıllarında derinlemesine fikirler oluşturabilmektedir. Müdahale yöntemi olarak ise ilk olarak siber zorbalığa uğradıktan sonra bir yetiştikenden yardım isteme öğretisi önerilmiştir (Tanrıku, 2017). Yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere empati seviyesinin artması saldırganlık azalmasını sağlamaktadır (örn: Fröschle, Hicks, Le Clair ve Berry, 2016) Bu doğrultuda çevrimiçi veya çevrimdışı saldırgan davranışlarda empati önemli bir rol oynamaktadır. Ergen örneklemeli çalışmalar incelendiğinde empatinin bilişsel yönünden söz edilebilir. Perspektif almayı başarabilen ergenler, kurbanların yaşadığı veya yaşayabileceği olumsuz etkileri öngörebilirler. Empati eğitimi benmerkezci ergenler üzerinde son derece önemlidir. Bu şekilde davranan ergenler, yaptıkları davranışların sonuçlarını tahmin edemez ve hiçbir zaman kendi başına gelmeyeceği düşüncesi içerisinde olabilirler. Fakat empati gelişimi ile birlikte bu davranış ters yönde evrilecek ve yaşanan olayların, problemlerin bütün bireylerin başına gelebileceği düşüncesi yerleşebilecektir (Ang, 2015).

Alanyazında yer alan çalışmalar doğrultusunda siber zorbalık kavramı incelenirken ailelerin, okulların ve resmi makamların yapması gereken noktalardan bahsedilmiştir. Yapılması gerekenler temel olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar gruplar içerisinde resmi makamlara düşen görev medya üzerinden yeni düzenleme yaparak siber zorbalığı kontrol edecek şekilde yasalar getirmektir. Okulların yapması gerekenlerden en temel olanı ise siber zorbalığın detaylı anlamda tanımını ve getireceği problemlerin anlatıldığı eğitim programları tasarlamak ve öğrencilere sunmaktır. Ailelerin yapması gerekenler ise bilgi ve teknoloji kullanımı konusunda

daha dikkatli olmaları ve oluşabilecek zararlara karşı özverili hareket etmeleridir (Snakenborg, Van Acker ve Gable, 2011).

Önleme ve müdahaledeki önemli noktalardan bir diğeri ise zorbalara bakış açılarının değiştirilmesidir. Bu noktada siber zorbalara düşünceleri genellikle saldırgan davranışların bu seviyelerde olmasının bir zararı olmadığı ve toplum tarafından onaylanabileceğidir. Var olan düşünce yapılarının değiştirilmesi siber zorbalığın önüne geçmede büyük rol oynayabilmektedir. Önleme ve müdahale programlarında zorbalara zihniyetlerin değiştirilmesinin hedeflemesi gerekmektedir. Saldırganlığın kabul edilebilirliği hakkındaki zihniyetleri değiştirmek basit olamayabilir, ancak araştırmalar bu tür inançların ve bilişlerin değiştirilebilir olduğunu göstermiştir (Ang, 2015).

1.2.9. Siber Zorbalığa İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Araştırmanın bu bölümünde bireylerin neden siber zorbalık yaptıklarına dair kuramsal açıklamalar yer almaktadır. Alt başlıklar halinde kuramsal açıklama ve literatür çalışmalarına yer verilmiştir.

1.2.9.1. Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı

Barlett ve Gentile Siber Zorbalık Kuramı iki adet sosyal öğrenme modeli üzerinden ortaya çıkarılmıştır. Bunlar Genel Saldırganlık Kuramı ve Genel Öğrenme Kuramlarıdır. Her iki kuram da ortak olarak bireyin yaşamış olduğu deneyimin ya da uyarana karşı karşıya kalmanın onda yarattığı bilişsel, duygusal etkilerin sosyal sonuçları ile bağdaşmasını anlatmaktadır (Barlett ve Gentile, 2012). Siber zorbalıkta ise zorbalara yapmış oldukları davranışlar mağdur üzerinde olumsuz etki bıraksa dahi kendisi üzerinde herhangi bir cezalandırılma olmadığını fark eder ve bu doğrultuda davranışı daha fazla pekişebilmektedir (Barlett, 2016).

Örneğin Barlett, Chamberlein ve Witkower (2016) 18-24 yaş arası 161 genç ile yapılan çalışmanın bulguları doğrultusunda siber zorbalık davranışlarının oluşmasında anonimliğin, herhangi bir cezalandırıcı unsurun olmayışının, fiziksel olarak güç farkının bulunmayışının etkili olduğunu aktarmışlardır. Yapılan bir başka çalışmada ise Barlett, Madison, Heath ve DeWitt (2019) internet üzerinde harcanan vakit, yaş

etmeni ve teknolojiye ulaşım imkanlarını siber zorbalık açısından incelemişlerdir. Bulgular doğrultusunda en önemli etkinin internet üzerinde harcanan vakit olduğu ortaya çıkarılmıştır. Harcanan süre artıka siber zorbalık davranışları sergileme ihtimali de artmaktadır.

1.2.9.2. Ekolojik Kuram

Sosyal Ekolojik Kuram Bronfenbrenner (1977) tarafından ortaya atılmıştır. Kuram temelinde sistemlerden oluşmaktadır. Ekolojik kurama göre bireyi birincil olarak etkileyen sistem mikrosistemdir. Bu sistem içerisinde aile, okul, akranlar vb unsurlar yer almaktadır. Bireyin davranışları mikrosistemle etkileşime girdiği zaman ise mezosistem meydana gelmektedir. Ekzosistem ise mezosistemi çerçevesine alan formal ve informal olan sosyal etkilerdir. Örneğin kitle iletişim araçları bu yapı içerisinde yer almaktadır. Ekzosistem bireyi doğrudan etkilemese bile dolaylı yoldan etkiler bırakabilmektedir. Ekzosistemi çerçeveleyen makrosistem ise içerisinde kültürel etkileri, yasaları barındırmaktadır Bütün bu sistemlerin en dışarısında ise zaman doğrultusunda değişim gösteren etmenler yer almaktadır (Akgül, 2020).

Ekolojik kurama göre zorbalık kavramı sosyal ortam içerisinde değerlendirilmelidir. Bu ortam içerisinde akranlar, okullar, aileler, yaşanan çevre, ülkeler yer almaktadır. Örneğin siber zorbalığa uğramış olan bir bireyin içerisinde bulunduğu arkadaş grubu, öğretmenlerinin siber zorbalık hakkındaki bilgisi ve davranışları mikro sistem içerisinde yer almaktadır. Mezosistem içerisinde yer alan etkileşim boyutları zorbalığın önleme ve müdahale aşaması için önem taşımaktadır. Mezosistemi çevreleyen ekzosistem ise okul içerisinde yer alan sosyal yapılardan bahsedilebilmektedir. İçerisinde kültürel yargıları, gelenekleri barındıran makrosistemde ise siber zorbalık açısından teknolojinin yaygınlığı olarak ele alınmaktadır. Son sistem olan kronosistemde ise yaşanan zamanın önemli olması nedeniyle bilgi ve teknoloji araçlarının artan kullanımından bahsedilebilmektedir (Espelage, Rao ve Craven, 2013 aktaran Akgül, 2020).

Bu kuram bağlamında yapılan bir çalışmada Cross, Barnes, Papageorgiou, Hadwen, Hearn ve Lester (2015) 37 farklı ortaokul ile yaptıkları müdahale çalışmasında Ekolojik Model'i test etmişlerdir. Çalışma doğrultusunda siber zorbalığın oluşumunu etkileyen unsurları Ekolojik Model bağlamında açıklamışlardır.

Mikro ve mezo sistemde yer alan bireysel etmenlerin (empati yetersizliği), ailesel etmenlerin (bilgi ve teknoloji konularında yetersizlik), akranların (siber zorbalığın akranlar tarafından desteklenmesi) gibi etmenlerin siber zorbalığı etkilediği ortaya çıkarılmışlardır.

Johnson ve Pupilampu (2008) Ekolojik Kuram içerine internet kullanımını da ekleyerek tekno alt sistem eklenmesi görüşünde bulunmuşlardır. Bu sistem içerisinde akranlar ve yazılım kavramları yer almaktadır. Tekno alt sistem konumu itibari ile Ekolojik Kuram içerisinde yer alan diğer sistemleri de etkileyebilmektedir. Örneğin mikro sistemde yer alan okul ortamı internetten etkilenir ve çocuklar okuldaki iletişimleri buldukları ortamdaki evrimii ortama taşıyabilmektedirler. Tanrikulu ve Campbell (2015) yaptıkları çalışma sonuçlarını Ekolojik Kuram üzerinden incelediklerinde bireylerin kendilerine özgü değişkenlerin (cinsiyet, saldırganlık, yaş) ve mikro sistemin (rneğin okul iklimi) siber zorbalığı etkilediğini aktarmışlardır.

1.2.9.3. Genel Saldırganlık Kuramı

Genel Saldırganlık Kuramı temelinde sosyal öğrenme ve sosyal bilişsel kuramlar ile medyada yer alan saldırganlığı incelemektedir. (Bushman ve Anderson, 2002). Genel Saldırganlık Kuramı bilişsel bilgi yapılarına odaklanmıştır. Siber zorbalık üzerinde bu bilgi yapıları zorba ve mağdurlar durumlarını etkileyen, bireylerin geçmiş yaşantıları, deneyimledikleri olaylar ve kişilik özellikleridir. Örneğin daha öncesinde yaşamış olduğu mağduriyet ya da zorba durumu, bilgi ve iletişim teknolojilerine hakim olması, empati eksikliği ya da psikopati gibi bireysel özellikler yer almaktadır (Akgül, 2020) Ayrıca Genel Saldırganlık Kuramı mağduriyet yaşayan bireylerin siber zorba duruma nasıl düşüklerini açıklama noktasında da yardımcı olmaktadır. Mağdur durumundaki birey yaşadığı olayı değerlendirme aşamasında uyarım olarak bir sonuca varır ise siber zorbalık davranışları sergileyebilmektedir (Kowalski, Giumetti, Schroeder ve Lattanner, 2014).

1.2.9.4. Rutin Aktivite Kuramı

Rutin Aktivite Kuramı temelinde herhangi bir suçun ortaya çıkışındaki sebepleri incelemektedir. Bu kurama göre suçun ortaya çıkması için üç ana unsur olması

gerekmektedir. Bunlar suçu işleyecek olan bir suçlu, hedef ve faili denetleyecek bir organın olmamasıdır (Cohen ve Felson, 1979; akt. Akgül, 2020). Detaylı olarak bakıldığında hedef kendisini savunamayan, bu doğrultuda herhangi bir önlem almayan biri ise (örneğin çevrimiçi ortamlarda özel bilgilerini herkesle paylaşan kişiler) diğerlerine oranla daha fazla sorunla karşılaşabilmektedir. Siber zorbalık bağlamında bakıldığında benzer unsurların yer aldığı görülmektedir.

Marcum, Higgins ve Ricketts (2010)'a göre çevrimiçi ortamlarda harcanan sürenin artması zorba durumdaki bireylerle karşılaşma ihtimalini de aynı oranda artırmaktadır. Marcum ve arkadaşları (2010) yaptıkları çalışmada RAK içerisinde yer alan üç etmenin; suçlu, hedef ve denetleyici organın yer almayışını siber zorbalık ve mağduriyet bağlamında incelemişlerdir. Bulgulara göre çevrimiçi ortamda kişisel bilgilerini herkese açık halde paylaşmanın siber zorbalığı yordadığı aktarılmıştır. Ayrıca çevrimiçi ortamlarda uzun süre vakit harcama durumları da siber zorbalığa maruz kalma ihtimalini artırabildiğini de aktarmışlardır. Bu bağlamda çalışmanın bulguları kuram içerisinde yer alan bazı değişkenler destekler niteliktedir.

1.2.9.5. Seçim Kuramı

Seçim Kuramı yapısı itibari ile bireylerin davranışlarını gerçekleştirme amacıyla yapmış olduğu seçimlere odaklanır. Seçim Kuramı'nda temel nokta seçimlerin ne amaçla yapıldığıdır. Glasser'e (1996) göre bireylerin davranışlarını gerçekleştirirken beş temel ihtiyacı göz önüne alarak harekete geçer ve davranış neticesinde bu ihtiyaçlarından en az bir tanesini doyurma amacı güder (akt. Beebe ve Robey, 2011).

Tanrıkulu (2014) yapmış olduğu çalışmada siber zorbalığı Seçim Kuramı üzerinden tanımlamıştır. Bu çalışmaya göre bireyler aidiyet ve eğlence hissiyatını sağlıklı olan şekilde karşılayamadıklarında siber zorbalık davranışı gösterme eğilimleri içerisine girerler. Ayrıca kimlik gelişimi dönemini başarısız bir şekilde geçiren bireyler davranışlarının yarattığı sorumluluklardan kaçmak amacıyla siber zorbalık davranışları geliştirebilmektedirler. Bir diğer çalışmada Tanrıkulu (2015) dört psikolojik ihtiyacın (özgür olma hali, aidiyet, güç ve eğlence) siber zorbalığı ne seviyede yordadığını incelemiştir. Çıkan sonuçlar ışığında güç ve aidiyet davranışlarının siber zorbalığı %12,8 oranında yordadığı aktarmıştır. Bu bağlamda

aidiyet ve güç seviyesinde düşüş yaşandığı anda siber zorbalık yapma davranışlarında da düşüş meydana gelecektir. Literatürde de görüldüğü üzere aidiyet hissiyatının karşılanmaması durumunda bireylerin negatif davranışlar sergileme ihtimalleri yüksek olacaktır. Bu negatif davranışlardan bir tanesi de siber zorbalıktır. Seçim Kuramına göre siber zorbalığı engellemenin en temel yollardan bir tanesi bireylerin ihtiyaçlarının sağlıklı yollardan yerine getirebilmesidir.

1.2.9.6. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı

Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı (KDK) temelinde insanların ihtiyaçlarını karşılamak için belirli medya türlerini tercih ettiklerinden bahsetmektedir. Bu kullanım bireysel ihtiyaçlardan doğduğu için kişilik özellikleri önemli bir faktördür. Birey hangi türü kullanırsa kullansın asıl amacı tatmin olma duygusudur. KDK'ya göre kişilik özellikleri bireyleri belirlenen davranışı yapmaya iter ve bireyler bu davranışı özünde istemli olarak gerçekleştirirler. Örneğin seçmiş olduğu medya türünü kendi tercihi olarak kullanmaktadırlar (Alonzo ve Aiken, 2004). Bu bağlamda teknolojinin getirdiği imkânların farkında olan bireyler kasıtlı olarak siber zorbalık davranışları sergileyebilirler. Tanrıku ve Erdur-Baker (2020) yapmış oldukları çalışma içerisinde kişilik özellikleri ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma içerisinde KDK'yı siber zorbalık bağlamında uygulamışlardır. Çalışmaya 598 üniversite öğrencisi katılmış olup hemen hemen yarısı (%49,7) son 6 yıl içerisinde iki veya daha fazla kişiye siber zorbalık yaptığını bildirmiştir. Ayrıca bulgulara göre kişilik özelliklerinin siber zorbalık davranışları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu aktarılmıştır.

1.2.9.7. Çevrimiçi Disinhibisyon

Çevrimiçi disinhibisyon (online disinhibition) kavramı Suler (2004) tarafından ortaya atılmıştır. Bireyler normalde sosyal ortamda söyleyemeyecekleri, yapamayacakları durumları çevrimiçi ortamda uygulama fırsatı bulurlar. Çünkü çevrimiçi ortamlar daha az kısıtlama içerir. İnsanlarda bu kısıtlamayı kullanarak kendilerini daha farklı bir şekilde ifade etmeye başlarlar. Suler'e (2004) göre çevrimiçi disinhibisyon kavramının iki türü vardır. Bunlardan ilki iyi huylu disinhibisyonudur. Çevrimiçi ortamlarda insanlar sosyal ortamlarda kendileri hakkında paylaşmadıkları durumları paylaşma fırsatı bulurlar ve cömert davranışlar sergilemeye başlarlar. İkinci

tür olan zehirli (toxic) disinhibisyonda ise insanlar normal dünyada keşfedemeyecekleri, internetin sahip olduğu karanlık yapılara giriş fırsatı yakalarlar. Örneğin pornografi, suç paylaşım blogları, şiddet içeren videolar vb. bu türe örnektir.

İyi huylu disinhibisyon bireylerin kendini geliştirmesine, sosyal ortamlarda iletişimlerinin iyileşmesine, sorun çözme becerileri kazanmalarına ve bireylerin kimliklerine yeni boyutlar kazandırmalarına destek olabilmektedir. Özetle bireyin “kendini gerçekleştirme” sürecine destek sağlayabilmektedir. Toxic disinhibisyon ile iyi huylu arasındaki ayırım bazı durumlarda karmaşık hal alabilmektedir. Bunlara örnek olarak çevrimiçi ortamda gelişen olumlu düzeydeki arkadaşlık kavramı suistimal edilebilmektedir. İnsanlar kurdukları olumlu ilişkiye güvenerek kendileri hakkındaki özel bilgileri paylaşarak ifşa olma ihtimaline karşı pişmanlık duygusu yaşayabilmektedirler (Suler,2004).

1.3. Siber Mağduriyet

Bu bölüm içerisinde siber mağduriyetin tanımı, risk faktörleri, siber mağdurların özellikleri, mağduriyetin psikolojik ve duygusal açıdan etkileri, görülme biçimleri ve yaygınlık düzeylerinden bahsedilmiştir.

1.3.1. Siber Mağduriyetin Tanımı

Siber mağduriyet kavramı terimsel anlamda, elektronik araçlar aracılığı ile bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak (bilgisayar, telefon, tablet, konsollar vb.) saldırganlık girişimlerine maruz kalmaktır (Jackson ve Cohen, 2012). Hinduja ve Patchin (2008)’e göre kasten ve tekrarlanan şekilde teknoloji kullanılarak zorbalık yapan kişilerin hedefindeki bireyleri mağdur olarak tanımlamışlardır. Siber mağduriyete sohbet odalarından, tartışmaların olduğu forum gruplarından, sosyal medya platformlarından ve özellikle son dönemlerde aktifliği iyiden iyiye artan çevrimiçi oyunlardan maruz kalınabilmektedir (Jackson ve Cohen, 2012). Mağdur durumdaki kişiler bu ortamlarda buldukları süre içerisinde tehdit, aşağılanma ve diğerleri tarafından kötü yorumlar alarak dışlanmaya maruz kalabilirler (Gini, Card ve Pozzoli, 2016).

Mağdurlar sosyal medya üzerinden taciz mesajları alabilmekte, paylaştığı fotoğraflarla ilgili incitici yorumlara maruz kalabilmektedirler (Jackson ve Cohen, 2012). Siber mağdurlar bu durumlardan da öte şekilde bilgisayar korsanları tarafından utanç verici video ve fotoğraflara maruz kalabilirler (Wright, 2017). Siber mağduriyet tanımındaki önemli noktalardan biri ise bu saldırgan davranış türünün kasıtlı olarak yapılıyor olmasıdır (Wigderson, Lynch, 2013) Siber zorbalık gerçekleşirken çevrimiçi ortamların kullanılmasıyla birlikte belirli bir zaman ve mekân olmaksızın zorbanın hedefi haline gelinebilir. Bu sebepten dolayı mağduriyet yaşayan bireyler yaşadıkları olumsuz olayların etkilerini uzun süre hissedebilmektedirler (Bayram ve Özkamalı, 2019). Siber mağduriyet durumunu geleneksel mağduriyetten ayıran önemli noktalardan biri ise çevrimiçi ortamda zorbalığın anonimlik çarısı altında mağdurlara ağır seviyede yıkımlar yaratacak zararlar veriyor olmalarıdır (Salmon, Turner, Taillieu, Fortier ve Afifi, 2008).

1.3.2. Siber Mağduriyetin Görülme Biçimleri

Yapılan çalışmalarla birlikte siber mağduriyetin bazı şekillerde ortaya çıkabileceği alanyazında aktarılmıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak saldırılar siber mağduriyetin oluşmasını sağlamaktadır. Zorba direk mağduru hedef alarak hakaret içerikli mesajlar yollayabilmektedir. Ya da dolaylı olarak mağdurun fotoğraflarını, videolarını, ses kayıtlarını çevrimiçi platformlarda izni olmadan paylaşarak hakkında olumsuz yorumlar yapılmasına sebebiyet verebilmektedir (Buelga, Martinez-Ferrer, Cava ve Ortega-Baron, 2019). Siber mağduriyetin görülme biçimleri içerisinde mağdurların onları rencide edici videolarının mutlu tokatlama ile yayılmasında da söz edilebilir. Mutlu tokatlama bir zorbanın kurbanına saldırı esnasında olayı video ile kayda alıp bu kayıtları çevrimiçi ortama aktararak daha fazla kişinin erişimine sunmaktır (Wright, 2016).

Bunlara ek olarak siber zorbalar mağdurlara karşı onları utandıracak, sosyal olarak dışlanmalarına neden olacak paylaşımlarda bulunabilirler. İnternete ulaşımın eski zamanlara göre daha kolay olması ve çevrimiçi ortamda yer alan olumsuz paylaşımların uzun süre kalıcı olması mağdur için ağır sonuçları beraberinde getirebilmektedir (Mishna vd., 2012). Jerin, Dolinsky ve College (2001) yapmış oldukları çalışma ile siber mağduriyetin türlerine örnek olarak, gelen tehdit edici e-

postalar, sözlü tacizler, mesaj kutusuna yollanan uygunsuz iletiler ve tekrarlayan gizli takipler gibi durumlara değinmişlerdir. Köse, Özdilek, Doğan ve Göktaş (2018) yılında yapmış oldukları çalışma neticesinde sanal kurban rolündeki öğrencilerin durumlarına bakıldığında telefon numaralarını gizliye alarak kurbanları rahatsız etmek ve mail kutularına bilgisayarlarının kullanımı bozacak şekilde virüsler yollamanın en yüksek mağduriyet durumlarından olduklarını aktarmışlardır.

1.3.3. Siber Mağduriyetin Risk Faktörleri

Teknolojinin son yıllarda gelişiminin hız kazanmasının ardından bireylerin sosyalleşme biçimlerinde farklılıklar meydana gelmeye başlamıştır. Mesafe ve zaman engelini ortadan kaldıran teknolojik gelişmelerle meydana gelen sosyalleşme araçları bazı riskleri de beraberinde getirmektedir (Alvarez-Garcia, Perez, Gonzalez ve Perez, 2015). Bu bölümde siber mağduriyet ortamının oluşmasında etken olan risk faktörleri literatür bağlamında incelenmiştir.

1.3.3.1. Cinsiyet Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi

Cinsiyet ve mağduriyet arasındaki ilişkiye bakıldığında, geleneksel zorbalıkta mağdur rolündeki çocukların çoğunun erkek olduğu varsayılsa da siber mağduriyet için farkı yorumlar yapılabilmektedir (Viau, Denault, Dionne, Brendgen, Geoffery, Cote, Larose, Vitaro, Tremblay ve Boivin, 2019). Kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla akranlarıyla iletişim amaçlı sosyal ağ sitelerine daha sık giriş yapmaları neticesinde Barker (2009)'a göre siber mağduriyet yaşama oranları erkeklere oranla daha yüksektir (Barker, 2009 aktaran Viau vd., 2019). Bayraktar, Machackova, Dedkova, Cerna ve Ševčíková'nın (2014) 12-18 yaş aralığındaki 2092 öğrenci ile yürütmüş oldukları çalışma ışığındaki bulgulara göre siber mağdur rolündeki öğrencilerin içerisinde kız çocuklarının daha fazla olduğu aktarılmıştır. Sanchez, Romero, Navarro-Zaragoza, Ruiz-Cabello, Frantzisko ve Maldonado (2016) 543 üniversite öğrencisi ile yürütmüş olduğu çalışma sonucunda siber mağduriyete uğrayanlarının çoğunluğunun kız öğrencilerden oluştuğunu aktarmışlardır.

1.3.3.2. Yaş Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi

Slonje ve Smith (2008) yapmış oldukları çalışma neticesinde zorbalık ve mağdur olma durumları yaşa göre incelenmiştir. Sonuçlar ışığında 15-18 yaş aralığındaki öğrencilerin, 12-15 yaş aralığındaki öğrencilere göre daha düşük seviyede zorba rolünde olduklarını bildirmişlerdir. Daha büyük öğrenciler (15-18 yaşındakiler) küçük öğrencilere (12-15 yaşındakiler) göre daha düşük siber zorbalık oranlarına sahip oldukları aktarılmıştır.

Yaş ile siber mağduriyet arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka çalışmada ise Mishna ve arkadaşları (2012) Kanada'da orta ve lise dönemindeki öğrenciler ile araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmanın bulguları doğrultusunda öğrencilerin yaşları ilerledikçe zorbalık davranışları sergileme ve siber mağdur olma durumlarının daha fazla olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmaya paralel olarak, Ybarra ve Mitchell (2004) yaptıkları çalışmada çocukların yaşları arttıkça çevrimiçi ortamda zorba kurban olma olasılıklarının daha fazla olduğunu aktarmışlardır.

1.3.3.3. Çevrimiçi Ortamda Harcanan Vakit Açısından Değerlendirilmesi

Çevrimiçi platformlarda harcanan sürelerin fazla olması ve sürekli olarak eğlenceyi çevrimiçi ortamlarda aramak siber mağduriyet riskini artırabilmektedir (Zhou Tang Tian, Wei, Zhang, Morrison, 2013). Literatür incelendiğinde teknolojinin aktif kullanımı, internet ortamında geçirilen sürenin yüksek olması gibi etkenler de siber mağduriyet düzeyini artırmaktadır. Genç bireylerin internet üzerinde geçirdiği vakit ile siber mağdur olmaları arasında olumlu yönde bir korelasyon bulunmuştur. Bu demek oluyor ki internet ortamında geçirilen süre arttıkça mağdur olma riski de bir o kadar artabilmektedir (Baldry vd., 2015).

Örneğin Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2007) yapmış olduğu çalışmada siber mağdur olan bireylerin internet ortamında geçirdikleri sürenin yüksek olduklarını bulmuşlardır. Patchin ve Hinduja (2006) yaptıkları çalışmada internet ortamında aktifliği daha fazla olan bireylerin zorbalar tarafından saldırıya uğrama olasılığının daha yüksek olduğunu aktarmışlardır (akt. Vandebosch ve Cleemput, 2009).

1.3.3.4. Aile Faktörleri Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi

Siber mağduriyet riskleri aile bağlamında değerlendirildiğinde ailelerin, çocuklarıyla kurduğu eksik veya yanlış iletişimlerden söz edilebilmektedir. Zych, Farrington ve Ttofi (2019) yapmış oldukları çalışmada ebeveynleri ile olumsuz iletişime sahip olan gençlerin siber mağduriyete uğraşma olasılıklarının yüksek olduğu aktarılmıştır. Kowalski ve arkadaşları (2014) yapmış oldukları çalışma neticesinde siber mağduriyete uğrayan çocukların ebeveynlerinin düşük seviyede kontrol düzeylerine sahip oldukları aktarılmıştır. Ayrıca Mesch (2009) yapmış olduğu çalışma ile ebeveynleriyle iletişim eksikliği olan çocukların siber mağduriyete uğrama ihtimallerinin daha fazla olduğunu aktarmıştır. Bu doğrultuda aile içi iletişim seviyesinin düşmesi siber mağdur olma riskini artırabilmektedir.

1.3.3.5. Akran İlişkileri Açısından Siber Mağduriyetin Değerlendirilmesi

Akran ilişkisi açısından mağduriyet riskine bakıldığında ise akranlarıyla sorun yaşayan gençlerin geleneksel ve çevrimiçi ortamlarda mağdur durumda olmalarının herhangi bir mağduriyet yaşamayan akranlarına göre daha yüksek olduğu öngörülmektedir. Ergenlik döneminde yer alan gençlerin sosyal destek bağlamında akranlarının onlar için ne kadar önemli olduğu göz önüne alınırsa ilişkileri zedelenen gençler büyük sorunlar yaşayabilmektedirler. Literatür incelendiğinde geleneksel zorbalık bağlamında akran ilişkilerinde sorun yaşayan ve mağdur olan çocukların siber mağdur rolünde de olabilecekleri belirtilmiştir (Viau vd., 2019).

Hemphill ve Heerde (2014) 927 Avustralyalı öğrenci ile yürütmüş oldukları çalışma ışığında siber mağdur olan öğrencilerin bu mağduriyetinin sebebinin, anti sosyal davranışlar sergileyen akranlarıyla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bayraktar ve arkadaşları (2014) 12-18 yaş arası 2.092 öğrenci ile yürütmüş oldukları çalışmada siber mağduriyet ile yüksek düzeyde akran reddi arasında olumlu bir ilişki olduğunu aktarmışlardır.

1.3.3.6. Kişilik Faktörleri ve Psikolojik Açıdan Değerlendirilmesi

Kişilik faktörleri ile siber mağduriyet ilişkisi literatür baz alınarak incelendiği zaman bazı unsurların siber mağduriyetin oluşmasında önemli etkisi olduğundan

bahsedilebilmektedir. Bu unsurlardan bir tanesi olan benlik saygısı, mağduriyet ortamının oluşmasında önemli bir risk teşkil etmektedir. Alanyazında aktarıldığı üzere düşük benliğe sahip olan bireylerin mağduriyete uğrama oranları yüksek bulunmuştur. Yapılan çalışmalar neticesinde benlik saygısı düşük olan bireyler zorbalık esnasında kendilerini aktif bir şekilde savunamadıkları ve karşılık veremedikleri için zorbalığın gözünde potansiyel bir saldırı noktası olarak görünmektedirler (Viau vd., 2019). Gün içerisinde internet ortamında çok uzun süre aktif olan kişilerin sosyal ortamlardan izole olarak yaşadığı varsayılırsa bu bireylerin psikososyal açıdan riskli durumda olabileceği göz önüne alınmalıdır (Özdemir, 2014).

Modecki, Barber Vernon (2013) Avustralya’da 12-14 yaş aralığındaki öğrenciler ile yürütmüş olduğu çalışma neticesinde psikolojik durumun siber mağduriyetteki önemini vurgulamıştır. Çalışmanın bulguları ışığında siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin yüksek seviyelerde depresyona sahip oldukları aktarılmıştır. Yine Kowalski ve arkadaşları (2014) yapmış olduğu meta analiz araştırması sonucunda öfke durumları ve sosyal kaygı durumlarının siber mağduriyet ile ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

1.3.4. Siber Mağduriyetin Etkileri ve Mağdurların Özellikleri

Siber mağduriyet yaşayan bireyler zorbalık esnasında veya sonrasında ağır sonuçlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Literatür bağlamında bu sonuçlara bakıldığı zaman örneğin siber mağdurlar yaşamış oldukları saldırgan aksiyonların neticesinde üzüntü hali, suçluluk duygusu, kendini yalnız hissetme, çözüm olmayan düşünce inancı gibi duygular yaşayabilmektedir. Bunların yanı sıra psikosomatik bazı problemler de olay anında ya da sonrasında mağdur bireylerde görülebilmektedir. Bu durumlara örnek olarak depresyon, uzun süreli kaygı haline bağlı olarak ağrılar veya bulantılar yer almaktadır (Elipe, Mora-Merchan, Ortega-Ruiz ve Casas, 2015).

Mağduriyet yaşanmasıyla beraberinde özellikle ergenlerde madde kullanımı da görülebilmektedir. Bütün bunların etkisiyle intihar düşünceleri zihinlerinde yer edinmeye başlayabilmektedir. Siber zorbalık yaşayan kurban rolündeki çocuklarda en başta depresyon, birincil bağlanma kaygısı, düşük benlik saygısı görülebilmektedir (Elipe vd., 2015). Düşük benlik saygısı ve depresyon yaşayan siber mağdurların herhangi bir mağduriyet yaşamayan bireylere kıyasla intihar düşüncelerine sahip olma

olasılıklarının daha yüksek olduğu literatür bağlamında aktarılmıştır (Quintina-Orts, Rey ve Neto, 2020). Siber mağdurların diğer bireylere oranla daha fazla sosyal kaygı yaşadıkları görülmektedir. Herhangi bir mağduriyet yaşamayan çocukların ise hem zorbalardan hem de kurbanlardan daha yüksek özgüvene sahip oldukları aktarılmıştır (Kowalski vd., 2014).

Siber mağdurlar yalnızlık ve sosyal ortamlarda yeni bağlar kuramama gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu sorunlara depresyonunun ve kaygının da eklenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Geleneksel mağduriyet kavramında olduğu gibi sosyal etkileşim geliştirme konusunda eksiklik yaşayabilmektedirler. Literatüre bakıldığında siber mağdurların akademik anlamda da sorunlar yaşadığı görülmektedir. Derslere olan ilginin azalması, akademik anlamda gelen başarısız sonuçlar ve derslere katılımının günden güne azalması bu gibi sorunlara örnektir. Siber mağdur olan hem erkek hem de kız çocuklarının psikolojik açıdan dışlanma duygusu geliştirdikleri ortaya çıkmıştır (Büyükyıldırım ve Dilmaç, 2015). Siber mağdurlar mekânsal anlamda geleneksel zorbalık yaşayan mağdurlara benzer şekilde okulu artık güvenilir olmayan bir yer olarak gördükleri için devamsızlık yapma ve okuldan uzaklaşma eğilimi içerisindedirler. (Peker, 2015). Schenk ve Fremouw (2012) siber mağdurların belirli bir duruma karşı fobik anksiyete geliştirmelerinin yüksek olduğu aktarmışlardır.

Beran ve Li (2005) 7 ve 9. sınıftan 432 öğrenci ile yürütmüş oldukları çalışmanın bulguları ışığında kurbanların yarıdan fazlasının (%57) kızgın hissettikleri, %36'sının ise üzgün ve incinmiş hissettikleri aktarmışlardır. Mağduriyet dönemi ne kadar uzarsa bireylerin yaşadığı duygusal ve psikolojik rahatsızlıklar o kadar ağır ve sık seviyelerde görülebilmektedir (Staude-Müller, Hansen ve Voss, 2012). Özetle siber mağdurlar benlik saygısı düşük, ahlaki kopmalar yaşayan, depresif, kendini yalnız hisseden bireyler olarak tanımlanabilmektedirler.

1.3.5. Siber Mağduriyetin Yaygınlığı

Literatüre bakıldığında genel bir ortalama olarak siber mağduriyetin yaygınlık oranları %20-40 arasında değişkenlik göstermektedir (Tokunaga, 2010 aktaran Jackson ve Cohen, 2012). Safaria (2016) Endonezya'da 102 ortaokul öğrencisi ile yürütmüş olduğu araştırmada siber mağduriyetin yaygınlığını incelemiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %80'ini hemen hemen her gün siber mağduriyet yaşadıklarını

aktarmışlardır. Ayrıca Endonezya’da yapılan diğer çalışmalarda da çocuk ve ergenlerde siber mağduriyet oranının yüksek seviyede olduğuna değinilmiştir. Örneğin Ipsos (2011) Endonezya ve diğer farklı 24 ülkede 18.687 ebeveyn ile veri toplama çalışması yürütmüştür. Sonuçlar doğrultusunda her on aileden bir tanesinin çocuklarının aktif olarak mağduriyet yaşadıklarını bildirmişlerdir (Ipsos, 2011; akt. Safaria, 2016). Bir başka çalışmada ise Pereira, Spitzberg ve Matos (2016) siber mağduriyetin yaygınlığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya 12-16 yaş aralığındaki 627 öğrenci katılım göstermiştir. Çalışma neticesinde hem mağdur hem zorba rolündeki oranın %66,1 olduğunu, en az bir kere bile mağduriyet yaşayanların oranının %69,2 olduğunu aktarmışlardır.

Literatürdeki çoğu çalışma ergen ve çocuk örneklemleri üzerinde ilerleme göstermiştir. Diğer taraftan bakıldığında üniversite öğrencilerinin ise %73’lük bir kısmı çevrimiçi platformlarda en az bir adet sosyal paylaşım sitesinde aktif üyeliğini sürdürmekte ve %42’si birden fazla platformu aktif olarak kullanmaktadır. Bu doğrultuda üniversite öğrencileri arasındaki siber mağduriyet yaygınlığını da incelemek gerekmektedir (Heiman, Olenik-Shemesh, 2018).

Slonje ve Smith (2008) 12-20 yaş arasındaki 360 İsveçli öğrenci ile yürütmüş olduğu çalışmada mağduriyet oranının %17,6 olduğunu bildirmişlerdir. Bu oranın üniversiteye geçildiğinde %3,3’e kadar düştüğü aktarılmıştır. Kraft ve Wang (2010) üniversite öğrencileri ile yürütmüş oldukları çalışmanın bulguları doğrultusunda, bu öğrenciler arasındaki siber mağduriyet oranının %10 olduğunu aktarmışlardır. Aynı şekilde üniversite öğrencileri üzerinde siber mağduriyetin yaygınlığı inceleyen diğer bir çalışmada ise Finn (2004) yaptığı öğrencilerin %10-15’nin e-posta veya mesajlaşma üzerinden siber mağduriyet yaşadığını bildirmiştir.

Sanchez ve arkadaşları (2016) İspanya’daki üniversite öğrencileri üzerinde siber mağduriyet, geleneksel mağduriyet deneyimlerini araştırmak için çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmaya yaş ortalaması 22,6 olan 543 üniversite öğrencisi katılım göstermiştir. Çıkan sonuçlar doğrultusunda 543 öğrencinin %62’sinin geleneksel zorbalık konusunda mağduriyet yaşadıklarını, %52,7’sinin ise siber mağduriyet yaşadığını bildirmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %41’i son bir yıl içerisinde siber mağduriyet ve geleneksel mağduriyet kurbanı oldukları aktarılmıştır. Beran, Rinaldi, Bickham ve Rich (2012) Kanada ve Amerika’daki üniversitelerde siber mağduriyetin üniversite öğrencileri üzerindeki yaygınlığını incelemek için çalışma

yürütmüşlerdir. Bu çalışmaya Kanada ve Amerika'daki üç üniversiteden 1368 üniversite öğrencisi katılım göstermiştir. Çıkan sonuçlar neticesinde toplam katılımcıların %33,6'sının siber mağduriyette kurban rolünde oldukları bildirilmiştir.

Dılmaç (2009) öğrencinleri ile yürütmüş olduğu çalışmada siber zorbalığın ve mağduriyetin yaygınlığını incelemiştir. Çıkan bulgular neticesinde öğrencilerin %22,5'inin en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %55,3'ünün ise en az bir kere siber mağdur olduğunu aktarmıştır.

1.4. Empati

Bu bölüm içerisinde empatinin kavramsal tanımlamasına, tarihçesine, bileşenlerine, aşamalı empati başmaklarına, empati ile karıştırılan kavramlara ve faydalarına yer verilmiştir.

1.4.1. Empatinin Tanımı ve Tarihçesi

Empati kavramı alanyazına 1900'lü yıllarda Theodor Lipps tarafından Almanca bir kelime olan "EinFühlung" olarak eklenmiştir. Lipps'e göre üç adet bilgi kaynağı bulunmaktadır. Bu üç adet bilgi kaynağı bireyin kendisi, objeler ve dış dünyadaki diğer kişilerden oluşmaktadır (aktaran Boylu, 2020). Lipps'e göre dış dünyadan gelen bilgiler ve diğer insanlar hakkında fikir sahibi olmanın tek yolunun "einfühlung" kavramından geçtiğinden bahsetmektedir. Bu kavram daha sonra Titchener tarafından "empathy" olarak uyarlanmıştır (Dökmen, 1988).

Ancak o dönem araştırmacıları empatiyi paylaşılan duygular olarak veya bireylerin ortamlardaki etkisi olarak incelememekteydiler. Haliyle eski dönem araştırmacıları empatik süreçlerle ilgili çalışmalar da yapmamışlardır. Empati ilerleyen dönemlerde özellikle terapi alanlarında bir nesneyi veya bir kişiyi anlamak bakımından kilit rol oynamaya başlamıştır. Teorisyenler empatiyi belirli basamaklarla giden bir süreç olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu süreçleri "bir başkasıymış gibi olma yani kendini başkasının yerine koyma, içinde hissetme, iç gözlem yapabilme, kendini başka bireylerin düşüncelerine, hislerine, davranışlarına aktarabilme, gibi süreçlerle tanımlamışlardır (Duan ve Hill, 1996).

İlerleyen yıllarda özellikle Carl Rogers ile empati çalışmalarına araştırmacılar, bilimsel yöntemlerle yaklaşmaya başlamışlardır. Empati ile ilgili yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte bazı alt disiplinler de ortaya çıkmıştır. Bunlara örnek olarak özgeciliğin belirlenmesi rolündeki empati (Batson,1987), bireylerin deneyimlerini nasıl aktardığı (Regan ve Totten, 1975) çocukların gelişimleri üzerinde empatinin rolü (Hoffman, 1977) gibi alt disiplinlerle empatinin önemi vurgulanmıştır (aktaran Duan ve Hill, 1996). Dökmen'e (1988) göre bireylerin empati becerisi ne kadar yükselir ise başka insanlarla iletişim yeteneği de aynı oranda yükselmektedir. Bu bağlamda empati eksikliği olan bireyler birbirlerini anlamakta zorluk yaşayacaklar ve iletişim eksikliği ortaya çıkabilecektir.

Empatinin terminolojisine bakıldığı zaman tanımlamanın kolay olmadığından söz edilebilmektedir. Uzun yıllardır boyunca davranış psikolojisi ve felsefe alanlarında çalışmalar yapılmasına rağmen empatinin evrensel, tek bir kabul gören tanımının olmadığı ve terminolojik tartışmaların sürekli devam ettiği görülmektedir (Bernhardt ve Singer, 2012). Empati, içerisinde gözlem, hafıza, bilgi birikimi, akıl yürütme, duygusal deneyim gibi çıkarımlar içermektedir. Kavramsal olarak birlik olmamasına rağmen çoğu araştırmacı için empatinin en az 3 farklı süreç ile meydana geldiğini aktarmaktadırlar. Bunlar; başka bireylerin neler hissettiğini anlamak, bu hislerin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmak ve bu doğrultuda karşıdaki bireye yargısız geri dönütler sağlamaktır. (Decety ve Jackson, 2013). Empati olumlu duyguları içerdiği gibi olumsuz duyguları da içerebilmektedir. Çünkü karşı tarafın duygularını anlayan birisi yeri geldiğinde onun gibi acı çekmekte ve aynı doğrultuda yeri geldiğinde onun gibi sevinç yaşayabilmektedir (Tam, 2013).

1.4.2. Empatinin Boyutları

Empati ile ilgili yapılan geçmiş dönem araştırmalarına göre empati karmaşık ve farklı boyutlardan oluşmaktadır. Empatinin karmaşıklığı incelendiğinde bu yeteneğe sahip bireylerin karşı tarafa ait duyguları anlamlandırması ve doğru tepkiler verebilmesinin altında iki adet boyut olduğu görülmektedir. Bu boyutlar duygusal empati ve bilişsel empati olarak tanımlanmaktadır (Chrysikou ve Thompson, 2015).

1.4.2.1. Bilişsel Empati

Bilişsel empati kavramı genel olarak bakıldığında perspektif alma, hayal gücünü kullanma ve diğer bütün zihinsel süreçler olarak tanımlanmaktadır (Chrysikou ve Thompson, 2015). Bilişsel empati yeteneği karşı tarafın duygularını detaylı anlamayı kapsar. Son dönem empati terminolojisine bakıldığında zaman içerisinde zihin teorisi (theory of mind) kavramı yer almaktadır. Bu kavram bilişsel boyut ile ilişkilendirilmektedir (Baron-Cohen ve Wheelwright, 2004).

Zihin teorisi kavramı genel hatlarıyla diğer bireylerin zihinsel durumları hakkında bilgilerin temsilliyetini anlatır. Bu teori içerisinde perspektif alma ve zihin durumlarını aktif kullanmanın durumları yer almaktadır. Örnek olarak birey kişiyi etkileyen olay devam ederken orada yer almadığından dolayı durum hakkında bilgi sahibi olmayabilir. Ama empatinin bilişsel boyutu ile birlikte yaşanmış olan olayı doğru bir şekilde anlamlandırarak geri dönütlerde bulunabilir (Baron-Cohen ve Wheelwright, 2004).

1.4.2.2. Duygusal Empati

Bir diğer bileşen olan duygusal empati ise kavramsal olarak bireylerin sıkıntılılarına karşılık verme, duygularının tanınması ve paylaşımı gibi durumları içermektedir (Chrysikou ve Thompson, 2015). Duygusal empati duygusal bir uyarana ile gerçekleşen deneyimlerle alakalıdır (Cuff, Brown, Taylor ve Howat, 2016). Duygusal bileşen içerisinde birey karşı tarafın deneyimlerine duygusal olarak tepki verir ve bu tepkiler farklı biçimlerde olabilmektedir. Kimi araştırmalara göre empati karşı taraftaki birey için hissedilen özgül duygusal tepkiden oluşmaktadır. Bu tepkiye aynı zamanda empatik endişe de denilmektedir (Verhofstadt, Devoldre, Buysse, Stevens, Hinnekens, Ickes ve Davis, 2016). Duygusal empati diğerlerine karşı alakalı olmayı gösteren duygusal deneyimlerdir (Davis, 1996; akt. Çiftçi-Arıdağ, Yüksel, 2010).

Baron-Cohen ve Wheelwright (2004) yaptıkları çalışmaya göre duygusal yaklaşım içerisinde farklı türler olduğundan bahsetmektedirler. Bunlardan ilki eşlemedir. Gözlemci olan birey karşı taraftaki bireyin duygusuyla kendisinin duygularını eşlemelidir. Örnek olarak ise başka bir bireyin korkusunu hissettiğiniz zaman sizin de korku hissetmeniz gerektiğinden bahsetmektedirler. Baron-Cohen ve

Wheelwright'a (2004) göre ayrıca gözlemcinin hissettiği duygu tam anlamıyla karşı tarafın duygularıyla eşlenmese bile o anki duruma uygun olmalıdır. Gözlemcinin hissetmiş olduğu duygunun empati olabilmesi için başkasının içinde bulunduğu zorluğa karşı endişe içerisinde olması ve merhametli olması gerekmektedir. Baron-Cohen ve Wheelwright'a (2004) göre başkalarının acısından zevk alma hissiyatı dışındaki bütün etmenlerin duygusal empati içerisinde önemli olduğu düşünülmektedirler. Ancak bu kavramında tanımlamasına detaylı olarak bakılması gerekmektedir. Örneğin tedavisi olmayan bir hastalıktan dolayı acı çeken birinin ölmesi ve onun acılarından kurtulduğunu düşünerek rahatlama ve mutluluk yaşamak gibi durumlar ortaya çıkabilir. (Baron-Cohen, Wheelwright, 2004).

Literatüre bakıldığında özellikle duygusal empatinin zorbalığın engellenmesi üzerinde ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Duygusal empati yeteneğine sahip olan çocuklar kurban olan arkadaşlarının yaşamış olduğu olumsuz duyguları içselleştirdiğinde aynı duyguları hissederler ve izleyici olmaktan vazgeçerek kurban olan akranları için harekete geçmeye meyilli olabilirler (Barhight, Hubbard ve Hyde, 2013).

1.4.3. Aşamalı Empati Basamakları

Bireylerin empatik beceri ve eğilim düzeylerinin ölçümü için gerçekleştirilen çalışmalar genel anlamıyla belirli bir empatik tepki sıralamasından oluşur. Bu noktada empatik tepki sıralamasından kast edilen şey yaşanan durumlar karşısında verilen tepkilerin en kalitesiz oluşundan en kaliteli oluşuna kadar sıralanmasıdır. Bu sıralama için Dökmen'in 1988 yılında ortaya koymuş olduğu Aşamalı Empati Sınıflamasını incelemek gerekmektedir.

Dökmen'in (1988) ortaya koymuş olduğu aşamalı empati sınıflaması içerisinde temel olarak üç adet empati basamağı bulunmaktadır. Bu basamaklar genel hatlarıyla onlar basamağı, ben basamağı ve sen basamağı olarak ayrılmaktadır.

1) Onlar Basamağı: Onlar basamağında tepkiyi verecek olan birey karşı tarafın anlatmış olduğu problemin üzerinde durmaz, anlatıcının duygu ve düşünceleriyle ilgilenmez. Problem için kendi yorumunu katmaz. Anlatıcı problemini anlattıktan sonra tepki veren birey konu ile alakasız bir şekilde, ortama alakası bulunmayan

üçüncül şahısların yorumlarını aktarır. Örnek olarak ise bir durum hakkında yakının birisine atasözleri ile karşılık vererek konuyu kapatma uğraşı içerisinde olur.

2) Ben Basamağı: Ben basamağında temel nokta tepkiyi veren kişinin benmerkezciliği ile tepki vermesidir. Anlatıcı sorununu anlattıktan sonra benmerkezci olan birey karşı tarafın duygu ve düşüncelerini yok sayarak anlatıcıyı eleştirmeye başlar. Genelde de anlatıcının sorunuyla ilgilenmek yerine kendisi ile ilgili durumlardan söz etmektedir. Bu basamağa örnek olarak benmerkezci birey cevaplarında genelde ‘‘üzgünüm ama bu yaşadıklarımı aynı şekilde ben de yaşadım ‘‘ gibi cevaplar vererek duygu ve düşünceleri yok sayar. Ben basamağında yeri geldiğinde anlatıcı konumundaki birey kısa süreli rahatlama yaşayabilir. Bu yüzden onlar basamağı ile kıyas yapıldığından daha kaliteli bir empatik tepkiden söz edilebilir ama tam anlamıyla sağlıklı bir empati kurulduğundan söz edilemez.

3) Sen Basamağı: Son basamak olan sen basamağında ise tepkiyi veren kişi kaliteli bir şekilde duygu ve düşüncelerini iletişime aktarır. Anlatıcının yaşamış olduğu duruma kendini adapte eder ve onun bakış açısına odaklanarak sorun anında neler yaşadığını hissetmek için uğraş verir. Onlar ve ben basamağında olduğu gibi toplumun veya benmerkezci bir şekilde direkt kendisinin düşüncelerini aktarmaz (Dökmen,1988).

Tablo 1. Aşamalı Empati Sınıflama Tablosu (Dökmen, 2015)

SEN BASAMAĞI	Senin yaşamış olduğun problemler esnasında sen kendin olarak neler düşünüyor ve hissediyorsun?
BEN BASAMAĞI	Senin yaşamış olduğun problemler esnasında ben neler düşünüyor ve hissediyorum?
ONLAR BASAMAĞI	Senin yaşamış olduğun problemler esnasında onlar neler düşünüyor ve hissediyor?

Yukarıda yer alan üç temel aşamalı empati basamaklarına ek olarak Dökmen (1988) en kalitesizden başlayarak en kaliteye doğru olacak şekilde on alt basamak oluşturmuştur.

1) Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür ne hisseder: Bu alt basamak içerisinde anlatıcıyı dinleyen kişi problem hakkında felsefik durumlara, atasözlerine yönelerek genellemeler yapabilir ve problemi toplumsal bağlamda değerlendirir. Bu alt basamak onlar basamağı ile ilişkilidir.

2) Eleştiri: Tepkiyi veren birey anlatıcıyı kendi perspektifi üzerinden muhakeme eder ve eleştirir.

3) Akıl verme: Anlatıcıya problemi karşısında nasıl davranması gerektiği konusunda akıl verir.

4) Teşhis: Anlatıcının aktarmış olduğu problem üzerinden anlatıcıya teşhis koyma eğiliminde olur.

5) Bende de var: Problemin detaylarıyla veya çözümüyle ilgilenmekten ziyade aynısının onun başına geldiğini de aktarmaya çalışır.

6) Benim Duygularım: Anlatıcının problemi karşısında yaşadığı duyguları aktarır.

7) Destekleme: anlatıcının problemine yönelik bilişsel-duygusal destekler sunma.

8) Soruna Eğilme: sorunun temel neden veya nedenlerini inceleme.

9) Tekrarlama: Anlatıcının problemini dinler. Daha sonra bu problemi anlatıcının kullanmış olduğu kelimeleri de karıştırarak özetler. Bu şekilde problemi anlatıcıya tekrardan aktarmış olur.

10) Derin duyguları anlama: Sen aşamasının alt basamaklarından birisi olan derin duyguları anlamada ise tepkiyi veren birey karşı tarafın yerine kendisini koyarak duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışır. Mesajı veren bireyin anlatamamış olduğu noktaları bularak ona aktarır.

Bu on alt basamak incelendiğinde ilk sırada yer alan alt basamağın onlar aşamasıyla ilişkili olduğu vurgulanmıştır. 2-3-4-5 ve 6.sırada yer alan alt basamakların ise benmerkezci ben aşamasıyla ilişkili olduğu, 7-8-9 ve 10. alt basamakların ise sen aşamasıyla ilgili olduğu aktarılmıştır. Sen aşamasında yer alan alt basamaklar haricinde yer alan aşamaların gerçek empati olduğundan söz edilememektedir. Bu aşamalardan sadece empatiye ulaşım aşamasında yer alan hazırlık süreci olduklarından bahsedilebilmektedir (Dökmen, 2015).

1.4.4. Empati ile Karıştırılan Kavramlar

Günlük konuşma içerisinde genellikle empati kavramı yerine bazı başka kavramların kullanıldığı görülmektedir. Anlamsal açıdan farklılıklar bulunmasına rağmen empati ile aynı olduğu düşünüldüğü için yerine tercih edilebilmektedir. Bu bölümde sık olarak karıştırılan sempati, sezgisel tanı, özdeşim ve içtenlik kavramlarının empati ile olan farklılıkları ve benzerlikleri incelenmiştir.

1.4.4.1. Sempati

Sempatinin tarihine bakıldığında terimsel olarak ilk ortaya çıkışı eski Yunancada 'sympatheia' kavramıdır. Daha sonra ise İngilizceye 'sympathy' şeklinde geçiş yapmıştır. Terimsel anlamına bakıldığında sempati, birisi ile ortak acı çekmektir. 18.yüzyıldan itibaren Hume ve Adam Smith tarafından inceleme altına alınmaya başlanmış olup günümüzde genel olarak sosyal psikoloji alanında aktif olarak çalışılmaktadır (Cuff vd., 2016).

Empatiden ayrılan noktaları ele alındığında empatide anlatıcı olan bireyin duygularını anlamamız için onun yerine kendimizi koymamız gerekmektedir. Empatide temel nokta duygu ve düşünceleri doğru anlamlandırmak ve geri dönütler vermektir. Sempatide ise temel nokta duygu ve düşünceleri anlamlandırmaktan ziyade aynı duyguları yaşamaktır. Anlatıcı konumundaki birey ne yaşıyorsa onun desteklenmesi gerekmektedir. Genel hatlarıyla empati anlamaya yönelik iken sempati kavramı ise olay anlaşılın veya anlaşılmasın karşı tarafı desteklemekten geçmektedir (Cuff vd., 2016). Dökmen (1988) örneklediği gibi yemek esnasında tanıdığınız bir kişi yemeği döktü ve utanç duygusu yaşamaya başladı. Sizde utanç duygusu yaşadığını anlar iseniz bu empati tanımlamasına girer. Eğer ki onunla birlikte aynı duyguları yaşama bağlamında utanç hissetmeye başlarsanız bu sempati tanımlamasına girmektedir

Empati kavramında birey karşı tarafı anlamak için kendisini bir araç olarak kullanır ve kendinden bir kayıp yaşamaz. Sempatide ise destekleyecilik ön planda olduğu için kendisi üzerinden bazı kayıplar yaşayabilir (Wispe, 1991; aktaran Özbek, 2005). Empati içerisinde hayal gücü önemli bir kavramdır. Hayal gücü yüksek olan bireyler bilişsel kapasitelerinden dolayı daha rahat bir şekilde kendisini başkasının yerine koyarak karşı tarafından perspektifinden bakabilirler (Özbek, 2005). Graves

(1999)'a göre empati kurmak sempatiden daha zor bir durumdur. Çünkü sempati kavramında bir olmak varken, empati kavramında kişi kendi endişelerini, oluşabilecek hükümlerini dışarıda tutmak zorundadır. (Graves, 1999; akt. Özbek,2005).

1.4.4.2. Sezgisel Tanı

Kavramsal olarak bakıldığında sezgisel tanı ihtiyaca bağlı olarak çözümleme yeteneği ile alakalıdır. Sezgisel tanıda karşı tarafın hayatına istemli olarak müdahale söz konusu değildir. Daha çok gelişen olaylar hakkında yorumlama ve bunun neticesinde ortaya çıkan durumla ilgili değerlendirme söz konusudur. Empati kavramında ise herhangi bir şekilde yorumlama söz konusu değildir (Akkoyun, 1982). Greenson (1960)'a göre empati ve sezginin ortak noktasının her ikisinin de anlama kanallarıyla çalışmasıdır. Empatinin görevi deneyimlenmiş duyguları egoya aktarmak iken, sezginin görevi ise bunları yorumladıktan sonra tekrar egoya fikir olarak iletmesidir (Greenson,1960; akt. Raines,1990).

1.4.4.3. Özdeşim

Empati ve özdeşim kavramları her ne kadar birbirlerine benzeseler de bazı farklılıkları bulunmaktadır. Empati kavramında karşı tarafın benliği ile alıcının benliği aynı anda bulunmaktadır. Özdeşim kavramında ise bunun aksine dinleyici konumundaki bireyin benliği ortadan kaybolmaktadır. Kaybolan benliğin yerine ise anlatıcı konumundaki bireyin benliği yerleşmektedir. Temel olarak empati kavramında herhangi bir benlik kaybı meydana gelmezken özdeşim kavramında benlik kaybı söz konusu olabilmektedir (Akkoyun, 1982).

1.4.4.4. İçtenlik

Diğer kavramların aksine empati ve içtenlik terminolojileri birbirleriyle bağlantı halindedirler. İçtenlik kavramı ve empati birbirlerini tamamlamaktadırlar. Psikoterapi bağlamında başarılı bir terapi esnasında terapist içten olmalıdır. Terapistin içten olmasının pozitif yönü kendisini danışanın anlatmış olduğu olaylar içerisinde bulması ve bu doğrultuda terapiyi yönlendirmesidir. İçtenlik ile terapiyi sürdüren bir terapistte

karşı danışanlar daha açık olurlar ve kendilerini terapistte tüm detaylarıyla aktarırlar (Akkoyun, 1982).

1.4.5. Empatinin Faydaları

Alanyazın üzerinden empatinin faydaları incelendiğinde mesleki açıdan bireylere katkı koyduğu görülmektedir. Örneğin hemşirelik mesleği içerisinde empati düzeyi yüksek olan hemşireler yaşlılarda oluşan depresyon, mutsuzluk gibi duyguların dağılmasında büyük rol oynarlar. Bu şekilde yaşlılarda oluşan veya oluşabilecek olan depresyon seviyelerini düşük düzeye indirebilirler (Teofilo, Veras, Silva, Cunha, Oliveira ve Vasconcelos, 2018).

Empatinin önemli faydalarından bir diğeri ise anti sosyal davranışların ve etik olmayan düşüncelerin önüne geçilmesine yardımcı olmasıdır. Empati bireyler arasında sosyal bağın güçlenmesine katkı koyabilmektedir. Kuvvetli bağlar geliştiren bireylerde prososyal davranışlar gözükmeye başlanır ve toplum adına çalışmak için motivasyon kaynağı oluşabilmektedir. Empati ahlaki ve etik karar açısında da çok önemli bir yere sahiptir. Empati ile birlikte bu değişkenlerde artış meydana gelmekte ve önyargı seviyelerinde düşme görülebilmektedir. Empati seviyesi yüksek olan bireylerde damgalanmış olan alt gruplara karşı önyargılı yaklaşımları azabilmektedir. Bir başka faydalarından olan birliktelik durumu ise bireyler için çok önemlidir. Empatik eğilimi yüksek olan bireyler karşı taraf ile ortak hedefleri paylaştıklarında motivasyonları artmaktadır (Bove, 2019).

Tıp alanında empatinin önemi ise kritik bir noktadır. Hasta ile doğru bağlantı kurmak ve bu bağlantı üzerinden ilerlemek için empati gereklidir. Doktorlar hastalarının duygusal ve bilişsel olarak neler hissettiklerini, ne gibi kaygılar yaşadıklarını anladıklarında tedavinin seyri açısından katkı sağlayabilecektir (Jeffrey, 2020). Empati kavramı içerisinde daha önce de bahsedildiği gibi hiçbir önyargı yer almamaktadır. Empatik yaklaşımı benimsemiş bireyler eşit davranma gayreti içerisinde ve saygı çerçevesinde çalışmalarını sürdürmektedirler (Banja, 2006). Bu bağlamda önyargının olmayışı hastaların doktorlarına olan güven seviyelerinde artışı beraberinde getirmektedir. Güven kavramı tıp sektöründe olduğu gibi psikoterapi açısından çok önemli bir kavramdır. Seans esnasında güvenli bir terapötik ilişki geliştirildiğinde danışan kendisini saklamaz veya kitlemez. Bu bağlamda danışan

olayları terapistine eksiksiz bir şekilde anlatarak tedavisinin olumlu ilerlemesini sağlayabilmektedir (Marshall ve Hooker, 2016).

Empati becerisine sahip olan bireyler sosyal anlamda daha aktif olduklarından dolayı kişilerarası iletişimlerinin de başarılı olduğundan söz edilebilir. Empatik bireyler benmerkezci ve yargısal davranmamaktadırlar. Bu doğrultuda başarılı sosyal ilişkiler geliştirmektedirler (Derman ve Bağ, 2021).

1.4.6. Empati Eğitimi

Saldırganlık, öfke, zorbalık gibi konularda empati eğitiminin önemi yapılan çalışmalar ışığında ortaya çıkarılmıştır. Bazı bilim insanlarına göre empatinin temel odak noktası olan başkalarının nasıl hissettiğini anlama mekanizması devreye girdiğinde, kişilerin saldırgan davranışlarda bulunma ihtimalleri azalmaktadır. Literatürdeki kesitsel çalışmalarda görüldüğü üzere empati ile saldırganlık arasında olumsuz ilişki vardır (Jolliffe ve Farrington, 2004; Miller ve Eisenberg, 1988; Vachon, Lynam ve Johnson, 2014; akt. Stranger, Kavussanu, McIntyre ve Ring, 2016). Literatürde empatinin hem bilişsel hem de duygusal yönünün saldırganlığın engellenmesinde önemli rol oynadığına dair çalışmalar yer almaktadır (Endresen ve Olweus 2001; Jolliffe ve Farrington, 2011; Kaukiainen vd. 1999; akt. Batanova ve Loukas, 2013). Bu çalışmalara paralel olarak De Kemp ve arkadaşlarının (2007) yapmış oldukları araştırmada yüksek seviyede duygusal empatinin saldırganlığı engellediği yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Empatinin siber zorbalık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığı zaman Brewer ve Kerslake (2015) yaptıkları çalışma doğrultusunda empati düzeyi azaldıkça siber zorbalık davranışlarında artış görülme ihtimalinin daha fazla olduğunu aktarmışlardır. Bir başka çalışmada Horzum, Ayas, Randler ve Düşünceli (2019) Türkiye'deki 1540 ergenin siber zorbalık, siber mağduriyet ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkilerini incelemişlerdir. Bulgular neticesinde siber zorbalık ve empatinin ters korelasyona sahip olduğunu bildirmişlerdir. Ang ve Goh'un (2010) 12-18 yaş aralığındaki Singapurlu ergenlerle yürütmüş oldukları çalışma neticesinde düşük duygusal ve bilişsel empati puanına sahip olan erkek ve kız ergenlerin siber zorbalık puanlarının daha yüksek çıktıklarını bildirmişlerdir.

Shannen, Kim ve Lee (2020) Filipin'deki lise öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada empati ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlar ancak siber mağduriyet ile anlamlı bir ilişki bulduklarını bildirmişlerdir. Bu doğrultuda çıkan sonuçlara göre empati siber zorbalığı tam olarak etkilemese de siber mağduriyet yaşayan öğrencilerin empati puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu çalışmanın önemli bir noktası ise mağduriyet yaşayan kurbanların aynı zamanda birer siber zorba olma olasılığıdır. Steffgen, König, Pfetsch ve Melzer (2009) yapmış oldukları araştırmada Lüksemburg ortaokullarından 2070 öğrenci ile empatik yanıt verme ve siber zorbalığı incelemişlerdir. Yapılan çalışma neticesinde siber zorbaların zorba olmayan öğrencilere kıyasla daha az empatik cevaplar verdiği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca empati becerilerinin gelişmesi için eğitimin siber zorbalığı azaltmada önemli bir etken olabileceğini vurgulamışlardır.

Saldırganlık, zorbalık gibi olumsuz davranışları engellemesinin yanında empati prososyal davranış gibi olumlu davranışlara eğilimi de artırmaktadır. Sze ve Gyurak'ın (2012) yapmış oldukları çalışmada yaşlı, orta yaşlı ve genç erişkin bireyler üzerinde empatinin duygusal bileşeni ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Katılımcılara iki adet ihtiyaç sahibi bireyleri anlatan film izletilmiştir. Ardında da prososyal davranışı ölçmek adına hayır kurumlarına katkıda bulunabilecekleri ödeme seçenekleri önlerine sunulmuştur. Empati ve prososyal davranış yaşa bağlı doğrusal yönde artış göstermiştir.

Literatür incelemesi ışığında empati eğitiminin ne kadar önemli olduğu tekrar tekrar vurgulanmıştır. Bu doğrultuda iki farklı başlık şeklinde empati eğitimlerinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki direkt olarak empati eğitimi olarak adlandırılırken diğeri ise empati/iletişim becerisi eğitimi olarak adlandırılmaktadır. Ama çalışmalara bakıldığında görüldüğü üzere bu iki başlık birbirlerinin içerisinde kullanılmaktadır. Araştırmacılar iletişim yeteneğini empatinin bir parçası olarak görmektedirler (Dökmen, 1988)

Empati/iletişim becerisinin geliştirmek için Payne ve arkadaşları (1972) bazı teknikler geliştirmiş ve bu teknikleri dört grupta toplamışlardır (akt. Dökmen, 1988).

1) Didaktik Yaklaşım: Bu grupta uzman olan kişi katılımcılara empati ve iletişim konusunda konu ile alakalı teorik bilgiler aktarır.

2) Yaşantısal Yaklaşım: Bu grupta ise katılımcılar diğerleri ile girmiş oldukları iletişimlerini uzman tarafından gözlenir ve değerlendirilir.

3) Rol Oynama Yaklaşım: Katılımcı yerine göre ya kendisi ya da gruptaki diğer katılımcıların rolüne bürünerek iletişim kurmaya çalışır. Bu teknik psikodrama içerisinde de çok kullanılmaktadır. Rol oynama tekniğinde asıl etkili olan nokta kişi karşı tarafın rolüne büründüğü için onu anlamaya çalışır ve bu şekilde empati gelişimi sağlanır.

4) Modelden Öğrenme: Bu grupta ise katılımcı direkt uzmanın gözlemler ve uzmanının model alarak öğrenme gayreti içerisine girer (Dökmen, 1988).

1.4.7. Empati ve Siber Zorbalık

Bu bölümde literatürde empati ve siber zorbalık üzerine yapılmış olan çalışmalara değinilmiştir. Bu doğrultuda incelenen ilk çalışmada Wang ve Kim (2021) izleyici konumundaki yetişkin bireylerin siber zorbalık deneyimlerini ve empatik sıkıntılarını incelemişlerdir. Çalışmaya katılanlardan alınan veriler doğrultusunda daha önceden siber zorbalığa uğramış izleyicilerin yardım etmeye daha meyilli oldukları ve bu yardım isteğini uyandıran etmelerden birinin empati olduğu aktarılmıştır. Bir başka çalışmada ise Safaria ve Suyono (2020) Endonezyalı ergenler arasında siber zorbalığa katkı sağlayan faktörleri araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları doğrultusunda empati, olumlu okul iklimi ve aile ilişkilerinin siber zorbalık davranışlarının azalmasına önemli faktörlerden oldukları araştırmacılar tarafından aktarılmıştır. Fröschle Hicks, Le Clair ve Berry (2016) yapmış oldukları araştırmada siber zorbalık için psikososyal risk faktörleri incelenmiş olup bu doğrultuda çözüm odaklı eğitimleri, yaşları 16 ila 18 arasında değişen ergenler üzerinde uygulamışlardır. Çalışma bulgularına göre çözüm odaklı dramatik empati eğitimi, mağdur durumundaki öğrenciler için sosyal becerilerini geliştirmeyi sağlamaktadır. Bu eğitim aynı zamanda zorba öğrenciler için de saldırgan davranışlarını azaltmaya yardımcı olabilmektedir.

Shannen Kim ve Lee (2020) Filipin'deki öğrenciler ile yürüttükleri çalışmada empati ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlar ancak siber mağduriyet ile anlamlı bir ilişki bulduklarını bildirmişlerdir. Araştırmacılara göre empati kavramı siber zorbalıkla doğrudan ilişkili olmasa dahi mağdur durumundaki öğrencilerin empati puanları zorbalara oranla daha fazla çıkmıştır. Ayrıca araştırmaya

göre mağduriyet yaşayan öğrencilerin birer siber zorba olma ihtimali bulunmaktadır. Brewer ve Kerslake (2015) 16-18 yaş aralığındaki ergenlerle yaptıkları çalışmada benlik saygısı, empati ve yalnızlığın siber zorbalık ve mağduriyet üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmanın bulguları doğrultusunda düşük benlik saygısına sahip olan bireylerin siber mağdur olma ihtimallerinin yüksek olduğu aktarılmıştır. Empati seviyesinin azalması ile birlikte siber zorbalık içerisinde zorba olarak suç işleme ihtimalinin artabileceği de aktarılmıştır. Araştırmacılara göre benlik saygısı ve empati odaklı müdahale çalışmalarının siber zorbalığın engellenmesine katkı sağlayacağı aktarılmıştır.

Lee ve Shin (2017) 4000 ergen ile siber zorbalığın yaygınlığını ve etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda çıkan bulgulara göre bilişsel empatinin siber zorbalık davranışlarının azaltılmasına destek olduğu aktarılmıştır. Barlínska, Szuster ve Winiewski (2018) empatinin boyutlarından olan duygusal ve bilişsel empatinin siber zorbalık durumunda ne denli müdahale edebileceğini araştırmışlardır. Duygusal ve bilişsel empati kavramı izleyici konumundaki bireyler üzerinde olayın bildirilmesi bağlamında etkili olduğu daha önceden aktarılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda ise sadece bilişsel boyutun seyirci konumundaki bireylerin olaylara müdahale etme ihtimalini artırdığı aktarılmıştır. Araştırmacılara göre bilişsel empati odaklı müdahale programları geliştirmek siber zorbalığa müdahale bağlamında daha etkili sonuçlar verebilmektedir. Steffgen, König, Pfetsch ve Melzer (2009) Lüksemburg'daki 2.070 öğrenci ile yürütmüş oldukları çalışma sonucunda literatürü destekler şekilde bulgulara ulaşmışlardır. Araştırma sonucuna göre siber zorba olan öğrencilerin zorba olmayanlara göre daha az empatik cevaplar verdiği aktarılmıştır. Araştırmacılara göre empati becerilerinin artırılmasına yönelik yapılacak olan eğitimlerin siber zorbalık davranışlarını azaltmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ang ve Goh'un (2010) 12-18 yaş aralığındaki 396 Singapurlu ergenle yürütmüş oldukları çalışmada empatinin hem duygusal boyutunu hem de bilişsel boyutunu ve siber zorbalık davranışlarını ölçmüşlerdir. Hem duygusal hem bilişsel empatisi düşük olan kız ve erkek ergenlerin siber zorbalık puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında ise Ünlü, Tuna, Özbaş-Anbarlı ve Tosunay (2009), Eskişehir'de 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet davranışlarını incelemişlerdir. Empati yetenekleri ile siber zorbalık ya da mağduriyet davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmanın bulguları

doğrultusunda empati yeteneğinin azalması siber zorbalık davranışları artmaktadır. Bir başka çalışmada ise Kağan ve Ciminli (2016) Erzincan'da bulunan beş ortaokuldaki 544 öğrenci ile empatinin sanal zorbalık ve mağduriyetin üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre empati seviyesinde artış meydana geldiği zaman sanal zorbalık ve mağduriyet seviyelerinde düşüş görülmektedir. Bu bağlamda empati ile sanal zorbalık ve mağduriyet arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Horzum ve arkadaşları (2009) literatürü destekler şekilde Türkiye'de 1540 ergen ile yapmış oldukları çalışma sonucunda siber zorbalık ve empati arasında ters korelasyon olduğunu aktarmışlardır. Bu doğrultuda empati seviyelerinde artış meydana geldiği zaman siber zorbalık davranışlarında azalma meydana gelmesi olasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan bu çalışma çevrimiçi oyun oynayan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin araştırılması ve empati ile ilişkisi inceleneceğinden dolayı ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeline uygun olacak şekilde ayarlanan örneklem seçiminde ise kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Karasar, 2016).

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemi 2021 yılı içerisinde Gelişim Üniversitesinde öğrenim gören 450 üniversite öğrencisi olacak şekilde seçilmiştir. Araştırma veri toplama aşamasında katılımcılara çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Eksik ve hatalı yanıt veren katılımcıların çıkarılmasının ardından, yapılan çalışmaya 17-33 yaş aralığında ($\bar{x}$ =21,91±2,63) 120 kadın (%30,0) ve 280 erkek (%70,0) olmak üzere toplam 400 üniversite öğrencisi katılmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri İçin Sayı ve Yüzde Dağılımı

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	120	30,0
	Erkek	280	70,0
Yaş	21 yaş altı	186	46,5
	22 yaş üstü	214	53,5
Maddi durum	Asgari ücret ve altı	100	25,0
	Asgari ücret üstü	300	75,0
Baba eğitim durumu	İlkokul	66	16,5
	Ortaokul	80	20,0
	Lise	150	37,5
	Üniversite ve üstü	104	26,0
Anne eğitim durumu	İlkokul	144	36,0
	Ortaokul	67	16,8
	Lise	105	26,3
Anne-baba birlikteliği	Üniversite ve üstü	84	21,0
	Birlikte	323	80,8
	Ayrı	77	19,3

Değişken	Kategori	n	%
Kardeş sayısı	Tek kardeş	164	41,0
	İki kardeş	120	30,0
	Üç kardeş üstü	116	29,0
Şahsi bilgisayar varlığı	Evet	317	79,3
	Hayır	83	20,8
Kiminle yaşadığı	Aile	166	41,5
	Öğrenci evi	140	35,0
	Yurt	94	23,5
İnternet kullanım ortamı	Okul/internet kafe	50	12,5
	Ev	350	87,5
İnternet kullanım amacı	Eğitim/ders	91	22,8
	Sosyal medya/haberleşme	125	31,3
	Müzik/film	34	8,5
	Oyun	150	37,5
İnternet kullanım süresi	1-2 saat	46	11,5
	2-3 saat	57	14,3
	3-4 saat	84	21,0
	4-5 saat	96	24,0
	5-6 saat	57	14,3
	7 saat üstü	60	15,0
	Çevrimiçi oyun türü	FPS (Oyuncu gözünden)	188
RTS (Gerçek zamanlı strateji oyunları)		36	9,0
RPG veya MMORP (Rol Yapma oyunları)		65	16,3
Simülasyon		54	13,5
Macera		57	14,3
Toplam		400	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcılardan 186’sı (%46,5) 21 yaş altı iken 214’ü (%53,5) 22 yaş ve üstündedir. Maddi durumu asgari ücret ve altı olan 100 kişi (%25,0) ve asgari ücret üstü olan 300 kişi (%75,0) bulunmaktadır. Baba eğitim durumu ilkokul olan 66 kişi (%16,5), ortaokul olan 80 kişi (%20,0), lise olan 150 kişi (%37,5), üniversite ve üstü olan 104 kişi (%26,0) vardır. Anne eğitim durumu ilkokul olan 144 kişi (%36,0), ortaokul olan 67 kişi (%16,8), lise olan 105 kişi (%26,3), üniversite ve üstü olan 84 kişi (%21,0) vardır.

Anne-babası birlikte olan 323 kişi (%80,8) ve ayrı olan 77 kişi (%19,3) bulunmaktadır. Tek kardeş olan 164 kişi (%41,0), iki kardeş olan 120 kişi (%30,0) ve üç kardeş üstü olan 116 kişi (%29,0) vardır. Özel bilgisayarı olan 317 kişiye (%79,3) karşın 83 kişinin (%20,8) kendine ait bilgisayarı yoktur. 166 kişi (%41,5) ailesi ile yaşarken 140 kişi (%35,0) öğrenci evinde 94 kişi de (%23,5) yurttta kalmaktadır.

Okul/internet kafeden internete giren 50 kişi (%12,5) ve evden giren 350 kişi (%87,5) vardır. İnterneti eğitim/ders amaçlı kullanan 91 kişi (%22,8), sosyal medya/haberleşme için kullanan 125 kişi (%31,3), müzik/film için kullanan 34 kişi

(%8,5) ve oyun için kullanan 150 kişi (%37,5) vardır. İnternet kullanım süresi gün içinde 1-2 saat olan 46 kişi (%11,5), 2-3 saat olan 57 kişi (%14,3), 3-4 saat olan 84 kişi (%21,0), 4-5 saat olan 96 kişi (%24,0), 5-6 saat olan 57 kişi (%14,3) ve 7 saat üstü olan 60 kişi (%15,0) vardır. Katılımcıların tamamı çevrimiçi oyun oynamaktadır. En sık oynadığı oyun FPS (oyuncu gözünden) türü oyunlar olan 188 kişi (%47,0), RTS (gerçek zamanlı strateji oyunları) türü oyunlar olan 36 kişi (%9,0), RPG veya MMORP (rol yapma oyunları) türü oyunlar olan 65 kişi (%16,3), simülasyon oyunları olan 54 kişi (%13,5) ve macera olan 57 kişi (%14,3) vardır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Yapılan bu çalışma içerisinde anket veri toplama tekniği uygulanmıştır. Alt başlıklar halinde çalışma içerisinde kullanılan anketler ve ölçeklere yer verilmiştir.

2.3.1. Sosyodemografik bilgi formu

Katılımcıların çevrimiçi oyun oynama düzeyini ölçmek amacıyla demografik anket uygulanmıştır. Buna ek olarak katılımcıların yaş aralığını, öğrenim gördükleri bölümlerini, ailelerinin sosyoekonomik gelir düzeylerini, eğitim durumlarını, kardeş sayılarını, anne-baba birliktelik durumlarını, kendilerine ait bilgisayarlara sahip olup olmadıklarını, kiminle yaşadıklarını, internete en fazla hangi ortamdan, hangi amaçla, ne kadar süreyle giriş yaptıklarını, hangi oyun türlerini tercih ettiklerini öğrenmek amacıyla demografik anket kullanılmıştır. Demografik bilgi formu **Ek-A'da** verilmiştir.

2.3.2. Empatik Eğilim Ölçeği

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekteki temel nokta empati kavramında yer alan duygusal bileşeni ölçmek ve bireylerin empati kurma noktasındaki yeteneklerini ölçmektir. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte 20 soru yer almakta ve her soru için 1 ila 5 arasında puanlama yapılmaktadır. Cevaplama sonrasında puanlama yapılırken 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15. sorular tersten puanlanmaktadır. Puanlama noktasında en az 20, en fazla da 100 puan alınabilmektedir. Puan eğer yüksekse, empatik eğilim yüksek, düşükse empatik eğilim

düşüktür. EEÖ, Dökmen (1988) tarafından 70 kişilik bir öğrenci grubuna ölçeğin tekrarı yöntemiyle, üç hafta arayla iki defa uygulanmış ve elde edilen ölçeğin güvenilirliği 0,82 olarak tespit edilmiştir. EEÖ'nün geçerlik çalışması yine Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır. Dökmen (1988), 24 kişilik bir denek grubunun EEÖ ve Edwards Kişisel Tercih Envanteri'nin "Duyguları Anlama" bölümünden aldıkları puanlar arasındaki ilişkinin geçerliği 0,68 olarak bulmuştur (Dökmen, 1988). Bu çalışma için ölçek geneli Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur. Empatik Eğilim Ölçeği **Ek-B'de** verilmiştir.

2.3.3. Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği

Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri (Tanrıku, 2015), Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri'nin (Topçu ve Erdur-Baker, 2010) üniversite öğrencileri için uyarlanmış halidir. Toplamda 11 maddeden oluşan ölçekte katılımcıların siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa uğrama deneyimlerini iki bölüm olarak ölçmektedir. Ölçeğin ilk bölümünde siber zorbalık yapma durumlarını, ikinci bölümde ise zorbalığa uğrama durumları ölçülmektedir. İki bölümde de aynı sorular yer almaktadır. Katılımcılardan ölçekteki soruları cevaplarken son 6 ayı düşünerek cevaplamaları istenmektedir. Son 6 ay içerisinde ilk bölümde "ben yaptım" şeklinde ikinci bölümde ise "bana yapıldı" olarak cevaplamaları istenmektedir. Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri, dörtlü derecelendirme ile (1 = hiç, 2 = bir kez, 3 = iki veya üç kez, 4 = üçten çok kez) cevaplanmaktadır. Puanlama sonucunda çıkan yüksek puanlar daha yüksek seviyede siber zorbalığın ve daha yüksek seviyede zorbalığa maruz kalındığının göstergesidir. Envanterin siber zorbalık bölümü için iç tutarlık kat sayısı. 80 iken siber mağduriyet bölümü için 0,73'tür (Tanrıku, 2015). Bu çalışmada siber zorbalık için 0,84 ve siber mağduriyet için 0,86 düzeyinde Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği **Ek-C'de** verilmiştir.

2.4. İşlem

Kullanılan ölçekler için uyarılama çalışmasını yapan yazarlardan gerekli izinler alınmış ve anket formu hazırlanmıştır (**Ek D**). Daha sonra üniversite etik kurul formunda çalışma için gerekli onay alındıktan sonra veri toplama sürecine geçilmiştir (**Ek E**). Demografik form ve ölçeklerden oluşan anket formu 'Google Forms' aracılığı ile sanal ortama aktarılmıştır. Ardından üniversite öğrencilerine ulaşılarak anket linki paylaşılmıştır. Kartopu örnekleme uygun olarak diğer katılımcılara ulaşmak için de benzer yöntem izlenmiştir. Ardından toplanan veriler tasnif edilerek analiz için hazırlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Ölçekler aracılığı ile toplanan veriler IBM SPSS (Statistical Pack Age For Social Sciences) programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Analiz neticesinde çıkan sonuçlar bulgular kısmında detaylı olarak anlatılmıştır. Verilerin tasnif edilmesinde ölçek z skorları incelenen aşırı ve uç değerleri olan 9 kişi veri setinden çıkarılmıştır. Ardından kalan 400 kişi üzerinden verilerin analiz edilmesine geçilmiştir. Kişi ve yüzde dağılımın incelenmesinde frekans analizi, ölçek toplam puanlarının incelenmesinde betimleyici istatistik, ölçeklerin geçerlik düzeylerin incelenmesinde iç tutarlık analizi, iki değişken arası puan farkının incelenmesinde Bağımsız Örnek *t*-Testi, üç de daha fazla değişken arası puan farkının incelenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), ölçek puanları arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson Korelasyon Analizi ve empatik eğilim puanı yordayıcılarının incelenmesinde doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Siber Zorbalık Ölçeği alt boyutları ve Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanları için hesaplanan en büyük-küçük, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'de verilmiştir. Hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesinin ardından veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı görülmüş ve parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Ölçek ve Alt Boyutları İçin Betimleyici İstatistik

Ölçek	Min	Max	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
Siber zorbalık	11	34	16,16	5,73	1,22	0,50
Siber mağdurluk	11	39	19,22	7,01	0,70	-0,37
Empatik eğilim	34	95	64,19	10,54	-0,05	-0,12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Karşılaştırma Analizleri

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	Kadın	120	15,31	4,89	-1,963	398	0,050
	Erkek	280	16,53	6,03			
Siber mağdurluk	Kadın	120	18,80	7,17	-0,793	398	0,428
	Erkek	280	19,41	6,95			
Empatik eğilim	Kadın	120	66,40	9,51	2,765	398	0,006
	Erkek	280	63,25	10,83			

Tablo 4’de görüldüğü üzere kadın ve erkekler katılımcıların Empatik Eğilim Ölçeği ($t_{(398)}=2,765$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Tablo incelendiğinde, kadın katılımcıların Empatik Eğilim Ölçeği toplam puan ortalamaları erkek katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Kadın ve erkekler için siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Yaş	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	21 yaş altı	186	14,35	4,42	-6,173	398	0,000
	22 yaş üstü	214	17,74	6,26			
Siber mağdurluk	21 yaş altı	186	18,32	6,70	-2,414	398	0,016
	22 yaş üstü	214	20,01	7,20			
Empatik eğilim	21 yaş altı	186	65,04	10,72	1,497	398	0,135
	22 yaş üstü	214	63,46	10,35			

Tablo 5’e bakıldığında 21 yaş altı ve 22 yaş üstü katılımcıların siber zorbalık ($t_{(398)}=-6,173$; $p<0,001$) ve siber mağdurluk ($t_{(398)}=-2,414$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Tablo incelendiğinde, 22 yaş üstü katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları 21 yaş altı katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Yaş

değişkeni için empatik eğitim puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 6. Maddi Durum Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Maddi durum	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	Asgari ücret ve altı	100	13,38	4,21	-5,837	398	0,000
	Asgari ücret üstü	300	17,09	5,88			
Siber mağdurluk	Asgari ücret ve altı	100	17,33	6,93	-3,155	398	0,002
	Asgari ücret üstü	300	19,86	6,94			
Empatik eğilim	Asgari ücret ve altı	100	66,43	10,43	2,467	398	0,014
	Asgari ücret üstü	300	63,45	10,49			

Tablo 6’da görüldüğü üzere maddi durumu asgari ücret ve altı olan ve asgari ücret üstü olan katılımcıların siber zorbalık ($t_{(398)}=-5,837$; $p<0,001$), siber mağdurluk ($t_{(398)}=-3,155$; $p<0,01$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($t_{(398)}=2,467$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Tablo incelendiğinde, maddi durumu asgari ücret üstü olan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları maddi durumu asgari ücret ve altı olan katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunurken Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalamaları anlamlı şekilde düşük bulunmuştur.

Tablo 7. Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Baba eğitim	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	İlkokul	66	14,39	5,23	3,408	3	0,018
	Ortaokul	80	17,24	6,34			
	Lise	150	16,56	6,05			
Siber mağdurluk	Üniversite ve üstü	104	15,89	4,80	0,915	3	0,434
	İlkokul	66	18,56	7,35			
	Ortaokul	80	20,02	7,34			
Empatik eğilim	Lise	150	19,53	7,26	2,322	3	0,075
	Üniversite ve üstü	104	18,60	6,13			
	İlkokul	66	65,59	9,42			
	Ortaokul	80	62,25	12,15			
	Lise	150	63,51	10,33			
	Üniversite ve üstü	104	65,79	9,98			

Tablo 7’de görüldüğü üzere baba eğitim durumu kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(3,396)}=3,408$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre temel farklılık baba eğitim durumu ilkokul olan katılımcılardan kaynaklandığı görülmüştür. Tablo incelendiğinde, baba eğitim durumu ortaokul olan katılımcıların siber puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksekken ilkokul olan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. Baba eğitim düzeyine göre katılımcıların siber mağduriyet ve empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 8. Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Anne eğitim	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	İlkokul	144	14,93	5,42	4,479	3	0,004
	Ortaokul	67	16,63	6,11			
	Lise	105	17,53	6,33			
	Üniversite ve üstü	84	16,20	4,72			
Siber mağdurluk	İlkokul	144	18,77	7,43	1,101	3	0,348
	Ortaokul	67	18,64	6,23			
	Lise	105	20,25	7,09			
	Üniversite ve üstü	84	19,19	6,74			
Empatik eğilim	İlkokul	144	64,40	10,93	1,471	3	0,222
	Ortaokul	67	63,18	11,02			
	Lise	105	63,09	10,10			
	Üniversite ve üstü	84	66,04	9,90			

Tablo 8’de görüldüğü üzere anne eğitim durumu kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(3,396)}=4,479$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre temel farklılık anne eğitim durumu ilkokul olan katılımcılardan kaynaklandığı görülmüştür. Tablo incelendiğinde, anne eğitim durumu lise olan katılımcıların siber puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksekken ilkokul olan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. Anne eğitim düzeyine göre katılımcıların siber mağduriyet ve empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 9. Anne-Baba Birliktelik Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Anne-baba	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	Birlikte	323	15,84	5,53	-2,342	398	0,020
	Ayrı	77	17,53	6,37			
Siber mağdurluk	Birlikte	323	18,76	6,82	-2,747	398	0,006
	Ayrı	77	21,18	7,52			
Empatik eğilim	Birlikte	323	65,29	10,55	4,364	398	0,000
	Ayrı	77	59,58	9,21			

Tablo 9’da görüldüğü üzere anne-babası birlikte olan ve ayrı olan katılımcıların siber zorbalık ($t_{(398)}=-2,342$; $p<0,05$), siber mağdurluk ($t_{(398)}=-2,747$; $p<0,01$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($t_{(398)}=4,364$; $p<0,001$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Yine Tablo 9 incelendiğinde, anne-babası ayrı olan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları anne-babası birlikte olan katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunurken Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalamaları anlamlı şekilde düşük bulunmuştur.

Tablo 10. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Kardeş sayısı	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	Tek kardeş	164	17,45	6,05	9,931	2	0,000
	İki kardeş	120	16,11	5,77			
	Üç kardeş üstü	116	14,41	4,71			
Siber mağdurluk	Tek kardeş	164	20,54	7,23	6,438	2	0,002
	İki kardeş	120	19,05	7,16			
	Üç kardeş üstü	116	17,54	6,17			
Empatik eğilim	Tek kardeş	164	63,74	10,65	0,621	2	0,538
	İki kardeş	120	63,93	10,51			
	Üç kardeş üstü	116	65,10	10,46			

Tablo 10’da görüldüğü üzere kardeş sayısı kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(2,397)}=9,931$; $p<0,001$) ve siber mağdurluk ($F_{(2,397)}=6,438$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre siber zorbalık boyutu için tüm kategoriler kendi aralarında farklılaşırken siber mağdurluk boyutu için tek kardeş ve üç kardeş

üstü kategorileri kendi aralarında farklılık göstermektedir. Tablo incelendiğinde, tek kardeş olan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksek bulunurken üç kardeş üstü olan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. Kardeş sayısı değişkenine göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 11. Şahsi Bilgisayarı Olma Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Şahsi bilgisayar	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	Evet	317	16,59	5,91	2,902	398	0,004
	Hayır	83	14,55	4,71			
Siber mağdurluk	Evet	317	19,26	7,00	0,187	398	0,851
	Hayır	83	19,10	7,12			
Empatik eğilim	Evet	317	63,51	10,39	-2,544	398	0,011
	Hayır	83	66,80	10,76			

Tablo 11’de görüldüğü üzere şahsi bilgisayarı olan ve olmayan katılımcıların siber zorbalık ($t_{(398)}2,902$; $p<0,01$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($t_{(398)}=-2,544$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Tablo incelendiğinde, şahsi bilgisayarı olan katılımcıların siber zorbalık toplam puan ortalamaları şahsi bilgisayarı olmayan katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunurken Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalamaları anlamlı şekilde düşük bulunmuştur. Şahsi bilgisayar durumuna göre katılımcıların siber mağduriyet puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 12. Kalınan Yer Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Kalınan yer	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	Aile	166	16,04	5,28	17,530	2	0,000
	Öğrenci evi	140	18,00	6,63			
	Yurt	94	13,66	3,78			
Siber mağdurluk	Aile	166	19,16	6,93	3,937	2	0,020
	Öğrenci evi	140	20,31	7,52			
	Yurt	94	17,71	6,10			
Empatik eğilim	Aile	166	64,86	11,04	1,553	2	0,213
	Öğrenci evi	140	62,93	10,62			
	Yurt	94	64,89	9,40			

Tablo 12’de görüldüğü üzere kalınan yer kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(2,397)}=17,530$; $p<0,001$) ve siber mağdurluk ($F_{(2,397)}=3,937$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre siber zorbalık boyutu için tüm kategoriler kendi aralarında farklılaşırken siber mağdurluk boyutu için öğrenci evi ve yurt kategorileri kendi aralarında farklılık göstermektedir. Tablo incelendiğinde, öğrenci evinde kalan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksek bulunurken yurtda kalan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. Kalınan yer değişkenine göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 13. İnternet Kullanım Ortamı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Kullanım ortamı	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Siber zorbalık	Okul/internet kafe	50	13,02	3,38	-4,234	398	0,000
	Ev	350	16,61	5,86			
Siber mağdurluk	Okul/internet kafe	50	16,60	5,76	-2,855	398	0,005
	Ev	350	19,60	7,10			
Empatik eğilim	Okul/internet kafe	50	65,38	9,73	0,851	398	0,395
	Ev	350	64,02	10,65			

Tablo 13’de görüldüğü üzere interneti okul/internet kafeden ve evden kullanan katılımcıların siber zorbalık ($t_{(398)}=-4,234$; $p<0,001$) ve siber mağdurluk ($t_{(398)}=-2,855$; $p<0,01$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Tablo 13 incelendiğinde, interneti evden kullanan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları interneti okul/internet kafeden kullanan katılımcılardan anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. İnternet kullanım ortamı değişkenine göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 14. İnternet Kullanım Amacı Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Kullanım amacı	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	Eğitim/ders	91	13,3	4,11	17,836	3	0,00
			1			39	0
	Sosyal medya/haberleşme	12	15,6	4,68		6	
	Müzik/film	5	8				
Siber mağdurluk	Oyun	34	15,5	3,69	6,963	3	0,00
			6			39	0
	Eğitim/ders	12	18,9	6,97		6	
	Sosyal medya/haberleşme	5	3				
Empatik eğilim	Müzik/film	34	18,0	6,00	8,045	3	0,00
			0			39	0
	Oyun	15	21,0	7,53		6	
	Eğitim/ders	0	5				
Empatik eğilim	Sosyal medya/haberleşme	91	66,4	9,92	8,045	3	0,00
			6			39	0
	Müzik/film	12	64,2	10,0		6	
	Oyun	5	8	5			
Empatik eğilim	Müzik/film	34	69,6	8,59	8,045	3	0,00
			2			39	0
	Oyun	15	61,5	10,9		6	
	Eğitim/ders	0	1	8			

Tablo 14’de görüldüğü üzere internet kullanım amacı kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(3,396)}=17,836$; $p<0,001$), siber mağdurluk ($F_{(3,396)}=6,963$; $p<0,001$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($F_{(3,396)}=8,045$; $p<0,001$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre siber zorbalık boyutu için tüm kategoriler kendi aralarında farklılaşırken siber mağdurluk ve Empatik Eğilim Ölçeği için temel farklılık oyun kategorisinden kaynaklanmaktadır. Tablo incelendiğinde, interneti oyun amaçlı kullanan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksek bulunurken empatik eğilim puan ortalamaları anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. İnterneti eğitim/ders için kullanan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puan ortalamaları anlamlı şekilde en düşük bulunurken müzik/film amaçlı kullanan katılımcıların empatik eğilim puan ortalamaları anlamlı şekilde en yüksek bulunmuştur.

Tablo 15. İnternet Kullanım Süresi Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Kullanım süresi	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	1-2 saat	46	15,00	3,44	2,706	5	0,020
	2-3 saat	57	14,60	4,86		394	
	3-4 saat	84	16,63	5,84			
	4-5 saat	96	17,44	6,44			
	5-6 saat	57	16,72	6,82			
	7 saat üstü	60	15,33	4,96			
Siber mağdurluk	1-2 saat	46	17,20	6,53	3,114	5	0,009
	2-3 saat	57	16,91	5,24		394	
	3-4 saat	84	20,58	7,59			
	4-5 saat	96	19,92	7,16			
	5-6 saat	57	20,16	7,74			
	7 saat üstü	60	19,08	6,40			
Empatik eğilim	1-2 saat	46	68,41	9,05	2,578	5	0,026
	2-3 saat	57	63,40	8,57		394	
	3-4 saat	84	65,69	9,82			
	4-5 saat	96	63,05	10,51			
	5-6 saat	57	62,91	12,97			
	7 saat üstü	60	62,65	11,05			

Tablo 15’de görüldüğü üzere internet kullanım süresi kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(5,394)}=2,706$; $p<0,05$), siber mağdurluk ($F_{(5,394)}=3,114$; $p<0,01$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($F_{(5,394)}=2,578$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, siber zorbalık ve siber mağdurluk boyutu için 4-5 saat kategorisi 1-2 saat ve 2-3 saat kategorisinden farklılaşırken Empatik Eğilim Ölçeği için temel farklılık 1-2 saat kategorisinden kaynaklanmaktadır. Tablo incelendiğinde, interneti 4-5 saat kullanan katılımcıların siber zorbalık puan ortalaması anlamlı şekilde en yüksekken 2-3 saat kullananların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. İnterneti 3-4 saat kullanan katılımcıların siber mağdurluk puan ortalaması anlamlı şekilde en yüksekken 2-3 saat kullananların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. İnterneti 1-2 saat kullanan katılımcıların Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalaması anlamlı şekilde en yüksekken 7 saat üstü kullananların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur.

Tablo 16. Oynanan Çevrimiçi Oyun Değişkenine Göre Katılımcıların Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası Farkın İncelenmesi

Ölçek	Oynanan oyun	n	$\bar{x}$	ss	F	sd	p
Siber zorbalık	Oyuncu gözünden oyunlar	188	14,60	4,58	20,011	4	0,000
	Gerçek zamanlı strateji oyunları	36	15,14	6,37			
	Rol yapma oyunları	65	21,29	6,48	4,064	4	0,003
	Simulasyon oyunları	54	16,11	4,57			
	Macera oyunları	57	16,19	5,62			
Siber mağdurluk	Oyuncu gözünden oyunlar	188	18,29	6,86	4,064	4	0,003
	Gerçek zamanlı strateji oyunları	36	18,92	7,45			
	Rol yapma oyunları	65	22,26	6,63	6,417	4	0,000
	Simulasyon oyunları	54	19,39	7,00			
	Macera oyunları	57	18,89	6,92			
Empatik eğilim	Oyuncu gözünden oyunlar	188	63,86	10,65	6,417	4	0,000
	Gerçek zamanlı strateji oyunları	36	66,83	10,00			
	Rol yapma oyunları	65	59,37	9,55	6,417	4	0,000
	Simulasyon oyunları	54	68,13	9,87			
	Macera oyunları	57	65,40	10,27			

Tablo 16'da görüldüğü üzere oynanan çevrimiçi oyun kategorilerine göre katılımcıların siber zorbalık ($F_{(4,395)}=20,011$; $p<0,001$), siber mağdurluk ($F_{(4,395)}=4,064$; $p<0,01$) ve Empatik Eğilim Ölçeği ($F_{(4,395)}=6,417$; $p<0,001$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Farklılığın hangi kategoriden kaynaklandığının belirlenmesi için yapılan LSD (Post Hoc) çoklu karşılaştırma sonucuna göre, siber zorbalık, siber mağdurluk boyutu ve Empatik Eğilim Ölçeği için temel farklılık rol yapma oyunlarından kaynaklanmaktadır. Tablo incelendiğinde, rol yapma oynayan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağdurluk puan ortalaması anlamlı şekilde en yüksekken oyuncu gözünden oyunlar oynayan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur. Simülasyon oyunları oynayan katılımcıların Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalaması anlamlı şekilde en yüksekken rol yapma oyunları oynayan katılımcıların anlamlı şekilde en düşük bulunmuştur.

3.2. İlişki Analizleri

Tablo 17. Siber Zorbalık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Alt Boyut Toplam Puan Ortalamaları Arası İlişkilerin İncelenmesi

		Siber zorbalık	Siber mağdurluk
Empatik eğilim	r	-0,404	-0,259
	p	0,000	0,000

Tablo 17’de görüldüğü üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanı ile siber zorbalık ($r=-0,404$; $p<0,001$) ve siber mağdurluk ($r=-0,259$; $p<0,001$) toplam puanları arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanı arttıkça siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puanı azalacak veya Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanı azaldıkça siber zorbalık ve siber mağdurluk toplam puanı artacaktır.

Tablo 18. Empatik Eğilim Ölçeği Yordayıcılarının İncelenmesi

Bağımlı değişken	Bağımsız değişkenler	B(b)	SH	Beta	t	p
Empatik eğilim	Sabit (a)	68,630	4,053		16,933	0,000
	Siber zorbalık	-0,789	0,087	-0,429	-9,067	0,000
	Yaş	0,379	0,190	0,095	2,000	0,046

$R^2=0,172$; $F_{(2,397)}=41,176$; $p=0,000$

Tablo 18’de görüldüğü üzere katılımcıların Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanı yordayıcılarının incelenmesinde yaş, siber zorbalık ve siber mağduriyet bağımsız değişken olarak atanmıştır. Kurulan regresyon modellerinde ‘stepwise’ metodu kullanılmış ve anlamlı olan parametreler tahmin edilmiştir. Empatik Eğilim Ölçeği toplam puanı yordayıcılarının belirlenmesi için kurulan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F_{(2,397)}=41,176$; $p<0,001$). Kurulan modelde yaş ($t_{(397)}=2,000$; $p<0,05$) ve siber zorbalık boyutu ($t_{(397)}=-9,067$; $p<0,001$) anlamlı parametreler olarak bulunmuştur. İki değişken birlikte empatik eğilim puanının %17’lik kısmını açıklamaktadır. Bu sonuca göre diğer parametreler sabit tutulduğunda Empatik Eğilim Ölçeği puanını siber zorbalık puanındaki 1 birimlik artış 0,789 birim azaltırken yaş değişkenindeki 1 birimlik artış 0,379 birim artırmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu kısımda elde edilen bulgular alanyazın çalışmaları ve teorik bilgilerle tartışılmasına yer verilecektir. **İlk bulgu olarak, kadın ve erkekler için siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 4).** Literatüre bakıldığında cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalar içerisinde bulguları destekleyen araştırmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Beran ve Li (2005) Kanada’da yürütmüş oldukları çalışmanın bulguları ışığında cinsiyet ile siber zorbalık davranışları arasında anlamlı bir farkın olmadığını aktarmışlardır. Türkiye’de yapılan çalışma içerisinde de Büyükyıldırım ve Dilmaç (2015) siber zorbalık ve siber kurbanlık bağlamında cinsiyete göre farklılaşmanın olmadığını aktarmışlardır. Araştırmanın bulgularına paralel sonuçlara sahip bir diğer çalışmada Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın (2008) yaptıkları çalışmada siber zorbalık bağlamında cinsiyet açısından farklılık bulunmadığını aktarmışlardır. Yine aynı şekilde Çivilidağ ve Cooper (2013) yaptıkları çalışmanın ardından siber zorbalık ve siber mağduriyetin cinsiyete göre farklılaşmadığını aktarmışlardır. Literatürde çalışmanın bulgularını destekleyen araştırmalar olduğu kadar desteklemeyen araştırmalar da mevcuttur (Erdur-Baker, 2009; Li, 2006)

Diğer yandan, kadın katılımcıların empatik eğilimleri erkeklere oranla anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (Bkz. Tablo 4). Elde edilen bulgu kadınların ilişki yönelimli olmaları ve duygusal çıktılarla daha ilgili olmaları ile açıklanabilir. Empati becerisi kendini karşı tarafın yerine koyma ve etkili bir dinleyici olma sürecidir. İkili ilişkiler içinde konuşma-dinleme kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda kadınların birlikteliğe, grup dinamizmine ve kolektifliğe daha çok vurgu yapmaları bu süreçleri vurgulamaları empati puanlarının anlamlı şekilde yüksek bulunmasını açıklayabilmektedir (Kolayış ve Yiğiter, 2010). Diğer bir açıklama noktası ise kadınların duygusal yönelimli olmalarıdır. Kadınlar gerek kendi gerekse çevresindekilerin duygusal alanlarına karşı hassaslık gösterebilmektedirler. Duyguları tanıma, tanımlama, dinleme ve dışa vurma noktasında erkeklerden farklılık gösterebilmektedirler. Empati becerisi de karşı tarafın duygularını anlama ve anlamlandırma süreci olmasından dolayı kadınların daha başarılı empatik becerilere

sahip olması alanyazın bilgilerine göre beklenen bir sonuç olacağı düşünülmektedir (Dökmen, 2005).

Diğer bir bulgu olarak 22 yaş üstü katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (Bkz. Tablo 5). Alanyazın çalışmalarında farklı yaş grupları için siber zorbalık/mağduriyet bulgularının yanında elde edilen bulgu fiziksel ve psikolojik büyüme ile açıklanabilmektedir. Ergenliğin etkilerinin bitmesi, bireyin fiziksel anlamda belirli bir olgunluğa erişmiş olması ve psikolojik anlamda bilişsel büyümenin görülmesine bağlı olarak oraya çıkan abartılmış güven duygusu siber zorbalık davranışını açıkladığı düşünülebilmektedir. Benzer şekilde siber zorbalık davranışları uygulamada artış yaşandığı gibi bunlara maruz kalma deneyimlerinde de artış görüleceği düşünülmektedir (Erdur-Baker, 2013). Ayrıca bilişsel olgunluğa bağlı olarak bilgi ve teknoloji konularını daha iyi anlayabilme ve uzman hale gelinmesi de siber zorbalık davranışlarının ortaya çıkmasını beslemektedir (Walrave ve Heirman, 2011). Literatür çalışmaları incelendiğinde Mishna ve arkadaşları (2012) ve Ybarra ve Mitchell (2004) de yaptıkları çalışmalarında yaş ilerledikçe siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet durumlarının artacağını aktarmışlardır.

Maddi durum değişkenine göre ailesinin geliri asgari ücret üstü olan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları anlamlı şekilde yüksekken empati puanları anlamlı şekilde düşük bulunmuştur (Bkz. Tablo 6). Maddi durum bireylerin bilgiye ve siber dünyaya erişmede olanaklarını zenginleştirmesi nedeni ile önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Maddi durumun getirdiği imkânlarla birey daha farklı seçenek ve alternatiflerle siber dünyada yerini almakta ve daha fazla zaman geçirmektedir. Bu duruma örnek olarak Akbulut, Şahin, Erişti (2010) yaptıkları çalışmanın bulguları doğrultusunda ailenin sosyoekonomik düzeyi ne kadar fazla olursa siber zorbalık ve mağduriyet ihtimallerinin o kadar fazla olacağını aktarmışlardır. Ayrıca bu durumun oluşmasında önemli bir etken olarak dil faktörünü belirtmişlerdir. Sosyoekonomik durumu iyi olan ailelere sahip olan gençlerin yabancı web sayfalarını ziyaret etme olasılığı daha fazla öngörülmüştür. Bu doğrultuda ne kadar fazla web sayfası ziyaret edilirse o kadar fazla siber zorbalık ve mağduriyete uğrama ihtimallerinin olacağı aktarılmıştır. Ancak Eroğlu ve arkadaşları (2015) düşük maddi düzeye sahip katılımcıların daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber mağduriyet yaşadıklarını aktarmışlardır.

Anne ve baba eğitim düzeyi ilkokul olan katılımcıların siber zorbalık puan ortalamaları anlamlı şekilde en düşük olduğu görülmüştür fakat eğitim düzeyleri anne için lise baba için ortaokul durumunda siber zorbalık puan ortalamaları en yüksek olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 7-8). Bu sonuca göre anne baba eğitimi düşük olan katılımcılarda siber zorbalık davranışı daha az görülmektedir. Alanyazın çalışmalarında çeşitli bulguların olduğu görülmektedir. Makri-Botsari ve Karagianni (2014) çalışmalarında ebeveyn eğitim durumunun yüksek olmasının siber zorbalık için koruyucu etkisi olduğunu aktarmışlardır. Eğitim seviyesi yüksek ebeveynler daha duyarlı ve çocukları üzerinde daha sağlıklı bir denetim mekanizması sergileyecekleri düşünülmektedir. Ayrıca başa çıkma tutumlarının ve problem çözme becerilerinin de yüksek olması beklenmektedir.

Akbaba ve Eroğlu (2013) çalışmalarında eğitim seviyesi düşüktüçe ebeveynlerin deneyim ve kontrol mekanizmalarının zayıfladıklarını ve siber zorbalık ihtimalinin arttığını ancak eğitim seviyesi yükseldikçe bu ihtimalin azaldığını aktarmışlardır. Diğer yandan Mesch (2009) yaptığı çalışma sonucunda ebeveynleri yüksek eğitim düzeyine sahip olan çocukların diğerlerine oranla daha fazla mağduriyet yaşadıklarını aktarmıştır. Hango (2016) araştırmasının bulguları doğrultusunda anne-baba eğitim durumu ile siber mağduriyet ve zorbalık düzeyleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını aktarmıştır.

Dalmaç-Polat ve Bayraktar (2016) çalışmalarında ise ebeveyn eğitim durumunun siber zorbalık üzerindeki farklı etkisini göstermektedirler. Çalışmada annesi okuryazar olmayan katılımcıların siber zorbalık puanları anlamlı şekilde yüksek bulunurken baba eğitim durumu üniversite ve üzeri olma durumunda da zorbalık puanları yüksek bulunmuştur. Alanyazın bilgileri bir bütün olarak incelendiğinde ebeveyn eğitim durumunun siber zorbalık davranışı üzerindeki etkisine yönelik farklı bulgular yer almaktadır. Çalışmamızda elde edilen bulgu eğitim seviyesi düşük ebeveynleri çocukları üzerinde daha sert ve engelleyici tutumlar sergileyerek, çocuklarını siber zorbalık davranışlarından uzak tutmaya çalışmaları ile açıklanabileceği düşünülmektedir.

Anne ve babası ayrı olan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları yüksekken empati puanları düşük olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 9). Bu durum evdeki yetki ve otorite boşluğu ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca birleşik bir ailenin koruyucu etkisinden de birey uzak kalabilmektedir. Aile çoğu

zaman bir kontrol mekanizması ve etkili bir yönlendirici olarak rol oynayabilmektedir. Ancak parçalanmış ailelerde bu mekanizmanın etkili çalışmaması birey için olumsuzluklara yönelim noktasında zemin hazırlamaktadır (Makri-Botsari ve Karagianni, 2014). Çocuk bir yandan ailede gördüğü olumsuzlukları siber ortamda çevresine yansıtmakta ve boşalım sağlayabilmektedir. Diğer yandan ailedeki kırılma nedeni ile siber zorbalıklara maruz kalma ihtimali de artacağı aktarılmıştır (Chen vd., 2018).

Tek kardeş olan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının en yüksek olduğu görülmüştür. Kardeş sayısı değişkenine göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 10). Kardeş sayısının az olmasına bağlı olarak çocuklar üzerindeki denetiminde daha hoşgörülü veya yetersiz olmasına bağlı olarak çocukların çevrimiçi ortamlara yönelimi artmaktadır (Kowalski vd., 2014; Mesch, 2009).

Bu duruma benzer şekilde şahsi bilgisayarları olan katılımcılarda siber zorbalık puanlarının en yüksek olduğu görülmüştür. Siber mağduriyet durumu için ise anlamlı farklılık bulunmamıştır (Bkz. Tablo 11). Literatüre bakıldığında kendine ait bilgisayara sahip olunması durumunun getirmiş olduğu daha az kontrol ve denetim olanağı bireye daha rahat bir ortam sunabilmektedir. Ayrıca kendine ait bilgisayara sahip olma durumunda bireyler internet üzerinde ortak kullanım alanlarına göre daha fazla vakit harcamaktadırlar. Bu doğrultuda siber zorbalık puanına anlamlı bir şekilde etki edebilmektedir. Ortak kullanıma sahip bilgisayarlarda birey daha kontrolcü ve dikkatli olma ihtiyacı hissederken şahsi bilgisayarında bu durumlar ortadan kalkabilmektedir (Beyazıt, Şimşek ve Ayhan, 2017).

Öğrenci evinde kalan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının en yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 12). Aileden veya yurt ortamında uzak olunması birey üzerindeki otorite ve denetimin de ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Kendini kontrol eden ve denetleyen bir mekanizmanın yokluğunda birey zorba davranışlar sergileme ve zorbalığa maruz kalma noktasında farklı deneyimler yaşayabilmektedir (Dilmaç ve Aydoğan, 2010).

Bu bulguyla paralellik gösteren bir diğer bulgu ise internet kullanımı için bulunmuştur. İnterneti daha çok evde kullanan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının en yüksek olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 13).

Evde internete erişimi olan bireylerin çevrimiçi ortamlarda daha çok zaman geçirmelerine bağlı olarak siber zorbalık ve mağduriyet geliştirmeleri de olasıdır. You ve Lim (2016) çalışmalarında çevrimiçi ortamlarda geçen zamanın artmasına bağlı olarak zorbalık ve mağduriyet deneyimlerinin arttığını aktarmışlardır. Balakrishnan (2015) da benzer şekilde çevrimiçi ortamda geçen zamanla siber zorbalık ve mağduriyet deneyimleri arasında pozitif ilişki olduğunu göstermiştir.

İnterneti daha çok oyun oynama amaçlı kullanan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları en yüksekken empati puanları ise en düşük olarak bulunmuştur (Bkz. Tablo 14). Çevrimiçi ortamlarda oyunların bireylerin öğrenme süreçlerine etkisi olduğu bilinmektedir. Coşkun (2008) ve Kelleci (2008) çalışmalarında çevrimiçi oyunlardaki şiddet ve saldırganlık öğelerinin oyuncuların benzer davranışlar sergilemesine neden olduğunu aktarmışlardır. Bu nedendir ki oyuncu saldırganlık ve zorbalığı öğrenmekte ve diğerlerine uygulamaktadır. Bu durum pasif bir şekilde siber ortamda uygulanırken aktif şekilde fiziksel dünyada da gerçekleşebilmektedir. Şahin, Sarı, Özer ve Er (2010) ise kullanıcıların çevrimiçi oyunların sundukları çok oyunculu ortam ve anonimlik nedenleri ile oyun içinde veya konuşma odalarında siber zorbalık davranışları sergilediklerini aktarmışlardır. Son yıllarda gelişen oyun teknolojileri özellikle ciddi sayıda oyuncunun bir oyun içinde birlikte oynamaları ve etkileşimde bulunmalarına imkân sunabilmektedir. Bu etkileşim oyun içi ve oyun dışı süreçlerde kendini gösterebilmektedir (Şahin, Sarı, Özer ve Er, 2010).

İnternet kullanım süresi 3-5 saat olan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının en yüksekken 7 saat üstü kullananlarda empati puanı en düşüktür (Bkz. Tablo 15). Elde edilen bulgu literatür bilgileri ile benzerlik göstermektedir. Rice ve arkadaşları (2015) siber zorbalık ve mağduriyet yaşayan bireylerin en az 3 saat boyunca çevrimiçi ortamlarda zaman geçirdiklerini aktarmışlardır. Alanyazın çalışmaları çevrimiçi ortamlarda geçen zamanın artışına bağlı olarak siber zorbalık ve mağduriyet puanlarının anlamlı şekilde yükseleceğini aktarmışlardır (Baldry vd., 2015; Patchin ve Hinduja, 2006; Zhou vd., 2013; Balakrishnan, 2015). Bunun yanında çevrimiçi ortamlarda çok zaman geçirmek empatik becerileri olumsuz etkileyebilmektedir. Birey ikili ilişkililerden ve duygusal yoğunluktan uzaklaşacaktır. Daha yüzeysel ve tek düze ilişkilere yönelmek empatik beceri puanının düşmesine neden olabilmektedir. İnternet ortamlarında harcanan

sürenin fazla olmasıyla birlikte birey sosyal etkileşimlerden uzak kalabilmektedir. Bu doğrultuda empatik becerileri olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Kocaman, Aktepe ve Sönmez, 2017).

Siber zorbalık ve mağduriyet puanlarına oyun kategorileri bağlamında bakıldığında en düşük oyuncu gözünden oyun türlerini oynayan öğrencilerde görülmüştür. Çoğunlukla rol yapma oyunu oynayan katılımcılarda siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının en yüksek, empati puanlarının ise en düşük olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 16). Rol yapma oyunları şiddet içerikleri ve farklı kurgular içinde gerçekleştirmeleri nedeni ile bireyleri daha olumsuz etkilemektedir. Çünkü bu tür oyunlarda aksiyonu gerçekleştiren birinci veya üçüncü göz üzerinden bireyin kendisi olmaktadır. Seçilen karakterin yerine geçmiş olan birey şiddet uygulayan, birilerini öldüren veya işkence yapan konumdadır (Çelik ve Uzunlar, 2018). Bu durum bir süre sonra acıma, sempati duyma ve iyimserlik gibi pozitif duygulara olumsuz etki ederek empatik becerilerin de ketlenmesine neden olabilmektedir.

Weinstein ve Lejoyeux (2010) rol yapma oyunlarının tüm zamanları içine alması ve erişim olanağı için birçok alternatif sunması ile bireylerin bu oyunlarda daha fazla zaman geçirmelerinin siber zorbalık ve mağduriyet puanlarının yüksek bulunmasına neden olduğunu aktarmışlardır. Ghuman ve Griffiths (2012) rol yapma oyunları için yapılan reklamların fazlalığı, sektörün bu alanlara ciddi yatırımlar yapması ve bu tür oyunları popülerliğinin de kullanıcıları bu alana çekmekte başarılı olduğunu aktarmışlardır. Bu tür etkiler bireyin oyunda daha fazla zaman geçirerek daha fazla siber zorbalık yapmasına, artan deneyimlerle mağdur olmasına ve empati düzeyinin de düşmesi ile sonuçlanabilmektedir (Ghuman, Griffiths, 2012).

Araştırmanın son bulgusu olarak siber zorbalık ve mağduriyet ile empati arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur (Bkz. Tablo 17-18). Alanyazın çalışmalarında bu bulguları destekleyen çalışmalar olduğu kadar desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Safaria ve Suyono (2020) empatik becerilerin geliştirilmesinin zorbalık davranışlarının azalmasına katkı sunduğunu aktarmışlardır. Çünkü birey karşı taraf ile empati kurarak davranışsal kontrol sağlayabilmektedir Barlińska, Szuster ve Winiewski (2018) ve Lee ve Shin (2017) de çalışmalarında bilişsel empati kavramının siber zorbalık davranışlarının önlenmesinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Ang ve Goh (2010) ise bilişsel ve duygusal empati becerileri düşük

olan kız ve erkek öğrencilerin daha çok siber zorbalık davranışları sergilediklerini bulmuşlardır.

Frösche ve arkadaşları (2016) ise empatik beceri eğitimlerinin siber zorbalık davranışının önlenmesinde etkili bir terapi aracı olarak kullanılabileceğini aktarmışlardır. Brewer ve Kerslake (2015) da düşük empati becerine sahip bireylerin mağdurların duygusal dünyalarını göz ardı ederek daha çok suç işleme eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Steffgen ve arkadaşları (2009) çalışmalarında siber zorbalık yapan katılımcıların belirlenen örnek durum ve olaylar karşısında daha az empatik tutum sergilediklerini görmüştür. Ünlü ve arkadaşları (2009), Kağan ve Ciminli (2016) ve Horzum ve arkadaşları (2009) da daha önceki çalışmalara benzer şekilde siber zorbalık ve mağduriyet ile empati becerisi arasında negatif yönde ilişki olduğunu aktarmıştır. Wang ve Kim (2021) çalışmalarında siber zorbalığa maruz kalmanın bireyin empati duygularını geliştirdiğini aktarmışlardır. Bu bulguya göre mağduriyet yaşayanlar başkalarının duygularını tanımada ve empatik beceriler kurmada daha başarılı olabilmektedirler. Shannen, Kim ve Lee (2020) de çalışmalarında siber mağduriyet yaşayan katılımcıların empati puanlarının zorbalara oranla anlamlı şekilde yüksek olduğunu aktarmışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada elde edilen bulguların sonucu şu şekilde özetlenebilir:

- Kadın öğrencilerde empati düzeyi yüksek bulunmuştur. Kadın ve erkek öğrenciler için siber zorbalık/mağduriyet puanları için anlamlı fark bulunmamıştır.
- 22 yaş üstü öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek bulunmuştur. Yaş değişkeni için empatik eğitim puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.
- Asgari ücret üstü geliri olan öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek empati düzeyi düşük bulunmuştur.
- Anne-babası ilkokul mezunu öğrencilerde siber zorbalık düzeyi en düşük bulunurken anne için lise baba için ortaokul eğitim durumunda en yüksek bulunmuştur. Anne-baba eğitim düzeyine göre katılımcıların siber mağduriyet ve empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.
- Anne-babası ayrı olan öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek empati düzeyi düşük bulunmuştur.
- Tek kardeş olan öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek bulunmuştur. Üçkardeş ve üstü olan katılımcılar da ise ortalamalar en düşük bulunmuştur. Kardeş sayısı değişkenine göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.
- Şahsi bilgisayarları olan öğrencilerde siber zorbalık düzeyi yüksek empati düzeyi düşük bulunmuştur. Şahsi bilgisayar durumuna göre katılımcıların siber mağduriyet puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.
- Öğrenci evinde kalan öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek bulunurken yurttan kalan öğrencilerde en düşük bulunmuştur. Kalınan yer değişkenine (öğrenci evi, yurt, aile) göre katılımcıların empati puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.
- Daha çok kendi evinde internet kullanan öğrencilerde siber zorbalık ve mağduriyet düzeyi yüksek bulunmuştur.

- Siber zorbalık ve siber mağduriyet puanı en düşük interneti eğitim/ders amaçlı kullanan öğrencilerde, en yüksek ise oyun oynama amaçlı kullanan öğrencilerde görülmüştür. Empati puanı en düşük interneti oyun oynama amaçlı kullanan öğrencilerde, en yüksek ise müzik/film amaçlı kullanan öğrencilerde görülmüştür.
- Siber zorbalık puanı en düşük 2-3 saat internet kullanan öğrencilerde en yüksek ise 4-5 saat kullanan öğrencilerde görülmüştür.
- Siber mağduriyet puanı en düşük 2-3 saat internet kullanan öğrencilerde en yüksek ise 3-4 saat kullanan öğrencilerde görülmüştür.
- Empati puanı en düşük 7 saat üstü internet kullanan öğrencilerde en yüksek ise 1-2 saat internet kullanan öğrencilerde görülmüştür.
- Siber zorbalık ve siber mağduriyet puanı oyun kategorileri bağlamında en düşük oyuncu gözünden oyun oynayan öğrencilerde görülmüştür.
- Siber zorbalık ve siber mağduriyet puanı oyun kategorileri bağlamında en yüksek rol yapma oyunu oynayan öğrencilerde görülmüştür.
- Empati puanı ise oyun kategorileri bağlamında en düşük rol yapma oyunu oynayan öğrencilerde en yüksek ise simülasyon oyunu oynayan öğrencilerde görülmüştür.
- Siber zorbalık ve mağduriyet ile empati arasında negatif düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular siber zorbalık ve mağduriyet kavramlarının üniversite öğrencileri için önemini ve etkili değişkenleri göstermesi açısından değerli görülmektedir. Bulgular özellikle çevrimiçi ortamların kullanımının yaygınlaştığı günümüzde, olumsuz etkileri yansıtması açısından da değerlidir. Elde edilen sonuçlar alanyazına güncel bilgiler sunduğu kadar uzmanlara, üniversite kademelerine ve ailelere de önemli öneriler sunmaktadır.

Uzmanlar için öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları psikolojik sorunlar içinde çevrimiçi ortamlarda geçen zamanın ve niteliğinin göz önüne alınması,
- Empati becerilerinin geliştirilmesinde gerçek dünyada yakın deneyimlere yönlendirilmeleri,

- Çevrimiçi ortama öğrencileri yakınlaştıran ve risk etmeni olan durumların incelenmesi,
- Öğrencileri kaliteli ve etkili zaman geçirmek için farklı aktivitelere yönlendirmeleri,
- Çevrimiçi oyun oynama bozukluğu için psikoeğitim verilmesi,
- Çevrimiçi ortamda geçen zamana yönelik düşünce, duygu ve davranışların incelenmesi faydalı olabilir.

Okul kademesi ve yöneticiler için öneriler şu şekilde olacaktır:

- Öğrenciler için gerçek dünya deneyimlerini artırıcı ortamların sunulması,
- Sanal ortam ve çevrimiçi oyunların olumsuz etkileri için eğitici seminerler verilmesi,
- Öğrencilerin okul içinde çevrimiçi dünyaya yönelmelerine neden olacak durum ve etkenlerin incelenerek azaltılması,
- Öğrencilerin fiziksel dünyaya dokunmaları için alternatif düşüncelerin geliştirilmesi,
- Çevrimiçi ortamların güvenli ve istenmeyen içeriklerden uzak tutulması noktasında güvenlik önlemlerinin alınması,
- Öğrencilere daha etkili bir dijital ortam kullanımı sağlamak için araştırmaya dayalı eğitsel ödevler verilmesi uygun olabilir.

Aile ortamında ise ebeveynler için şu öneriler sunulabilir:

- Çocukları ile kaliteli ve doyurucu zaman geçirmeleri,
- Çocuklarını daha çok dinlemeleri,
- Ev içinde konuşma dilinin aktif olduğu pozitif bir atmosfer oluşturmaları,
- Çocukları için güvenilir ve sevgili bir ebeveyn rolü sunmaları,
- Çocukların çevrimiçi oyun oynama ve siber ortamlarda daha çok zaman geçirmelerine neden olacak nedenleri iyi analiz etmeleri ve ortadan kaldırmaları,
- Özellikle son dönemde görülen pandemi sebebiyle çevrimiçi ortamlara aktarılan derslerin ardından çocuklarını bilgisayar ortamlarına terk etmemeleri,
- Çocuklarını dijital ortamdan tamamen soyutlamamaları,
- Dijital ortamları daha verimli bir şekilde kullanmaları için teşvik etmeleri,

- Çocuklarına özgür bir ev ortamı tanımlarının güzel sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir,

Ek olarak ise ;

- Üniversite dönemindeki öğrencilere hitaben internet ortamında yer alan sağlıklı olmayan davranışların siber zorbalığa yol açtığı ve bu bağlamda zorbalığın öğrenilebilir bir davranış olduğu konusunda farkındalık kazandırılabilir.
- Ayrıca genç bireylere farkındalık kazandırılması bağlamında oyunların giriş kısımlarına zorbalık hakkında bilgilendirme metinleri eklenilebilir.

Çalışma içinde belirli kısıtlılıklar da bulunmaktadır:

- Amaçlı örnekleme yöntemi ile üniversite öğrencileri örnekleminde yapılan çalışma, elde edilen bulguların farklı popülasyonlara genellenmesi noktasında kısıtlılık oluşturmuştur. Ancak yine de elde edilen veriler ileride yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak olarak görülmektedir.
- Diğer yandan anket veri toplama tekniğinin kullanılması kavramların doğasının anlaşılmasında ve aralarındaki ilişkilerin açığa çıkarılmasında nicel bir yol sunmuştur. İleride yapılacak çalışmalarda nitel yöntemlerine de kullanılabilir olması, elde edilen bulguların farklı yönlerinin keşfedilmesinde yardımcı olacaktır.
- Cinsiyet bağlamında kadın bireylerin çevrimiçi ortamları daha çok sosyal medya amacıyla kullanmasından dolayı oyun oynayan kadın katılımcı sayısı belirli bir noktaya kadar ilerleme gösterebilmiştir. Daha sonra ki dönemlerde çevrimiçi oyun adına yapılacak olan araştırmalarda kadın ve erkek sayısı eşitlenirse bu araştırma bir kaynak görevi görebilecektir.
- Son olarak farklı yaş grubu ve popülasyondaki bir örnekleme yapılacak geniş katılımcıya sahip bir çalışmada farklı demografik değişkenlerin etkisinin görülmesinde faydalı bilgiler sunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S., ve Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-122.
- Akbulut, Y., Şahin, Y. L., ve Eristi, B. (2010). Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Journal of Educational Technology & Society*, 13(4), 192-201.
- Akbulut, Y., ve Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7), 1155-1170.
- Akça, E. B., ve Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: *Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30), 7-19.
- Akgül, G. (2020). Siber Zorbalığın Nedenleri Üzerine Kuramsal Açıklamalar Açıklamalar. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 149-167.
- Akkaş, İ. (2020). Küresel Bir Sorun Alanı Olarak Dijital Oyun Bağımlılığı Üzerine Çalışma: Erzincan İli Örneği. *Modern Leisure Studies*, 2(1), 11-23.
- Akkoyun, F. (1982). Empatik anlayış üzerine. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 15(2), 63-69.
- Alonzo, M., ve Aiken, M. (2004). Flaming in electronic communication. *Decision Support Systems*, 36(3), 205-213.
- Álvarez-García, D., Pérez, J. C. N., González, A. D., ve Pérez, C. R. (2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 15(3), 226-235.
- Ang, R. P. (2015). Adolescent cyberbullying: A review of characteristics, prevention and intervention strategies. *Aggression and violent behavior*, 25, 35-42.
- Ang, R. P., ve Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry and Human Development*, 41(4), 387-397.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (34), 167-184.
- Arslan, S., Savaser, S., Hallett, V., ve Balci, S. (2012). Cyberbullying among primary school students in Turkey: Self-reported prevalence and associations with home and school life. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(10), 527-533.

- Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2012). On Being Cyber Bully and Victim among Primary School Students. *Ilkogretim Online*, 11(2), 369-380.
- Baek, J., ve Bullock, L. M. (2014). Cyberbullying: a cross-cultural perspective. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 19(2), 226-238.
- Baker, Ö. E., ve Tanrikulu, İ. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2771-2776.
- Balakrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency. *Computers in Human Behavior*, 46, 149-157.
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., ve Sorrentino, A. (2015). “Am I at risk of cyberbullying”? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36-51.
- Ballard, M. E., ve Welch, K. M. (2017). Virtual warfare: Cyberbullying and cyber-victimization in MMOG play. *Games and culture*, 12(5), 466-491.
- Banja, J. D. (2006). Empathy in the physician's pain practice: Benefits, barriers, and recommendations. *Pain medicine*, 7(3), 265-275.
- Barab, S., Thomas, M., Dodge, T., Carteaux, R., ve Tuzun, H. (2005). Making learning fun: Quest Atlantis, a game without guns. *Educational technology research and development*, 53(1), 86-107.
- Barhight, L.R., Hubbard, J.A., ve Hyde, C.T. (2013). Children’s physiological and emotional reactions to witnessing bullying predict bystander intervention. *Child development*, 84(1), 375-390.
- Barlett, C. P., Madison, C. S., Heath, J. B., ve DeWitt, C. C. (2019). Please browse responsibly: A correlational examination of technology access and time spent online in the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Computers in Human Behavior*, 92, 250-255.
- Barlett, C. P., ve Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of popular media culture*, 1(2), 123.
- Barlett, C. P. (2016). Exploring the correlations between emerging adulthood, Dark Triad traits, and aggressive behavior. *Personality and Individual Differences*, 101, 293-298.
- Barlett, C., Chamberlin, K., ve Witkower, Z. (2017). Predicting cyberbullying perpetration in emerging adults: A theoretical test of the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Aggressive behavior*, 43(2), 147-154.

- Barlińska, J., Szuster, A., ve Winiewski, M. (2018). Cyberbullying among adolescent bystanders: Role of affective versus cognitive empathy in increasing prosocial cyberbystander behavior. *Frontiers in psychology*, 9, 799.
- Baron-Cohen, S., ve Wheelwright, S. (2004). The empathy quotient: an investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of autism and developmental disorders*, 34(2), 163-175.
- Batanova, M., ve Loukas, A. (2014). Unique and interactive effects of empathy, family, and school factors on early adolescents' aggression. *Journal of youth and adolescence*, 43(11), 1890-1902.
- Bayraktar, F., Machackova, H., Dedkova, L., Cerna, A., ve Ševčíková, A. (2014). Cyberbullying: The discriminant factors among cyberbullies, cybervictims, and cyberbully-victims in a Czech adolescent sample. *Journal of interpersonal violence*, 30(18), 3192-3216.
- Bayram, F., ve Özkamalı, E. (2019). Investigation of Cyber Bullying and Cyber Victimization of High School Students. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 303-318.
- Beebe, J. E., ve Robey, P. A. (2011). The prevalence and psychological impact of bullying on adolescents: An application of choice theory and reality therapy. *International Journal of Choice Theory and Reality Therapy*, 30(2), 33-44.
- Beran, T. N., Rinaldi, C., Bickham, D. S., ve Rich, M. (2012). Evidence for the need to support adolescents dealing with harassment and cyber-harassment: Prevalence, progression, and impact. *School Psychology International*, 33(5), 562-576.
- Beran, T., ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of educational computing research*, 32(3), 265.
- Bernhardt, B. C., ve Singer, T. (2012). The neural basis of empathy. *Annual review of neuroscience*, 35, 1-23.
- Beyazit, U., Şimşek, Ş., ve Ayhan, A. B. (2017). An examination of the predictive factors of cyberbullying in adolescents. *Social Behavior and personality: an international journal*, 45(9), 1511-1522.
- Bove, L. L. (2019). Empathy for service: benefits, unintended consequences, and future research agenda. *Journal of Services Marketing*, 33(1), 31-43.
- Boylu, M. B. (2020). *Üniversite öğrencilerinin özgecilik düzeyleri ile empatik eğilim ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Brewer, G., ve Kerlake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in human behavior*, 48, 255-260.

- Buelga, S., Martínez-Ferrer, B., Cava, M. J., ve Ortega-Barón, J. (2019). Psychometric properties of the CYBVICS cyber-victimization scale and its relationship with psychosocial variables. *Social Sciences*, 8(1), 13.
- Bushman, B. J., ve Anderson, C. A. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the general aggression model. *Personality and social psychology bulletin*, 28(12), 1679-1686.
- Büyükyıldırım, İ., ve Dilmaç, B. (2015). Siber Mağdur Olmanın İnsani Değerler ve Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(29), 7-40.
- Campbell, M., ve Bauman, S. (2018). Cyberbullying: Definition, consequences, prevalence. *In Reducing Cyberbullying in Schools*, 3-16. London: Academic Press.
- Cantone, E., Piras, A. P., Vellante, M., Preti, A., Danielsdottir, S., D'Ajola, E., Lesinskiene, S., Angermeyer, M. C., Carta, M. G. ve Bhugra, D. (2015). Interventions on bullying and cyberbullying in schools: a systematic review. *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 11, 58-76.
- Carol M. Walker, Beth Rajan Sockman and Steven Koehn. (2011). An exploratory study of cyberbullying with undergraduate university students. *TechTrends*, 55, 31-38.
- Çelik, S., Atak, H., ve Erguzen, A. (2012). The effect of personality on cyberbullying among university students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Çelik, A.T., ve Uzunlar, H. (2018). Şiddet İçerikli Video Oyun Oynamanın, Empati Duygusu ile İlişkisi. *Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi*, Balıkesir, Türkiye.
- Chang, F. C., Chiu, C. H., Miao, N. F., Chen, P. H., Lee, C. M., Huang, T. F., ve Pan, Y. C. (2015). Online gaming and risks predict cyberbullying perpetration and victimization in adolescents. *International journal of public health*, 60(2), 257-266.
- Chen, Q., Lo, C. K., Zhu, Y., Cheung, A., Chan, K. L., ve Ip, P. (2018). Family poly-victimization and cyberbullying among adolescents in a Chinese school sample. *Child abuse ve neglect*, 77, 180-187.
- Chrysikou, E. G., ve Thompson, W. J. (2015). Assessing cognitive and affective empathy through the interpersonal reactivity index: an argument against a two-factor model. *Assessment*, 23(6), 769-777.
- Connell, N. M., Schell-Busey, N. M., Pearce, A. N., ve Negro, P. (2014). Badgrlz? Exploring sex differences in cyberbullying behaviors. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 12(3), 209-228.

- Coşkun, H. (2008). Türkiye’de ikinci yabancı dilin oyun yoluyla etkili öğretimi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 73-89.
- Cotler, J. L., Fryling, M., ve Rivituso, J. (2017). Causes of cyberbullying in multi-player online gaming environments: Gamer perceptions. *Journal of Information Systems Applied Research*, 10(1), 4.
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L., ve Lester, L. (2015). A social-ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 109-117.
- Crosslin, K., ve Golman, M. (2014). “Maybe you don’t want to face it”–College students’ perspectives on cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 41, 14-20.
- Cuff, B. M., Brown, S. J., Taylor, L., ve Howat, D. J. (2016). Empathy: A review of the concept. *Emotion review*, 8(2), 144-153.
- Çiftçi-Arıdağ, N., ve Yüksel, A. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 683-727.
- Çivilidağ, A. ve Cooper, H.T. (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6 (1), 497-511.
- Coşkun, G. (2008). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbalık Eğilimleri ile Problemler İnternet Kullanımları Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, Yeditepe Üniversitesi.
- Dadvar, M., Trieschnigg, D., Ordelman, R., ve de Jong, F. (2013). Improving Cyberbullying Detection With User Context. *In European Conference on Information Retrieval*, s.693-696.
- Dalmaç-Polat Z., ve Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet İle İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 115-132.
- De Kemp, R. A., Overbeek, G., de Wied, M., Engels, R. C., ve Scholte, R. H. (2007). Early adolescent empathy, parental support, and antisocial behavior. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(1), 5-18.
- Decety, J., ve Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and cognitive neuroscience reviews*, 3(2), 71-100.
- Derman, G. S., ve Bağ, V. (2021). Kişilerarası İlişkilerde Empati: İnsanın Manevi Dünyası İle Empati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 11(1), 1-11.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.

- Dilmaç, B., ve Aydoğan, D. (2010). Parental attitudes as a predictor of cyber bullying among primary school children. *International Journal of Computer and Systems Engineering*, 4(7), 1667-1671.
- Doğusoy, B., ve İnal, Y. (2006). Çok kullanıcı bilgisayar oyunları ile öğrenme. VII. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, (s.98).
- Dökmen Ü. (2005). *Küçük Şeyler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1988), Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2015). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati* (53. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duan, C., ve Hill, C. E. (1996). The current state of empathy research. *Journal of counseling psychology*, 43(3), 261-274.
- Ekşi, F. (2012). Examination of Narcissistic Personality Traits' Predicting Level of Internet Addiction and Cyber Bullying through Path Analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 12(3), 1694-1706.
- Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Ortega-Ruiz, R., ve Casas, J. A. (2015). Perceived emotional intelligence as a moderator variable between cybervictimization and its emotional impact. *Frontiers in psychology*, 6, 486.
- Erdur-Baker, Ö. (2009). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12 (1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö. (2013). *Görünümleri ve ilgili değişkenleriyle siber zorba ve siber kurbanlar*. 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi, Kasım 2013, İstanbul.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A., ve Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93-107.
- Escortell, R., Aparisi, D., Martínez-Monteagudo, M. C., ve Delgado, B. (2020). Personality traits and aggression as explanatory variables of cyberbullying in Spanish preadolescents. *International journal of environmental research and public health*, 17(16), 5705.
- Fan, C. Y., Chu, X. W., Zhang, M., ve Zhou, Z. K. (2019). Are narcissists more likely to be involved in cyberbullying? Examining the mediating role of self-esteem. *Journal of interpersonal violence*, 34(15), 3127-3150.

- Fırat, M. ve Ayran, G. (2016). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(4), 322-329.
- Finn, J. (2004). A survey of online harassment at a university campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(4), 468 – 481.
- Fröschle Hicks, J., Le Clair, B., ve Berry, S. (2016). Using solution-focused dramatic empathy training to eliminate cyber-bullying. *Journal of Creativity in Mental Health*, 11(3-4), 378-390.
- Gahagan, K., Vaterlaus, J. M., ve Frost, L. R. (2016). College student cyberbullying on social networking sites: Conceptualization, prevalence, and perceived bystander responsibility. *Computers in human behavior*, 55, 1097-1105.
- Garcia, K., Jarabe, N., ve Paragas, J. (2018). Negative Effects of Online Games on Academic Performance. *Southeast Asian Journal of Science and Technology*, 3(1), 69-72.
- Gentile, D. A., Anderson, C. A., Yukawa, S., Ithori, N., Saleem, M., Ming, L. K., ... ve Sakamoto, A. (2009). The effects of prosocial video games on prosocial behaviors: International evidence from correlational, longitudinal, and experimental studies. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(6), 752-763.
- Ghuman, D., ve Griffiths, M. (2012). A cross-genre study of online gaming: Player demographics, motivation for play, and social interactions among players. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning (IJCBL)*, 2(1), 13-29.
- Gibb, Z. G., ve Devereux, P. G. (2014). Who does that anyway? Predictors and personality correlates of cyberbullying in college. *Computers in Human Behavior*, 38, 8-16.
- Gini, G., Card, N. A., ve Pozzoli, T. (2018). A meta analysis of the differential relations of traditional and cybervictimization with internalizing problems. *Aggressive Behavior*, 44(2), 185-198.
- Goodboy, A. K., ve Martin, M. M. (2015). The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad. *Computers in human behavior*, 49, 1-4.
- Göldağ, B. (2017). Ortaöğretim Kurumlarında Öğrenim Gören Öğrencilerin siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Durumları. *Journal of International Social Research*, 10(54), 720-730.
- Görzig, A., ve Ólafsson, K. (2013). What makes a bully a cyberbully? Unravelling the characteristics of cyberbullies across twenty-five European countries. *Journal of Children and Media*, 7(1), 9-27.
- Granic, I., Lobel, A., ve Engels, R. C. (2014). The benefits of playing video games. *American Psychologist*, 69(1), 66-78.

- Hango, D. (2016). Cyberbullying and cyberstalking among internet users aged 15 to 29 in Canada. *Insights on Canadian Society*, 1–15.
- Heiman, T., ve Olenik Shemesh, D. (2018). Predictors of cyber-victimization of higher-education students with and without learning disabilities. *Journal of Youth Studies*, 22(2), 205-222.
- Hemphill, S. A., ve Heerde, J. A. (2014). Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *Journal of Adolescent Health*, 55(4), 580-587.
- Hinduja, S., ve Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., ve Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3), 206-221.
- Ho, C. H., ve Wu, T. Y. (2012). Factors affecting intent to purchase virtual goods in online games. *International Journal of Electronic Business Management*, 10(3), 204-212.
- Hoff, D., ve Mitchell, SN. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47, 652-655.
- Horzum, M. B., Ayas, T., Randler, C., ve Düşünceli, B. (2021). The effects of empathy and circadian preference on cyberbullying of adolescents in Turkey. *Biological Rhythm Research*, 52(5), 781-794.
- Huang, J., Zhong, Z., Zhang, H., ve Li, L. (2021). Cyberbullying in social media and online games among Chinese college students and its associated factors. *International journal of environmental reseacrh and public health*, 18(9) ,4819.
- Huang, Y. Y., ve Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in human behavior*, 26(6), 1581-1590.
- Huang, Y. Y., ve Chou, C. (2013). Revisiting cyberbullying: Perspectives from Taiwanese teachers. *Computers ve Education*, 63, 227-239.
- Hutson, E., Kelly, S., ve Militello, L. K. (2018). Systematic review of cyberbullying interventions for youth and parents with implications for evidence-based practice. *Worldviews on evidence-based nursing*, 15(1), 72-79.
- Jackson, C. L., ve Cohen, R. (2012). Childhood victimization: Modeling the relation between classroom victimization, cyber victimization, and psychosocial functioning. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(4), 254.
- Jackson, L. A., Witt, E. A., Games, A. I., Fitzgerald, H. E., Von Eye, A., ve Zhao, Y. (2012). Information technology use and creativity: Findings from the Children and Technology Project. *Computers in human behavior*, 28(2), 370-376.

- Jeffrey, D. I. (2020). The Role of Empathy in Humane Medicine. *In Empathy-Based Ethics*, 63-71.
- Jerin, R., ve Dolinsky, B. (2001). You've got mail! You don't want it: Cyber-victimization and on-line dating. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 9(1), 15-21.
- Johnson, G. M., ve Puplampu, K. P. (2008). Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. *Canadian Journal of Learning & Technology*, 34(1), 19-28.
- Juvonen, J., ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School health*, 78(9), 496-505.
- Kağan, M., ve Ciminli, A. (2016). Ergenlerde sanal zorbalık ve mağduriyetin empati ile ilişkisinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1135-1150.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kavuk, M., ve Keser, H. (2015). İlköğretim Okullarında Siber Zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 520-535.
- Kelleci, M. (2008). İnternet, Cep Telefonu, Bilgisayar Oyunlarının Çocuk ve Gençlerin Ruh Sağlığına Etkileri. *TAF Prev Med Bull*, 7(3), 253–256.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografi k değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(5), 40-46.
- Kim, Y. Y., Oh, S., ve Lee, H. (2005). What makes people experience flow? Social characteristics of online games. *International Journal of Advanced Media and Communication*, 1(1), 76-92.
- Kircaburun, K., Jonason, P. K., ve Griffiths, M. D. (2018). The Dark Tetrad traits and problematic online gaming: The mediating role of online gaming motives and moderating role of game types. *Personality and Individual Differences*, 135, 298-303.
- Kiriakidis, S. P., ve Kavoura, A. (2010). Cyberbullying: A review of the literature on harassment through the internet and other electronic means. *Family and community health*, 33(2), 82-93.
- Kocaman, O., Aktepe, E., ve Sönmez, Y. (2017). Isparta il merkezi lise öğrencilerinde olası internet bağımlılığı ile saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(6), 602.
- Kolayış H. ve Yiğiter K. (2010). Kocaeli İlinde Görevli İlk ve Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Beden eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Empati Becerilerinin İncelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 562-578.

- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., ve Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073-1137.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., ve Reese, H. H. (2012). Cyber bullying among college students: Evidence from multiple domains of college life. *Cutting-edge Technologies in Higher Education*, 5, 293-321.
- Kowalski, R.M., Morgan, C.A., ve Limber, S.P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505-519.
- Kowalski, R. M., ve Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of adolescent health*, 41(6), 22-30.
- Köse, S., Özdilek, R., Doğan, P., ve Göktaş, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin sanal zorba/sanal kurban olma durumları üzerine bir araştırma. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 55-70.
- Kraft, E., ve Wang, J. (2010). An exploratory study of the cyberbullying and cyberstalking experiences and factors related to victimization of students at a public liberal arts college. *International Journal of Technoethics*, 1(4), 74-91.
- Kwan, G. C. E., ve Skoric, M. M. (2013). Facebook bullying: An extension of battles in school. *Computers in human behavior*, 29(1), 16-25.
- Kwan, W., ve Leung, M. T. (2016). The relationship between personality traits, school climate, parental relationship, anxiety, depression, self-esteem, and cyber-victimization. *In Singapore Conference of Applied Psychology*. 107-123.
- Lam, L. T., Cheng, Z., ve Liu, X. (2013). Violent online games exposure and cyberbullying/victimization among adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(3), 159-165.
- Lee, C., ve Shin, N. (2017). Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in human behavior*, 68, 352-358.
- Lemercier-Dugarin, M., Romo, L., Tijus, C., ve Zerhouni, O. (2021). “Who Are the Cyka Blyat?” How Empathy, Impulsivity, and Motivations to Play Predict Aggressive Behaviors in Multiplayer Online Games. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24(1), 63-69.
- Levent, F., ve Taçgın, Z. (2017). Examining Cyberbullying Tendency and Multidimensional Perceived Social Support Status of Teacher Candidates. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 16(1), 37-46.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School psychology international*, 27(2), 157-170.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in human behavior*, 23(4), 1777-1791.

- MacDonald, C. D., ve Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: Prevalence and demographic differences. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 2003-2009.
- Makri-Botsari, E., ve Karagianni, G. (2014). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3241-3253.
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., ve Ricketts, M. L. (2010). Potential factors of online victimization of youth: An examination of adolescent online behaviors utilizing routine activity theory. *Deviant Behavior*, 31(5), 381-410.
- Marczak, M., ve Coyne, I. (2010). Cyberbullying at school: Good practice and legal aspects in the United Kingdom. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 20(2), 182-193.
- Marshall, G. R. E., ve Hooker, C. (2016). Empathy and affect: what can empathied bodies do? *Medical Humanities*, 42(2), 128-134.
- McInroy, L. B., ve Mishna, F. (2017). Cyberbullying on online gaming platforms for children and youth. *Child and adolescent social work journal*, 34(6), 597-607.
- McNulty, D. (2014). *Predictors of cyberbullying amongst adolescents: The role of empathy, moral disengagement and self-esteem*. Submitted in partial fulfilment of the requirements of the BA Hons in Psychology at Dublin Business School, School of Arts, Dublin. 2014.
- Mesch G, S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *CyberPsychology and Behavior*, 12(4), 387-393.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., ve Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American journal of orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., ve Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63-70.
- Modecki, K. L., Barber, B. L., ve Vernon, L. (2013). Mapping developmental precursors of cyber-aggression: *Trajectories of risk predict perpetration and victimization*. *Journal of youth and adolescence*, 42(5), 651-661.
- Moreno, M. A. (2014). Cyberbullying. *JAMA pediatrics*, 168(5), 500-500.
- Nedim-Bal, P., ve Kahraman, S. (2015). The effect of cyber bullying sensibility improvement group training program on gifted students. *Journal of Gifted Education Research*, 3(1), 48-57.
- Newey, K. A., ve Magson, N. (2010). A Critical review of the current cyber bullying research: definitional, theoretical and methodological issues. Where do we go from here? *In AARE Conference Proceedings: Australian Association for Research in Education*, 1-12.

- Notar, C. E., Padgett, S., ve Roden, J. (2013). Cyberbullying: A review of the literature. *Universal journal of educational research*, 1(1), 1-9.
- Özbek, M. (2005). İnsan ilişkilerinde empatinin yeri ve önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 567-587.
- Özdemir, M., ve Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 605-626.
- Özdemir, Y. (2014). Cyber victimization and adolescent self-esteem: The role of communication with parents. *Asian Journal of Social Psychology*, 17(4), 255-263.
- Peker, A. (2013). *İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Problemlili İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Peker, A. (2015). Ergenlerin saldırganlık ve siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 61(61), 323-336.
- Pereira, F., Spitzberg, B. H., ve Matos, M. (2016). Cyber-harassment victimization in Portugal: Prevalence, fear and help-seeking among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 62, 136-146.
- Popović-Ćitić, B., Djurić, S., ve Cvetković, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School psychology international*, 32(4), 412-424.
- Rachoene, M., ve Oyedemi, T. (2015). From self-expression to social aggression: Cyberbullying culture among South African youth on Facebook. *Communicatio*, 41(3), 302-319.
- Raines, J. C. (1990). Empathy in clinical social work. *Clinical Social Work Journal*, 18(1), 57-72.
- Raskauskas, J., ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental psychology*, 43(3), 564.
- Rauthmann, J. F. (2012). The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, 3(4), 487-496.
- Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., Montoya, J., ve Kordic, T. (2015). Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. *American journal of public health*, 105(3), 66-72.
- Safaria, T., Tentama, F., ve Suyono, H. (2016). Cyberbully, Cybervictim, and Forgiveness among Indonesian High School Students. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 15(3), 40-48.

- Safaria, T., ve Suyono, H. (2020). The Role of Parent-Child Relationship, School Climate, Happiness, and Empathy to Predict Cyberbullying Behavior. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(3), 548-557.
- Sağlam, M., ve Kayaduman, H. (2018). İnternet üzerindeki oyun sitelerinin çocuklara yönelik riskler açısından incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 253-262.
- Salminen, M., ve Ravaja, N. (2008). Increased oscillatory theta activation evoked by violent digital game events. *Neuroscience letters*, 435(1), 69-72.
- Salmon, S., Turner, S., Taillieu, T., Fortier, J., ve Afifi, T. O. (2018). Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal of Adolescence*, 63, 29-40.
- Sánchez, F. C., Romero, M. F., Navarro-Zaragoza, J., Ruiz-Cabello, A. L., Frantzisko, O. R., ve Maldonado, A. L. (2016). Prevalence and patterns of traditional bullying victimization and cyber-teasing among college population in Spain. *BMC public health*, 16(1), 1-10.
- Schenk, A. M., ve Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of school violence*, 11(1), 21-37.
- Schultze-Krumbholz, A., Hess, M., Pfetsch, J., ve Scheithauer, H. (2018). Who is involved in cyberbullying? Latent class analysis of cyberbullying roles and their associations with aggression, self-esteem, and empathy. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 12(4).
- Schultze-Krumbholz, A., ve Scheithauer, H. (2009). Social-behavioral correlates of cyberbullying in a German student sample. *Journal of Psychology*, 217(4), 224-226.
- Shannen, T., Kim, S. J., ve Lee, J. (2021). Empathy, cyberbullying, and cybervictimization among Filipino adolescents. *Child Health Nursing Research*, 27(1), 65-74.
- Slonje, R., ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian journal of psychology*, 49(2), 147-154.
- Snakenborg, J., Van Acker, R., ve Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 88-95.
- Snell, P. A., ve Englander, E. (2010). Cyberbullying victimization and behaviors among girls: Applying research findings in the field. *Journal of social sciences*, 6(4), 510-514.
- Soltani, M. (2010). Evaluation of Destructive and Negative Effects of using Computers, the Internet and Computer Games on Students. *Evaluation*, 2(9), 113.

- Stanger, N., Kavussanu, M., McIntyre, D., ve Ring, C. (2016). Empathy inhibits aggression in competition: The role of provocation, emotion, and gender. *Journal of sport and exercise psychology*, 38(1), 4-14.
- Staude-Müller, F., Hansen, B., ve Voss, M. (2012). How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 260-274.
- Steffgen, G., König, A., Pfetsch, J., ve Melzer, A. (2009). The role of empathy for adolescents' cyberbullying behaviour. *Kwartalnik Pedagogiczny= Pedagogical Quarterly*, 214(4), 183-198.
- Strom P.S. ve Strom, R.D. (2006). Cyberbullying by Adolescents: A Preliminary Assessment. *The Educational Forum*, 70(1), 21-36.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology and behavior*, 7(3), 321-326.
- Sun, S., Fan, X., ve Du, J. (2016). Cyberbullying perpetration: a meta-analysis of gender differences. *International Journal of Internet Science*, 11(1), 61-81.
- Süslü, D. P., ve Oktay, A. (2018). Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetle İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(4), 1877-1895.
- Sze, J. A., Gyurak, A., Goodkind, M. S., ve Levenson, R. W. (2012). Greater emotional empathy and prosocial behavior in late life. *Emotion*, 12(5), 1129.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., ve Er, S.H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarında Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-270.
- Tam, K. P (2013). Dispositional empathy with nature. *Journal of environmental psychology*, 35, 92-104.
- Tanrıkulu, İ., (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: Testing uses and gratifications theory*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tanrıkulu, İ., ve Campbell, M. (2015). Correlates of traditional bullying and cyberbullying perpetration among Australian students. *Children and youth services review*, 55, 138-146.
- Tanrıkulu, İ. (2018). Cyberbullying prevention and intervention programs in schools: A systematic review. *School psychology international*, 39(1), 74-91.
- Tanrıkulu, İ., ve Erdur-Baker, Ö. (2019). Motives behind cyberbullying perpetration: a test of uses and gratifications theory. *Journal of Interpersonal Violence*, 1, 1-26.

- Tanrikulu, İ., ve Erdur-Baker, Ö. (2020). Psychometric properties of a Cyberbullying Inventory for university students. *British Journal of Guidance ve Counselling*, 1-14.
- Tanrikulu, İ. (2020). *Siber Zorbalık* (2.Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tanrikulu, T., Kınay, H. ve Arıca O.T. (2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 38-47.
- Tanrikulu, T. (2014). Cyberbullying from the perspective of Choice Theory. *Educational Research & Reviews*, 9(18), 660-665.
- Tanrikulu, T. (2015). Cyberbullying and basic needs: A predictive study within the framework of choice theory. *The Anthropologist*, 20(3), 573-583.
- Taş, Y., ve Güneş, Z. (2019). 8-12 yaş arası çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı aleksitimi, sosyal anksiyete, yaş ve cinsiyetin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(1), 83-92.
- Taştekin, E., ve Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 5(2), 21-45.
- Teófilo, T. J. S., Veras, R. F. S., Silva, V. A., Cunha, N. M., Oliveira, J. D. S., ve Vasconcelos, S. C. (2019). Empathy in the nurse-patient relationship in geriatric care: An integrative review. *Nursing ethics*, 26(6), 1585-1600.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., ve Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Topcu, Ç., ve Erdur-Baker, Ö. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33(5), 550-561.
- Ünlü, S., Tuna, Y., Özbaş-Anbarlı, Z., ve Tosunay, D. (2009). *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 38-58.
- Van Muijden, J., Band, G. P., ve Hommel, B. (2012). Online games training aging brains: limited transfer to cognitive control functions. *Frontiers in human neuroscience*, 6, 221.
- Vandebosch, H., ve Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New media ve society*, 11(8), 1349-1371.
- Varghese, M. E., ve Pistole, M. C. (2017). College student cyberbullying: Self-esteem, depression, loneliness, and attachment. *Journal of College Counseling*, 20(1), 7-21.

- Verhofstadt, L., Devoldre, I., Buysse, A., Stevens, M., Hinnekens, C., Ickes, W., ve Davis, M. (2016). The role of cognitive and affective empathy in spouses' support interactions: An observational study. *Plos One*, 11(2).
- Viau, S. J., Denault, A. S., Dionne, G., Brendgen, M., Geoffroy, M. C., Côté, S., Larose, S., Vitaro, F., Tremblay, R., ve Boivin, M. (2019). Joint trajectories of peer cyber and traditional victimization in adolescence: A look at risk factors. *The Journal of Early Adolescence*, 40(7), 936-965.
- Walrave, M., ve Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children ve Society*, 25(1), 59-72.
- Wang, S., ve Kim, K. J. (2021). Effects of victimization experience, gender, and empathic distress on bystanders' intervening behavior in cyberbullying. *The Social Science Journal*, 1-10.
- Watts, L. K., Wagner, J., Velasquez, B., ve Behrens, P. I. (2017). Cyberbullying in higher education: A literature review. *Computers in Human Behavior*, 69, 268-274.
- Weinstein, A., ve Lejoyeux, M. (2010). Internet addiction or excessive internet use. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 277-283.
- Whittaker, E., ve Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of school violence*, 14(1), 11-29.
- Wigderson, S., ve Lynch, M. (2013). Cyber-and traditional peer victimization: Unique relationships with adolescent well-being. *Psychology of Violence*, 3(4), 297.
- Williams, K. R., ve Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of adolescent health*, 41(6), 14-21.
- Wolak, J., Mitchell, K. J., ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of adolescent health*, 41(6), 51-58.
- Wright, M. F. (2016). Cyber victimization on college campuses: Longitudinal associations with suicidal ideation, depression, and anxiety. *Criminal justice review*, 41(2), 190-203.
- Wright, M. F. (2017). Cyber victimization and depression among adolescents with intellectual disabilities and developmental disorders: The moderation of perceived social support. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 10(2), 126-143.
- Wu, J., ve Liu, D. (2007). The effects of trust and enjoyment on intention to play online games. *Journal of electronic commerce research*, 8(2), 128-140.
- Yaman, E., ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(3), 819-833.

- Yang, S. C. (2012). Paths to bullying in online gaming: The effects of gender, preference for playing violent games, hostility, and aggressive behavior on bullying. *Journal of educational computing research*, 47(3), 235-249.
- Yang, S. J., Stewart, R., Kim, J. M., Kim, S. W., Shin, I. S., Dewey, M. E., Maskey, S., ve Yoon, J. S. (2013). Differences in predictors of traditional and cyberbullying: a 2-year longitudinal study in Korean school children. *European child ve adolescent psychiatry*, 22(5), 309-318.
- Yavuz-Birben, F., ve Bacanlı, H. (2017). Ahlaki kayıtsızlık ölçeği'nin türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yıldız Journal of Educational Research*, 2(2), 1-25.
- Ybarra, M. L., ve Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316.
- Yee, N. (2006). Motivations for play in online games. *CyberPsychology and behavior*, 9(6), 772-775.
- Yılmaz, M., ve Candan, F. (2018). Oyun Sanal İntihar Gerçek:“The Blue Whale Challenge/Mavi Balina” Oyunu Üzerinden Kurulan İletişimin Neden Olduğu İntiharlar Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel Sayısı), 270-283.
- You, S., ve Lim, S. A. (2016). Longitudinal predictors of cyberbullying perpetration: Evidence from Korean middle school students. *Personality and Individual Differences*, 89, 172-176.
- Zalaquett, C. P., ve Chatters, S. J. (2014). Cyberbullying in college: Frequency, characteristics, and practical implications. *Sage Open*, 4(1), 1-8.
- Zhou, Y., Zheng, W., ve Gao, X. (2019). The relationship between the big five and cyberbullying among college students: The mediating effect of moral disengagement. *Current Psychology*, 38(5), 1162-1173.
- Zhou, Z., Tang, H., Tian, Y., Wei, H., Zhang, F., ve Morrison, C. M. (2013). Cyberbullying and its risk factors among Chinese high school students. *School psychology international*, 34(6), 630-647.
- Zych, I., Farrington, D. P., ve Ttofi, M. M. (2019). Protective factors against bullying and cyberbullying: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 4-19.

EKLER

EK A- Sosyodemografik Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz.

Kadın Erkek

2. Yaş: _____

3. Okuduğunuz Bölüm _____

4. Ailenizin Gelir Durumu Nedir?

2825 (Asgari Ücret) ve altı

2350-10.000 TL arası

10.00 TL ve üstü

5. Babanızın Eğitim Durumu

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Okur-yazar değil

Annenizin Eğitim Durumu

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Okur-yazar değil

6. Anne-baba birliktelik durumu nedir?

Birlikte

Ayrı

7. Kardeş sayınız nedir?

1

2

2+

8. Kendinize ait bilgisayarınız var mı?

Evet

Hayır

9. Kiminle yaşıyorsunuz?

Ailem ile

Öğrenci evinde

Yurtta

10. İnterneti en fazla hangi ortamlarda kullanıyorsunuz?

Okul

Ev

İnternet Kafe

Diğer _____

11. İnterneti en fazla hangi amaçla kullanıyorsunuz?

Eğitim/Ders

Sosyal medya/Haberleşme

Müzik/Film

Oyun oynamak için

Diğer _____

12. Online (Çevrimiçi) oyun oynuyor musunuz?

Evet

Hayır

Evet ise türünü yazınız _____

13. Günlük olarak internet kullanım süreniz nedir?

1 saatten az

1-2 saat arası

2-3 saat arası

3-4 saat arası

4-5 saat arası

5-6 saat arası

7 saat ve üzeri

EK B- Empatik Eğilim Ölçeği

AÇIKLAMA: Aşağıda 20 cümle bulunmaktadır. Bir cümledeki ifadeyi kendinize **tamamen uygun** bulacağınızı düşünürseniz **5'e**; **oldukça uygun** bulacağınızı düşünürseniz **4'e**; **oldukça aykırı** bulacağınızı düşünürseniz **2' ye**; **tamamen aykırı** bulacağınızı düşünürseniz **1'e**; eğer bir cümleye ilişkin olarak **kararsızlık belirtecekseniz 3'e** çarpı işareti koyunuz.

	Tamamen Aykırı	Oldukça Aykırı	Kararsızım	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
1.Çok sayıda dostum var.	1	2	3	4	5
2.Film seyrederken bazen gözlerim yaşarır.	1	2	3	4	5
3.Sıklıkla kendimi yalnız hissederim.	1	2	3	4	5
4.Bana dertlerini anlatanlar yanımdan rahatlamış olarak ayrılırlar.	1	2	3	4	5
5.Başkalarının problemleri beni kendi problemlerim kadar ilgilendirir.	1	2	3	4	5
6.Duygularımı başkalarına iletmede güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
7.İnsanların film seyrederken ağlamaları tuhafıma gider.	1	2	3	4	5
8.Birisiyle tartışırken bazen, dikkatim onun söylediklerinden çok vereceğim cevap üzerine yoğunlaşır.	1	2	3	4	5
9.Çevremde çok sevilen bir insanım.	1	2	3	4	5
10.Televizyondaki filmler mutlu sona ulaşınca rahatlarım.	1	2	3	4	5
11.Düşüncelerimi başkalarına iletmede güçlük çektiğim olur.	1	2	3	4	5
12.İnsanların çoğu bencildir.	1	2	3	4	5
13.Sinirli bir insanım.	1	2	3	4	5
14.Genellikle insanlara güvenirim.	1	2	3	4	5
15.İnsanlar beni tam olarak anlayamıyorlar.	1	2	3	4	5
16.Girişken bir insanım.	1	2	3	4	5
17.Bir yakınıma derdimi anlatmak beni rahatlatır.	1	2	3	4	5
18.Genellikle hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5
19.Yakınlarım bana sık sık dertlerini anlatırlar.	1	2	3	4	5
20.Genellikle keyfim yerindedir.	1	2	3	4	5

EK C- Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği

Aşağıda sıralanan davranışları **SON 6 AY** içerisinde ne sıklıkla yaptığınızı **BEN YAPTIM** bölümüne işaretleyiniz. Bu durumlara ne sıklıkla maruz kaldığınızı ise **BANA YAPILDI** bölümüne işaretleyiniz. Lütfen cevabınızı **HER İKİ BÖLÜM (BEN YAPTIM ve BANA YAPILDI)** için **AYRI AYRI** işaretlemeyi **unutmayınız.**

	BEN YAPTIM ↓				BANA YAPILDI ↓			
	Hiç	Bir Kez	İki-üç Kez	Üçten Çok	Hiç	Bir Kez	İki-üç Kez	Üçten Çok
1. İzin almadan, kişisel bilgisayar veya akıllı telefondaki bilgileri (dosya, fotoğraf, yazılı mesaj kayıtları vb.) almak	0	1	2	3	0	1	2	3
2. İnternet ortamında başkasının kimliğiyle izinsiz paylaşımında Bulunmak	0	1	2	3	0	1	2	3
3. Görüntülü yapılan özel bir görüşmeyi, karşı tarafın haberi olmadan başkasına izlettirmek	0	1	2	3	0	1	2	3
4. İnternet ortamında yapılan paylaşımlara (yorum, fotoğraf, video, bilgi) utandırıcı, kırıcı yorumlar yapmak	0	1	2	3	0	1	2	3
5. İnternette tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek	0	1	2	3	0	1	2	3
6. İnternet şifrelerini ele geçirerek erişimi engellemek	0	1	2	3	0	1	2	3
7. SMS aracılığıyla tehdit edici, utandırıcı, kırıcı mesajlar Göndermek	0	1	2	3	0	1	2	3
8. İnternette, cinsiyetini farklı göstererek karşı tarafı kandırmak	0	1	2	3	0	1	2	3
9. Sanal ortamda dedikodu veya söylenti yaymak	0	1	2	3	0	1	2	3
10. Sanal ortamda birilerine küfür etmek	0	1	2	3	0	1	2	3
11. Küçük düşürücü bir mesajı, fotoğrafı veya video görüntüsünü sanal ortamda izinsiz paylaşmak	0	1	2	3	0	1	2	3

EK D- Ölçek Kullanım İzinleri

Kimden: **Ebru Eroğlu** >

Kime:

Gizle

EE

Ynt: Ölçek izni (Tekrar maili)

16 Ekim 2020 14:33

Talha Bey,

Kaynak göstererek ölçeği çalışmalarınızda kullanmanızda sakınca yoktur.

İyi çalışmalar

Ebru Eroğlu

< 49

2 İleti
Ölçek izni

İbrahim Tanrikulu
Kime: Talha Yardım

Dün
Ayrıntılar IT

Merhaba Talha Bey,

Envanteri çalışmanızda kullanabilirsiniz. Ekte envanterin kendisini ve yayınlanmış halini bulabilirsiniz.

Ayrıca konu hakkında yeni bir kitabımız yayınlandı kitabı temin etmeniz çalışmanıza birçok katkı sağlayacağından eminim.

<https://aniyayincilik.com.tr/kitaplar/siber-zorbalik/>

Kitapta araştırmanız hakkında detaylı ve güncel bilgileri bulabilirsiniz.

🚩 📁 🗑️ ↩️ ✍️

EK E- Etik Kurul Onayı

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Etik Kurul Başkanlığı

ETİK KURUL KARAR ÖRNEĞİ

TOPLANTI TARİHİ: 21.05.2021
TOPLANTI SAYISI: 2021-17

KARAR NO: 2021-17-49: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji tezli yüksek lisans programı 190624087 numaralı Talha Eren YARDIM, "Çevrimiçi Oyun Oynayan Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık/Magduriyet Düzeylerinin Araştırılması ve Empati İle İlişkisinin İncelenmesi" konulu çalışması hakkında yapacağı anket sorularının, etik kurallara uygun olup olmadığını tespit etmek üzere, Etik Kurulumuzun 17.03.2021 tarih ve 2021-09 sayılı toplantısında, İGÜ Etik Kurul Yönergesinin 12(1) maddesine göre değerlendirme yapmak üzere görevlendirilen öğretim elemanlarının raporları incelenmiş olup, ilgili çalışmada yer alan bilimsel araştırmanın etik kurallara uygun olduğuna oy çokluğu ile karar verildi.